

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

SANAL CEMAATLER VE POSTMODERN KABİLECİLİK:
İMAM HATİPLER KAPATILSIN FACEBOOK GRUBU ÖRNEĞİ

Mehmet Ertuğrul EVYAPAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**SANAL CEMAATLER VE POSTMODERN KABİLECİLİK:
İMAM HATİPLER KAPATILSIN FACEBOOK GRUBU ÖRNEĞİ**

Mehmet Ertuğrul EVYAPAR

**Danışman: Doç. Dr. Abdullah ÖZBOLAT
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mehmet Ali KIRMAN
Jüri Üyesi: Dr.Öğr. Üyesi Fatih ÖZTAŞ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2018

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Abdullah ÖZBOLAT
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Mehmet Ali KIRMAN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZTAŞ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2018

Prof. Dr. H. Mahir FİSUNOĞLU
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2018

Mehmet Ertuğrul EVYAPAR

ÖZET

SANAL CEMAATLER VE POSTMODERN KABİLECİLİK: İMAM HATİPLER KAPATILSIN FACEBOOK GRUBU ÖRNEĞİ

Mehmet Ertuğrul EVYAPAR

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Abdullah ÖZBOLAT

Temmuz 2018, 75 sayfa

İlgili literatür incelendiğinde Sanal Cemaatler, gelişen iletişim teknolojilerinin de etkisiyle beraber boş zaman geçirme, eğlence, sohbet gibi aktivitelerin gerçekleştirildiği bir zemin olarak görülmektedir. Bu tanımlama “Ötekisiz Postmodern Cemaatler” olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda sanal cemaatlerin, bir grubu belirli özelliklerinden dolayı ötekileştirmeye zemin hazırlayıp hazırlamayacağının anlaşılması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Bu amaca uygun olarak ötekileştirmenin hangi şekillerde var olduğunu belirleyebilmek için kendilerini seküler insanların bir araya geldiği grup olarak tanımlayan İmam Hatipler Kapatılsın adlı sanal cemaat incelemeye konu olmuştur. Verilerin analizinde Nvivo 11 bilgisayar yazılımı kullanılmıştır. Grupta bulunan 49035 yorum ve gönderi içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

İmam Hatipler Kapatılsın sanal cemaatinde üyelerin karşı grup olarak belirledikleri İmam Hatipler temsilinde muhafazakar insanları ötekileştirdikleri. Bu ötekileştirme tarzlarının yedi kategoride bir bütün oluşturdukları gözlemlenebilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sanal cemaatler, kabilecilik, ötekileştirme, postmodernizm.

ABSTRACT**VIRTUAL COMMUNITIES AND POSTMODERN TRIBALISM: İMAM
HATİPLER KAPATILSIN FACEBOOK GROUP EXAMPLE****Mehmet Ertuğrul EVYAPAR****Master Thesis, Department of Philosophical and Religious Sciences****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Abdullah ÖZBOLAT****July 2018, 75 pages**

When the related literature is researched, virtual communities seem as a place where activities such as spending leisure time, entertainment and chatting take places with the influence of developing technology. This definition is called postmodern communities without others. The aim of this research is to understand whether or not virtual communities are able to prepare place for otherization of group because of their certain characteristics.

In accordance with this purpose, the virtual community called “İmam Hatipler Kapatılsın”, that defines themselves as a group in which secular people come together, was the subject of examination in order to determine what forms of marginalizations exist within this group. In the analysis of the data, Nvivo 11 computer software was used. 49035 comments and submissions in the group were analyzed by content analysis method.

It has been observed that members of the virtual community “İmam Hatipler Kapatılsın ”marginalize conservative people at the representation of Imam Hatips which they set as theopposing group and these modes of marginalization constitutes a whole in seven categories.

Keywords: Virtual communities, tribalism, othering, postmodernism

ÖN SÖZ

Tez Danışmanım Doç.Dr. Abdullah ÖZBOLAT'a tüm araştırma boyunca bana yaptığı rehberlikleri, tez metnine getirdiği eleştirileri ve bunların ötesinde, kıymetli vaktini esirgemediği bütün sorularıma sabırla zaman ayırdığı için teşekkür ediyorum.

Zorlu bir süreç olan tez yazım aşamasında ne zaman yorulsam, verdiği destekle bana çalışma isteği sağlayan sevgili eşim Zeynep Kevser EVYAPAR'a teşekkür ediyorum.

Bu süreçte maddi manevi fedakârlıklarıyla yanımda olduklarını derinden hissettiğim Annem Dursun EVYAPAR'a, Babam M. Ali EVYAPAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Kısıtlı vaktine rağmen tez ile ilgili sorularıma vakit ayırıp öneriler sunduğundan dolayı Prof.Dr. Mehmet Ali KIRMAN'a, Dr.Öğr.Üyesi Selim ARGUN'a ve Prof.Dr. Ali COŞKUN'a, akademik kariyer basamaklarından ilki Yüksek Lisans'a başlamamda beni destekleyen Seçil ve Aydın İLHAN'a teşekkür ederim.

Burada yazamadığım üzerimde etkisi, emeği olan hayatıma dokunmuş bütün insanlara teşekkür ederim.

Mehmet Ertuğrul EVYAPAR

Adana / 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1 İncelenen Grubun Özellikleri	6
--	---

BÖLÜM II

İMAM HATİPLER KAPATILSIN FACEBOOK GRUBU SEKÜLER GENÇLİĞİN ÇARPIŞARAK GERİ ÇEKİLDİĞİ ALAN: AYDIN, SEKÜLER VE MUHALİF

2.1. Cemaat Kavramı	8
2.1.1. Geleneksel-Modern-Postmodern Toplumda Cemaat	11
2.1.2. Postmodern Dönemde Cemaatin İmkânı: Yapay Homojenlik	13
2.1.3. Değişen Her Şeyin Ortasında Değişmediği Umut Edilen Sığınak: Cemaat	16
2.1.4. Çöldeki Bir Vaha: Cemaat Özlemi	18
2.1.5. Aşınmanın Getirdiği Zorunlu İniş Alanı: Cemaatten Sanal Cemaatlere Dönüşüm	20
2.2. Sanal Cemaat Kavramı	21
2.2.1. Sanal Cemaat Özellikleri	23
2.2.2. Sanal Cemaatlerin Arka Planı	24
2.2.3. Hepimiz Aynı Köye Sığar mıyız ?: Sanal Cemaat ve Küreselleşme	25
2.2.4. Elimdeki Adres Kağıdım: Sanal Cemaat ve Kimlik	27
2.2.5. Sen Olmazsan Biz Olamazdık: Sanal Cemaat ve Ötekileştirme	31
2.2.5.1. Ötekileştirmenin Yürüdüğü Yol: Stereotipler ve Önyargı	34
2.2.5.2. İdeolojinin Dilde Saklı Hali: Söylem	36

2.2.5.3. Türkiye’de Merkez-Çevre Ekseninde Muhafazakar-Seküler Gerilimi	39
2.3. Ötekileştirmenin Tarafı Olarak İmam Hatipler: Dünden Bugüne Saldırılan ve Savunulan Kale	42
2.3.1. Teknoloji İthalatçısı Olmakla Entellektüel Olmak Arasındaki Mesafenin Ürettiği Çelişkiler: Osmanlı Modernleşmesi	42
2.3.2. 1923-1951 İmam Hatiplerin Açılmasına Kadar Yaşanılanlar	44
2.3.3. 1951-1997 Halkın Desteğiyle Ayakta Kalan İmam Hatip Okulları	45
2.3.4. 1997-2017 İmam Hatip Okulları ve Ötekileştirme: “Arka Bahçe”	46

BÖLÜM III

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.Yöntemsel Çerçeve	50
3.2. Betimsel İstatistik	53
3.2.1. Sıklık Sayımı Tablosu	53
3.2.2. Kelime Bulutu	54
3.3. İçerik Analizi	55
3.3.1. Karşı Grubun Günah Keçisi Olarak Görülmesi	55
3.3.2. Dinci-Dindar Ayrımından Dolayı Ötekileştirme	57
3.3.3. Siyasi Tercih ve Eylemlerden Dolayı Ötekileştirme	58
3.3.4. Yaşam Tarzı-Boş Zaman Aktiviteleri Farklılığından Dolayı Ötekileştirme	60
3.3.5. Karşı Grubun Kültürsüz, Cahil Olması ve Akademik Başarısızlığa Mahküm Olarak Görülmesi	61
3.3.6. Düşük Gelir Düzeyinden Dolayı Ötekileştirme	63
3.3.7. Karşı Grubun Çağ Dışı Algılanışından Dolayı Ötekileştirilmesi	64
SONUÇ	66
KAYNAKÇA	69
ÖZGEÇMİŞ	75

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Sıklık Sayımı Tablosu.....	53
Tablo 2. Ötekileştirme Tarzları Tablosu.....	55

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Grup Kapak Fotoğrafi	6
Şekil 2. Kelime Bulutu	54

BÖLÜM I

GİRİŞ

Araştırmanın çıkış noktasını oluşturan sanal cemaatlerde ötekileştirme örüntülerinin bulunup bulunmadığı konusu “salonun ortasındaki fil” şeklindeki cümle grubunun ifade ettiği anlam kadar olmasa da bir bakıma gündelik hayatta aşık olan herkes tarafından bilinen ama el atılması ertelenen bir durum olarak cereyan etmektedir. Bu anlamda araştırmanın odak noktasına Sanal Cemaat, Cemaat (Kabile) ve Ötekileştirme kavramlarının oturtulması amaç edinilmiştir. Literatür incelendiğinde Sanal Cemaatlerin ötekileştirmenin bir zemini olmasından çok “Ötekisiz Postmodern Cemaatler” olarak ifade edildiği, insanların “boş zaman doldurdıkları ya da ortak ilgi alanlarına sahip diğer insanlarla bir araya gelerek iletişim kurdukları zeminler” şeklinde ifade edildiği gözlemlenmiştir. Bu anlamda sanal cemaatlerin, bir grubu belirli özelliklerinden dolayı ötekileştirmeye zemin hazırlayıp hazırlamayacağı merak edilen konu olmuştur. Bir başka açıdan eğer ötekileştirme zemini mevcutsa bu ötekileştirme hangi şekillerde gerçekleştirilmekte olduğu da incelemeye konu olmuştur.

İlgili literatür incelendiğinde “Yıkıcı Gemeinshaft’tan Ötekisiz Postmodern Kabilelere: Sanal Cemaatler” adlı makalesinde Bozkurt; Sanal Cemaatleri post-endüstriyel çağın “ötekisiz” yeni kabileleri olarak ifade etmektedir. Buna bağlı olarak da sanal cemaatlerle postmodernizm arasında bir uyumdan bahsetmenin mümkün olduğunu, Sennet’in bahsettiği “yıkıcı gemeinshaft’ın gerilemesine”, buna karşılık ötekisiz cemaatleşmelere tanık olduğunu, kuralsızlığın ve hiper bireyselleşmenin doruğa ulaştığı bir çağda sanal cemaatlerin insanlara yeni aidiyet alanları yarattığını, insanların bu alanlarda geleneksel cemaatlerden farklı olarak bir ötekiye ihtiyaç duymadan yalnızlıklarını paylaşabilecekleri, içlerini dökebilecekleri yeni dostlar bulduklarını¹ ifade ederek sanal cemaatlerin bir ötekileştirmeye zemin hazırlamaktan çok boş zaman aktivitelerine bir alternatif ve yalnızlığa bir çare olduğunu belirtmektedir.

Macit’in “Sosyal Medyada ‘İmam Hatipli’ Temsilleri: Kolektif Bir Kimlik Söylemindeki İzdüşümleri” adlı makalesinde İmam Hatipli olmayanların az bir kısmının imam hatipli olanlara karşı olumlu bazı sosyal aktör temsili ifadelerinin bulunduğunu

¹ Bozkurt, Veysel, “ ‘Yıkıcı Gemeinschaft’ tan” Öteki” siz Postmodern Kabilelere: Sanal Cemaatler”, *Birikim Dergisi*, Sayı 127, 65-72, s.65-67, 1999.

(zeki, hoş sohbet, imrenilen) geriye kalan büyük bir kısmın değerlendirmelerinde imam hatiplileri genelleme yapılmış olumsuz aktör temsilleriyle (sosyo-politik düzlemde aktif ancak bireysel düzlemde pasif-edilgen, siyasete bulaşmış, önü açılan) ifade ettiğini, eylem temsilleri açısından ise imam hatipli olmayanların imam hatiplileri her yerde konuşlanmak ve kök salmak, kadrolaşmak, karanlığa götürmek, çağdışı ideolojilerin arka bahçesi olmak için cebelleşmek şeklinde tanımladıklarını, değer temsilleri yönünden ise darbe kalıntılığı, pohpohlanma, çağ dışılık, sömürü aracılığı, ikiyüzlülük gibi olumsuz temsiller atfettiklerini belirtmektedir. Macit bu ifadelerin imam hatiplilerin kendilerine atfettikleri özellikler ve oluşturdıkları kimlikle çok büyük zıtlıklar taşıdığını belirtmektedir.² Bu makale aslında Sosyal Medyada imam hatipliler özelinde bir takım ötekileştirmelerin olduğuna işaret etmesi açısından önemli görünmektedir. Ancak araştırmaya konu olan İmam Hatipler Kapatılsın adlı facebook grubunun üyelerinin bir araya gelerek gösterdikleri sanal cemaat örüntülerinin belirlenen bir karşı grubu ötekileştirme yönünde görüntüler vermesi Macit'in makalesinde tespit edilen tekil görüşleri aşan “cemaat” benzeri bir hareket tarzını düşündürmektedir.

Perşembe'nin kimlik biçimleme sürecinin, kitle iletişim mesajlarına bağımlı hale geldiğini, yerel bilginin bir çok farklı bilgiyle karşılaştığı ve değiş tokuş olduğunu, bilgiye erişimin sınırlarının eskiye göre oldukça genişlediğini, mekana bağlı yaşam sürdüren insanın, internet aracılığıyla uzak tecrübelerle şahit olabildiğini, bunun ise birey ve grup kimliğinin oluşumunu tanımlamada ve kendisi gibi olan insanlarla iletişim kurma isteğini etkinleştirmekte olduğunu belirtmiştir.³ İnternet ortamında bulunan, insan kümelenmelerine zemin hazırlayan sanal cemaatlerin grup kimliğini ön plana çıkartmaya yönelik (cemaatsel) ötekileştirmelere ev sahipliği yapabileceği anlaşılabilmektedir.

İncelemeye konu olan sanal cemaatin karşı grubu ötekileştirme biçimlerinden birisi “Karşı Grubun Kültürsüz, Cahil ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Olarak Görülmesi” şeklinde belirlenmiştir. Özbolat'ın “Özneleşme Sürecinde Dindar Gençlik - İhl Sözlük Örneği-“ isimli makalesi incelendiği zaman ihl sözlük yazarlarının kendilerini “ahlaklı olma”, “entelektüel”, “imam hatip ruhu” şeklinde algıladıkları ve bu algının üzerine kurulduğu en mühim temellerinden birisinin eleştirel düşünce olduğu ve

² Macit, Mustafa, “Sosyal Medyada ‘İmam Hatipli’ Temsilleri: Kolektif Bir Kimlik Söylemindeki Sosyal Bilişsel İzdüşümler”, *Kimlik ve Din*, ed. Abdullah Özbolat v.dğr., Karahan Kitabevi, 2016, 107-126, s.110-120.

³ Perşembe, Erkan, “Enformasyon Toplumunda Cemaatler: Sanal mı, Gerçek mi?”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 33-44, s. 34-40, 2004.

ihl sözlük yazarlarının özneleşme yaklaşımlarının eleştirel ama köktenci de olmadığı, modernizmin eleştirildiği gibi, geleneğin de kıyasıya eleştirildiği, geleneksel müslümanlık eleştirisi, din istismarı eleştirisi, iktidarı kutsallaştırma eleştirisi, İslamileşme eleştirisi, özentî kültürü eleştirisi yanında sorgulayıcı müslümanlık, özgürlüğe yapılan vurgu, İslam'ın savunusu şeklinde bir yaklaşım gözlendiği anlaşılmaktadır.⁴ Bu bakımdan incelenen sanal cemaatte tespit edilen “Karşı Grubun Kültürsüz, Cahil ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Olarak Görülmesi” üst başlığıyla uyuşmadığı bunun sebebinin ise kimliğin bir bakıma kurgusal olduğu ve kimliğin inşa edilirken, kimliği oluşturan kişi veya grup tarafından gerçeklere rağmen bir dünya varetme çabası olduğu söylenebilmektedir.

Geçmişten günümüze kadar toplumsal yapıdaki değişimler Geleneksel, Modern ve Postmodern toplum tipi şeklinde ana başlıklar halinde sıralanabilmektedir. Sıralanan bu toplum tiplerinin ayırt edici özelliklerinden dolayı etkilenen kavramlardan birisi olarak karşımıza çıkan “Cemaat”ın hangi yönde seyrettiğinin anlaşılmasının mevcut durumun anlaşılmasına ışık tutacağı düşünülerik ikinci bölüm seçilen kavramların tanımlanması ve daha sonra bu kavramların birbirleriyle olan ilişkilerinin ortaya koyulması şeklinde oluşturulmuştur. İkinci bölüme “Cemaat” kavramının tanımlamasıyla başlanmış daha sonrasında bu kavramın değişen toplumsal yapıyla dönüşümü ortaya konulmuş, postmodern dönemde cemaatin imkanı ve cemaatin üzerine kurulduğu temellerden birisi olan kimliğin durumu ortaya koyulmaya çalışılmış, bahsedilen bu postmodern dönemde cemaat özlemi ifade edilmiş ikinci bölümün sonunda tüm bu şartlar altında “Cemaat” kavramından “Sanal Cemaatlere” bir anlamda zorunlu dönüşümün sebepleri literatür çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Devamında “Sanal Cemaat” kavramı tanımlanmış, bu tanımlamanın ardından Sanal Cemaatlerin ortaya çıkma koşulları ifade edilmiş daha sonrasında Sanal Cemaat kavramının Küreselleşme, Kimlik, Ötekileştirmeye ilişkisi irdelenmiştir.

Cumhuriyetin başlangıcında konulan çağdaşlaşma hedefine varma yolunda engel teşkil eden unsurların başında din ve dindarlar görülmüştür. Din adeta ilerlemeye sebep vermesini bırakın geri götürücü bir unsur olarak görülmüştür. Bundandır ki ülkemizde yaşanan muhafazakar-seküler gerilimlerinin odak noktasında dindarlığın devlet yapısı içerisinde resmileştiği kurumsal hale geldiği "İmam Hatip Liseleri" konumlandırılmaktadır. Seküler kesim, laik devlet yapısı içerisinde din eğitimini

⁴ Özbolat, Abdullah, “‘İhlşözlük’te Dindar Gençliğin Özneleşmesi: İmam Hatipli, Ahlaklı ve Entelektüel”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 51-72, s. 51-69, 2013.

istemezken bunun yanı sıra bu eğitim kurumlarına yönelik hak ihlallerine de sessiz kalmıştır. Tüm bu sebeplerin bir sonucu olarak muhafazakar insanların gözünde "İmam Hatip Liseleri" bir sembol haline gelmiştir. Bahsedilen bu sebeplerden dolayı "İmam Hatipler Kapatılsın" facebook sanal cemaati incelemeye değer bulunmuştur.⁵

Bu anlamda incelenecek verilerin kaynağı durumunda olan Sanal Cemaat: İmam Hatipler Kapatılsın adlı facebook grubunun meydana gelme sebeplerinden birisi olan İmam Hatip Okullarının (Ortaokul-Lise) bir kurum olarak günümüze gelinceye kadar tarihsel süreçte açılması, kapatılmaya çalışılması, kapatılması ve sonra tekrar açılarak yaygın hale gelmesi gibi başından geçen durumlar incelenmiş, bu inceleme sonucunda bir kesim tarafından savunulan kale olarak, bir kesim tarafından ise saldırılan kale olarak görüldüğü anlaşılmıştır. Bu kısım Ötekileştirmenin Tarafı Olarak İmam Hatipler: Dünden Bugüne Saldırılan ve Savunulan Kale başlığı altında sunulmuştur. 1994'den günümüze İmam Hatipler ve Ötekileştirme: "Arka Bahçe" şeklindeki başlık altında Refah Partisi dönemiyle başlayıp mevcut iktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde İmam Hatip Okullarının adları geçen bu iki parti ile özdeşleştirilmesi sonucu ötekileştirmenin hızlanmasına sebep olabileceği ifade edilmiştir. İkinci bölümde kavramların birbirleriyle ilişkileri ortaya konulurken incelenen gruptan alınan ilgili yorum ve gönderiler de içeriğe eklenmiştir.

Üçüncü bölüm araştırmanın bulguları ve değerlendirilmesine ayrılmıştır. Bu anlamda başlangıç olarak yöntemsel çerçeve ortaya konulmuş, sonrasında betimsel istatistiklere geçilmiştir. Betimsel istatistik olarak Sıklık Sayımı Tablosu ve Kelime Bulutu kullanılmıştır. Bu iki istatistikle incelenen içeriğin merak edilen konuya hizmet edip etmediği irdelenmeye çalışılmıştır. Bu bilgiler ışığında kavramsal çerçevede altı çizilen ötekileştirme, cemaat –kabilecilik- ve sanal cemaat kavramlarıyla tutarlılığın sağlanmasına dikkat edilerek veriler iki defa incelenerek içerik analizi yapılmıştır.

Seçilen grubun temel iki özelliği kendisini seküler olarak tanımlayan üyelerden oluşması ve görünürde sadece İmam Hatiplerin kapatılmasını istemeleri. Ancak içerikler incelendikçe Osmanlı Modernleşmesinin ilk dönemiyle başlayan, Cumhuriyetin ilk yıllarıyla devam eden ve 2002 sonrası Ak Parti'nin siyasi alanda güç kazanmasıyla daha da popüler hale gelen Seküler-Muhafazakar mücadelesinin tezahürlerinin sanal alemde de yer almış olduğu görülmektedir.

⁵ Toker, İhsan ve Özcan, Celal, "Laiklik ve Sekülerleşme Bağlamında İmam Hatip Liselerinin Dünyü, Bugünü, Yarını", Eskiye Dergisi, Sayı 35, 33-50, s. 33-34, 2017.

Grubun kendi kimliğini güçlü bir şekilde ortaya koymak için kullandığı ötekinin İmam Hatipler olarak seçilmesi dikkate değerdir. İmam Hatipler sadece bir eğitim öğretim yuvası olarak görülmemekte adeta sekülerist kesim tarafından saldırılacak, muhafazakar kesim tarafından ise savunulacak kale olarak görülmektedir. Bu durum iki zıt tarafın (ideolojinin) varlığına işaret etmektedir. Bu sebeple seçilen grubun araştırma konusuna uygun olduğu düşünülmektedir.

Araştırma için seçilen grup facebookta kapalı bir grup olup, gruba girilmesi bir takım şartlara bağlıydı. Bu şartlardan bazıları sahte bir profil olmamak, paylaşımların laiklik karşıtı olmaması ve dini içeriklerde paylaşımlar yapmamak. Gruba girmek için istekte bulunduğunuzda grup yöneticileri tarafından profiliniz (facebook hesabınız) inceleniyor ve yukarıdaki özelliklere göre yeterli görülürseniz ancak gruba alınabiliyorsunuz. Daha sonra ilerleyen zamanlarda da çeşitli aralıklarla gruptaki üyelerin profilleri, paylaşımları incelenip grupta “temizlik” yapılıyor olması grubun belirlenen zaman dilimindeki yorum, paylaşım vb. içeriklerini Nvivo yazılımının tarayıcı eklentisiyle tek bir veritabanında bilgisayar ortamına almaya itmiştir. Araştırmada “İmam Hatipler Kapatılsın” facebook grubu üyelerinin birbirleriyle olan yorum, gönderi etkileşimleri bulunmaktadır. Bu etkileşimler incelenirken eğitim, yaş grupları veya cinsiyet ayırına gidilmemiştir.

İncelenecek veriler belirlenirken 22.07.2016-20.04.2017 tarihleri arasındaki verilerin alınması tercih edilmiştir. Hem 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası gündemi kapsamı hem de 17 Nisan 2017 tarihli Referandum gündemini kapsamı açısından grup içindeki etkileşimlerin daha net ortaya konulacağı düşünülmüştür.

“İmam Hatipler Kapatılsın” adlı facebook grubunda bulunan üyelerin paylaşımları ve yorumları “İçerik Analiz” yönteminden faydalanılarak incelenmeye çalışılmıştır. İçerik Analizinde analiz tekniklerinden biri de “Kategorisel Analiz”dir. Kategorilendirilmede ya başkaları tarafından daha önceden geliştirilmiş kategoriler alınır, bu yapılmadığında veya uygun bulunmadığında ise yeni bir kategori sistemi geliştirilir.⁶ İmam Hatipler Kapatılsın adlı Facebook grubunda 22.07.2016-20.04.2017 tarihleri arasında üye kullanıcılar ve yöneticiler tarafından paylaşılan yaklaşık 49035 yorum ve gönderi incelendiğinde, seçilen İmam Hatipler Kapatılsın adlı sanal cemaat grubunda bir araya gelen insanların karşı grup olarak belirledikleri İmam Hatip Okulları özelinde Muhafazakar insanları yedi farklı biçimde ötekileştirdikleri gözlemlenebilmiştir.

⁶ Bilgin, Nuri, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, Siyasal Kitabevi, 2014, s. 19.

Bu ötekileştirme tarzları şu şekildedir:

1. Karşı Grubun Günah Keçisi Olarak Görülmesi
2. Dinci-Dindar Ayrımından Dolayı Ötekileştirme
3. Karşı Grubun Siyasi Tercih ve Eylemlerinden Dolayı Ötekileştirilmesi
4. Yaşam Tarzı-Boş Zaman Aktiviteleri Farklılığından Dolayı Ötekileştirme
5. Karşı Grubun Kültürsüz, Cahil ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Olarak Görülmesi
6. Düşük Gelir Düzeyinden Dolayı Ötekileştirme
7. Karşı Grubun Çağ Dışı Algılanışından Dolayı Ötekileştirilmesi

1.1 İncelenen Grubun Özellikleri

İncelemeye konu olan grubun adı "İmam Hatipler Kapatılsın"dır. Sayfa açılır açılmaz ilk dikkati çeken şey sayfanın kapak fotoğrafı olmaktadır. Kapak fotoğrafı aşağıdaki gibi görülmektedir.

Şekil 1. Grup kapak fotoğrafı

Grup kapak fotoğrafına ilk bakıldığında ikiye kesilmiş bir domatesin üzerine grup adı olan "İmam Hatipler Kapatılsın" yazılı olduğu açıkça görülmektedir. Ancak bu kapak fotoğrafının rastgele eklenmediği bu şekilde bir seçimin yine sosyal medyada dolaşımda olan "arılar üzerinde Allah yazılı bal üretti", "üzerinde Allah yazan meyveler" gibi haberlere atıfta bulunduğu anlaşılabilmektedir.

Grubun kendini tanımlamasına yine grubun giriş sayfasındaki şekliyle bakacak olursak: Gericiliğe, Karanlığa, Dogmalara Karşı Laik'lik Mücadelesi İle Birlikte Genellikle Eğlenmek, Gülmek, Çomarlarla Hatta Kendimizle Dalga Geçtiğimiz Karanlığın İçindeki Aydınlık, Laik Grup şeklinde laiklik vurgusunun ön plana çıktığı,

mücadele edilen kesimin yani İmam Hatipler özelinde muhafazakar insanların (Çomarlar) dogma, karanlık, gericilik gibi kavramlarla ifade edildiği görülmektedir. Bu bize grup üyelerinden beklentinin seküler ve aydın olma aynı zamanda dar görüşlü olmama olduğu izlenimini vermektedir. Grup içerisinde yapılan paylaşımların olumlu olanların seküler yaşam tarzıyla ilgili, olumsuz olanların neredeyse tamamının imam hatipler özelinde muhafazakar insanlarla ilgili olmasının da bu bakışa bağlı olduğu anlaşılabilmektedir.

Grup üyelerinin neredeyse tamamının gençlerden oluştuğu gözlemlenebilmiştir. Genelinin üniversite öğrencisi olduğu, gruba karşıt görüşle bir şekilde üye olmayı başarmış üyelerin ise yaşlarının ya çok küçük olduğu ya da üniversite çağının genel olarak üzerinde olduğu gözlemlenebilmiştir.

Gruba kimlerin üye olamayacağı ilgili kurallar ise şu şekilde belirlenmiştir.

GRUBA KİMLER GİREMEZ!

- 1) İmam Hatipliler
- 2) Akp'liler
- 3) Konyalılar, Yozgatlılar, Rizeliler, Ofllular
- 4) 18 Yaşından Küçükler
- 5) Irkçılar
- 6) Her İdeolojinin Kanserleri
- 7) Nietzsche'yi Sevmeyenler
- 8) Fake Profiller (Sahte Hesaplar)

Grupta bu kurallar genel anlamda uygulanmaktadır. Bu özelliklere uymayan hesapların çoğunlukla banlandığı (yani gruptan engellendiği) gözlemlenebilmiştir.

Grup içeriğinden ve paylaşımlarından dolayı beş-altı ayda bir kapatıldığı için yıllık girilen gönderi sayısı, yapılan yorum, üye sayısı gibi rakamsal değerleri vermenin pek uygun olmadığı ancak incelemeye konu olan gönderilerin yayınlandığı tarihler arasında grup üye sayısının 38000 civarı olduğu ve bu süre içerisinde toplam gönderi sayısının 49035 olduğu gözlemlenmiştir.

BÖLÜM II

İMAM HATİPLER KAPATILSIN FACEBOOK GRUBU SEKÜLER GENÇLİĞİN ÇARPIŞARAK GERİ ÇEKİLDİĞİ ALAN: AYDIN, SEKÜLER VE MUHALİF

2.1. Cemaat Kavramı

Cemaat kavramı için birçok tanım yapılmıştır. Bunlardan bazıları: Her türlü içten, içe kapalı, bizle sınırlı olan ortak hayat cemaat hayatı olarak anlaşılır.⁷ “Cemaat yerlere göre hacmi değişik, belirli bir coğrafi bölgede oturan ve aynı kültüre bağlı, aralarında akrabalık, manevî dayanışma gibi sıkı bağlar bulunan bir cinsten bir zümredir.”⁸ “Düşüncede, duyguda, uğraşıda ortaklık gösteren, belli bir coğrafi bölgede yaşayan, aralarında akrabalık bağları bulunan insanların oluşturdukları grup.”⁹ Bir başka bakıma o müşterek hayatın ana şartlarını paylaşacak şekilde aynı mekanda bir arada yaşayan kuvvetli bir dayanışma ve bütünleşme içinde olan yoğun birlik şuuruna sahip ve birbirinden haberli insan topluluğudur.¹⁰ Cemaat, üyelerinin genelde beraberce benimsedikleri aidiyet hissine isnat edilen kendine özgü şekilde meydana getirilmiş toplumsal olarak kurulan bağların bir tanımı şeklinde kullanılmaktadır.¹¹

Kavram, ortak değerler ve inançların belirleyici olacak şekilde benimsendiği ve sosyal bağların güçlü olduğu dar ölçekli ve yerel özelliklere sahip bir toplumu tanımlar. Genellikle cemiyet kavramıyla birlikte kullanılır, ancak tam tersi bir anlamda. Ferdinand Tönnies'in (1855-1936) cemaat-cemiyet ayrımına dayanmaktadır. İçerisinde yaşayanlar arasındaki ilişkilerin resmi olmadığı, daha içten olduğu ve menfaate dayanmadığı, akrabalık ilişkilerinin ve geleneklerin ön planda olduğu cemaat tipi topluluklarda çıkar ilişkileri söz konusu olmayıp, üyelerin birbirlerine yaklaşma amaçları yardımlaşma olarak tezahür etmektedir. Ona göre cemaati oluşturan üyeler birbirlerine mekanik olmayan iradeyle ilişkidedir. Cemaatte üyeler toplumsal bir vücudun organları gibidir. İş bölümünün zayıflığı toplumun küçük ölçekli ve geleneksel

⁷ Tönnies, Ferdinand, “Cemaat ve Cemiyet Nazariyesi”, çev. Ziyaeddin Fındıkoğlu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 9, Sayı 3–4, 712-748, s.713, 1944.

⁸ Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s.56.

⁹ Örnek, Sedat Veyis, *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Yayınları, 1971, s. 54.

¹⁰ Raciver, R.M., Page, Charles H., çev. Amiran Kurtkan, *Cemiyet*, Meb Yayınevi, 1969, s.14-16.

¹¹ Subaşı, Necdet, “Sanal Cemaat Örüntüleri”, (erişim 31 Mart 2018), <http://www.necdetsubasi.com/calisma/makale/58-sanal-cemaat-oruntuleri>.

olmasıyla ilişkilidir. En bariz özelliğinin benzerlik olarak ortaya çıkması aynı hedeflere benzer araçlarla ulaşmanın bir sonucudur. Cemaatte bir üyenin saygınlığı kendi başarısıyla değil içine doğduğu ailenin cemaatteki statüsüyle ilişkili olarak belirlenmektedir. Kişiler arası bağlar yüz yüze ilişkilere dayanır.¹²

Kavramın tanımlamasında ön plana çıkan en belirgin özellik “benzerlik” diyebiliriz. Bu sebeple cemaat içi tutumlar bütünü yakalamaya yöneliktir denilebilir. Çünkü cemaati önceleyenler toplumsal hedef olarak ayrılığı değil bütünleşmeyi öncelerler. Aynı olmayan tehlikeli ve ahenk bozucu olarak görülür, istenilen ise simetri ve birbirine paralel hareket eden özdeş yapılar oluşturan bireyler toplamıdır. Yani aynılışma bütünleşmenin ve hedefe ulaşmanın işaretidir.¹³ Cemaatin kapsadığı insanların yararı ile bütün cemaatin yararı ve amacı bir biriyle örtüşmek durumundadır. Üyelerin hedefleriyle cemaatin hedefi yüksek oranda aynı istikamettir. Modernleşme ile bu hedef bütünlüğü zıt şekilde ilerlemektedir. Bu anlamda kültürel birlik bir cemaat için çok önemli bir özelliktir. Bu özellik cemaatte normal dışı denilebilecek şekilde birbirine kenetlidir.¹⁴

Cemaat kendisini oluşturan kişi sayısı az ya da çok olsun birlikte yaşama kültürüne yönelmiş, ortak yaşamın olumlu olumsuz bütün yönlerini beraberce göğüsleyecek şekilde bir düşünce ve hareket birliği sağlamış, üyelerinin hayatlarını kuşatan ve bu hayatın neredeyse bütünüdür içerisinde geçirildiği toplumsal yapı olarak tanımlanabilir. Cemaat, üyelerinin hayatlarını kuşatması sebebiyle ki bu topluluk göçebe dahi olsa ortak mekan ve yüzyüze ilişkiler kurabilmelerine imkan sunar. Tüm bu şartlar altında cemaat üyelerinin tamamı bu yapı içerisinde meydana gelecek bütün olaylara verecekleri tepkiyi o cemaatte bulunmaları sebebiyle benimsemiş ve içselleştirmişlerdir. Bunun sebebi üyelerin içinde teneffüs ettikleri birlikte yaşama hissinde aranmalıdır. Bu hissin soyut ilişkilerin cereyan ettiği cemiyet hayatında oluşturulması bir takım sözleşmeler ve organizasyona dayalı iş bölümüne bağlı görünmektedir. Bu his aranıp bulunması gereken, belki temelden yeni baştan oluşturma gayretinde olunması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Cemaat, üyelerini doğal dayanışma ile bir araya getiren bir organize olma durumudur. Farklı özelliklerine

¹² Friedrich, Bulow'dan akt. Zeki Arslantürk ve M.Tayfun Amman, *Sosyoloji, Çamlıca Yayınları, 2013, s.252; Günay, Ünver, Din Sosyolojisi, 2. baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s.29; Kirman, Mehmet Ali, Din Sosyolojisi Sözlüğü, Karahan Yayınları, 2016, s. 56-57.*

¹³ Robins, Kevin, *İmaj: Görmek Kültür ve Politikası, çev. Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.171.*

¹⁴ Gezin, Mehmet Fikret, *Cemaat-Cemiyet Ayırımı ve Ferdinand Tönnies, Sosyoloji Konferansları, Sayı 22,183-201, s.183, 1988.*

rağmen bir biri üzerinde hakimiyet kurma hissi olmayıp aynı amaca hizmet etme isteğindedirler. Vücudun parçaları nasıl kendi menfaatlerine değil de oluşturdukları bedeninin menfaati ve devamı için bütün özelliklerini tam kapasite çalıştırırlarsa cemaatte de doğal dayanışmayı buna benzetmek mümkün görünmektedir.¹⁵

Cemaat hayatında altını çizmemiz gereken önemli konulardan birisi cemaat üyelerinin seçimlerine kalmadan o topluluğun içine doğmuş olmaları ve uzun yıllar bu insanların içinde bulundukları şartlara alışmış bir şekilde hayatlarını sürdürüyor olmalarıdır. Buna ek olarak bu üyeler hayatın akışı içerisinde birçok zorlukla ve tehlikelerle yüzyüze gelmektedirler. Bu gibi durumların sadece bir ferdi veya cemaatin bir kısmını değil bütünü etkiliyor olması ve verilen tepkinin de bütüncül olarak veriliyor olması cemaat hissinin tesisi açısından önemli fikirler sunmaktadır. Bugün birinin başına gelen bir sorun yarın kendi başına gelme durumu hep göz önünde bulundurulur. Cemaatte her zaman “ben”den önce “biz” vardır ve bu bilinç cemaatin dışarıdan tek parça görünmesinin temel sebeplerindendir. Başımız sıkıştığında yolda gördüğümüzde yolumuzu değiştirdiğimiz bir düşmanımız dahi yardımımıza koşabilir. Bu zaruri durumda “biz şuurunu” oluşturan etkenlerdendir.¹⁶

Cemiyet ve Cemaat olarak kesin çizgilerle ayrılmış dikotomiye eleştiren Oscar Lewis içinde yaşadığımız zaman diliminde görülebildiği gibi cemiyet yaşamı içerisinde cemaat tarzı yaşantılar gözlemlenebileceğinin altını çizmektedir.¹⁷ Bu anlamda cemaat denilince akla sadece modern dönem öncesi toplumsal yapının gelmesinden ziyade bir bakışa ihtiyaç olduğu görülmektedir. Cemaate bu açıdan bakılacak olursa, cemaat sağladığı, etraftan yalıtım, dış tehlikelerden uzak olmak ve homojenlik gibi şartlarla üyelerine güven veren ve içerisinden çıkmayı hiç akıllarına bile getirmeyecekleri bir tarz yaşamdır. Ancak dış dünya tehlikeli, atılan her adımın dikkatle atılması gereken bir ortamdır. Çünkü dış dünya ötekinin, bizden olmayanın mekanı olması sebebiyle şaşırtıcı ve korkutucudur. Cemaatte ise bu tarz beklenmeyen suprizler yoktur. Cemaat üyeleri içerisinde yaşadıkları topluluğu daha iyiye götürmek daha iyi bir yaşam sağlamak için kıyasıya tartışabilirler, çatışma da yaşayabilirler bu daha iyi bir yaşam sağlama çabasının bir sonucudur. Bu ayrılık değil daha da bütünleşmeyi getirecek bir çabadır. Tüm bunlarla beraber Cemaatte üyeler arası bir simetri ve paralellikten bahsedilebilir.¹⁸

¹⁵ Kurtkan, Amiran, *Genel Sosyoloji, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976*, s.6-9

¹⁶ Freyer, *Sosyolojiye Giriş*, s.100-102.

¹⁷ Theodore, Caplow'dan akt. Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji, Der Yayınları, 2012*, s.33.

¹⁸ Bauman, Zygmunt, *Cemaatler Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, çev. Nurdan Soysal, 2. baskı, Say Yayınları, 2016, s.7.

Bu simetri ve paralelliğin getirmiş olduğu ortak anlayıştan bahsedilecek olursa cemaatin en konforlu getirisinin kullanıma hazır bu yol haritası olduğu söylenebilir. Bu bir son değil bir başlangıçtır. Bu anlayış için savaşlar vermeye gerek yoktur o zaten hazırda beklemektedir. Cemaat için bu anlayış ve ortak görüş olumlu olumsuz i dinamiklerin üzerindedir. İçine doğulan cemaati güvenilir ve rahat kılan ortak anlayış zaten öncekiler tarafından sağlanmıştış. Bu sebeple aykırılıklara yol amayacak şekilde üyeler kendi istekleriyle bu ortak noktayı devam ettirirler ve bu anlayış sayesinde bir bütün olarak yola devam edebilirler. Cemaatin ortak anlayışının Tonnies'in isimlendirmesiyle doğallığı, cemaat homojenliğinden meydana gelmektedir.¹⁹

2.1.1. Geleneksel-Modern-Postmodern Toplumda Cemaat

Yukarıda açıklanmaya aalışılan cemaat kavramının geleneksel, modern ve post modern toplumda neye karşılık geldiği, bununla beraber bu üç dönemde kavramın yapısında meydana gelen değişimlerin, farklılıkların olup olmadığının incelenmesinin kavramın zaman içerisindeki dönüşümünü anlama konusunda önemli olduğu anlaşılabilmektedir. Bu amaçla bu toplum tiplerinin tanımlarının yapılması böylece dönemlerin ayırt edici özellikleriyle cemaat kavramının üzerindeki etkilerinin ortaya koyulabilmesi mümkün görünmektedir.

Modern toplum tipinin aksi olarak ortaya konulan toplum tipini ifade eden geleneksel toplum, modern toplum gibi şehirde değil daha dar ölçekli yerleşim birimlerinde gözlenir. Geleneksel toplumlar aynılık temeli üzerine kurulu olduğundan yeleri arasında kültürel bir birliktelik vardır bu birliktelik kolay kolay parçalanacak gibi değildir. Seküler bir yaşam gözlenmez. Din, ahlak ve bu anlamda kutsalın toplum üzerinde şekillendirici etkisi devam etmektedir. Kutsal ve kutsal dışı birbiriyle ili dışlı bir biçim almıştır. Toplumun birçok kademesindeki yapılar dini bir anlama karşılık gelmektedir. Soy, sop önemlidir. En az düzeyde olan toplumsal hareketlilik vardır. Aile tipi çekirdek aile tipine evrilmemiştir. Kadınlar henüz toplum içinde birey olma özelliklerinden doğan haklarını kullanır durumda değillerdir. Ataerkil yapı gücünü sürdürmektedir. Geleneğin sınırlarını aşacak herhangi bir değişim kabul görmeyecek şekilde karşılanır. Toplumsal değişme yavaştır. Zaman ve mekan sıkışmasından

¹⁹ Bauman, *Cemaatler*, s. 16-19.

bahsetmek mümkün değildir. Savaş ve salgın gibi büyük olayların bile olduğu bölgeyi etkilediği geniş bir evren.²⁰

Modern toplum sanayi devrimini takip eden süreçle gözlemlenen, yani nüfusun daha çok şehirde konumlandığı, ulus devlet anlayışının ortaya çıktığı, toplumsal değişimin etkisinin yoğunlaştığı toplum tipidir. Uşçuluğun ve bireyciliğin ön plana çıktığı bu toplum tipi genelde geleneksel toplum tipinin zıttı olarak kullanılmaktadır. Geleneksel yapının aksine statü belirleyicileri değişmiştir, kişinin kendi başarısı belirleyicidir. Bireysel onur ve kişinin tercihleri ön plandadır. Soy sop üstünlüğü yerini bireysel onura bırakmıştır. Toplumsal hareketlilik yoğun gözlemlenir. Aile toplumsallaştırma görevini sürdürse de üretim birlikteliği özelliği yerini tüketim birliği olmaya bırakmıştır denilebilir. Ataerkil yaşam tarzı bütünlüğünü kaybetmeye başlamış kadınların da hayatta birey olarak söz söyleme şansları oluşmaya başlamıştır.²¹

Postmodern toplum tipi, bilginin toplumda mülkiyetten daha önemli hale geldiği bu anlamda sosyal değişim ve dönüşümlerin taşıyıcısı olarak boy gösterdiği, hizmet sektörünün ön plana çıktığı, teknokratların toplumu yönlendirdiği, bilişim teknolojilerinin belirleyici rol oynadığı, aynı zamanda ihtiyaçların da teknokratlar tarafından belirlendiği bir toplum tipidir. Musamaha, istek ve tüketim de aynı zamanda bu tarz toplumda belirleyicidir.²²

Bu üç toplum tipinin içerisinde cemaat kavramına baktığımızda geleneksel toplum tipinde aslında birey kavramından ziyade içine doğulan ailenin, klanın ön planda ve belirleyici olduğu, bu sebeple cemaat kavramının gereklerinin en doğal bir şekilde karşılandığı toplum tipinin geleneksel toplum tipi ve bu cemaat yapısının en güçlü dönemini yaşadığı toplum yapısının geleneksel toplum yapısı olduğu söylenebilir. Geleneksel toplum tipinde farklılaşmanın değil homojenliğin, bu toplum tipinde yaşayan insanların yaşamlarını sürdürebilmesini sağladığı, bu sebeple cemaat kimliğinin ön planda olduğu ve kimlikten bahsedilecekse bu kimliğin yani ayırt edici unsurun cemaat kimliği olduğu söylenebilmektedir.

²⁰ Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, s. 116; Yelken, Ramazan, Cemaatin Dönüşümü, Vadi Yayınları, Ankara 1999, s.104-110.

²¹ Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, s. 209; Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, çev. Hüseyin özel v.dğr. Kırmızı Yayınları, 2008, s.73-75.

²² Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s.638.; Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, s. 243.

Modern toplumda ise geleneksel yapının ana unsuru olan cemaat kimliği bireysel kimliğin ön plana çıkmasıyla sarsılmıştır. Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali süreciyle ortaya çıkan ve güçlenen ulus devlet anlayışı bir çeşit cemaat tipi homojenleşmeyi getirmesiyle küçük ölçekli olan geleneksel cemaat yapısında değişimlere sebep olmuştur. Cemaatin, modern dönemde soy sop gibi özelliklerin ötesinde yukarıdaki tanımlamada da bulunan bireysel onurun ön plana çıkmasıyla atomize olmaya başladığı, bu atomize bireylerin ulus devlet fikriyle bir arada tutulmaya çalışıldığı, bu sebeple cemaat yapısının zorunlu bir dönüşüme tabi olduğu görülmektedir. Olaylara rasyonel ve bilimsel bakabilenlerin sayısı artmış, eğitim öğretim geleneksel toplum yapısındakinin aksine genele yayılmış ve eğitilmiş insan sayısı artmıştır bunun sonucu cemaat aklının, bireylerin kendi düşünceleri şekline dönüştüğü, aynı zamanda homojen cemaat yapısının yerini bireysel kimliğe bıraktığı söylenebilmektedir.

Ancak teknolojinin gelişmesi bununla beraber küreselleşmenin eskisine göre katlanır hızla dünyayı sarması sonucu ortaya çıkan postmodern durumda ulus devlet çatısı altında bir araya gelen modern insan hoşgörü, parçacılık, anonim kimlik gibi kavramlarla teknolojinin verdiği imkanları da kullanarak artık zamandan ve mekandan bağımsız olarak diğer insanlarla iletişim kurabilir hale gelmiştir. Bu durumun sonucu olarak postmodern birey artık ne geleneksel toplum tipindeki cemaat yapısına ne de modern toplum tipinde bulunan cemaatin dönüştüğü ulus devletin bir parçası olan birey konumuna uyumlu değildir. Postmodern dönemde insanlar hem birey olarak özgür, tek bir kimliğin bağlayıcılığından uzak, farklı kültürlerle açık olmak istemekte hem de kendi gibi düşünen insanlarla bir arada olup bir yer yurt edinmek ve bir yere ait olmak istemektedirler. Bu noktada postmodern dönemde cemaat yapısının kaygan bir zeminde tekrar filizlendiği, postmodern dönemin hoşgörü ve çoğulculuk gibi kavramlarıyla yalnızlaşan, kendisi için bir konum arayan bireylere yeniden geleneksel cemaat yapılarına benzer bir birlikte olma davranışını tetiklediği ve bu davranışa zemin hazırladığı söylenebilmektedir.

2.1.2. Postmodern Dönemde Cemaatin İmkânı: Yapay Homojenlik

Homojenlik Türk Dil Kurumu tarafından “Birbirlerine benzer karakterlere veya yapıya sahip parça veya birimlerden oluşan bütün veya topluluk” olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel cemaat yapısında bireysellikten veya farklılıktan

bahsetmek mümkün görünmemektedir. Bu durum birbirlerine benzer karakteristik cemaat üyelerinin homojen bir yapı oluşturmaya sebep olmuş görünmektedir.

Bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle beraber neredeyse her eve giren internet özellikle gençler arasında yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu yoğun kullanımın toplumsallaşmayı etkileyen unsurlardan biri olmaya başlamasının göz önünde bulundurulmadığı düşünülmektedir. Aile içi ilişkilerini bireyciliğe feda etmemiş, akrabalık bağlarını hala muhafaza eden topluluklarda internet birlikte yaşam kültürünü tehdit etmektedir. İnterneti hayatlarının birçok bölümünde işlevsel olarak kullanan gençler parçası oldukları topluluktan başka bir çevreye yönelmektedirler. İnternet üzerinde kurulan bağlar sonucu gençler gerçek yaşamlarındaki kendilerinden üst kuşak topluluk üyelerinden uzaklaşmaktalar ve üyeler bu sebeple birbirlerine yabancılaşmaktadırlar ²³ İnternet bu anlamda gerçek yaşamdaki homojen yapıyı oluşturan temel unsurlara muhalif bir profil çizmektedir.

Postmodern toplum yapısında cemaat tipi bir doğal homojenliği sağlamak pek mümkün görünmemektedir. Çünkü postmodern durum içerisinde “çok kültürlülük”, “parçalanmışlık” gibi heterojenliği getiren kavramların yükselişine tanık olunmaktadır. Buna rağmen cemaat tipi bir homojenlik belirli koşullar altında ve bu koşulların gerçekleştirilmesine bağlı olarak yapay bir biçimde oluşturulabilir görünmektedir. Belki geleneksel cemaat tipi homojenliğinde olduğu gibi ortak bir coğrafi yaşamsal birliktelik, birebir dayanışma örüntüleriyle değil ancak gelişen iletişim teknolojilerinin oluşturduğu yeni alanlar zemininde bu homojenlikten bahsetmek mümkün olabilir. Bu homojenliğin ne kadar doğal olduğu tartışmalı bir konudur.

Cemaatte bulunan herhangi bir üye içinde bulunduğu yapının amaçlarına ulaşma çabasıdayken doğal olarak aynı cemaatte bulunduğu diğer insanlarla zayıf olmayan, sağlam bağlar kurabilmektedir. Cemaat içi dayanışma din, örf, adet gibi birçok etmenden destek alır, buna ek olarak cemaat içindeki üyelerin cemaat içi normları eleştirmek, değişiklikleri için fikir beyan etmek gibi bir lüksleri olmadığından dayanışma cemaatin bu iç kontrol pratiğinden de destek görmektedir. Bu ise güçlü ve yerinde oynatılması zor bir tek vücutluğu getirmektedir²⁴ Bu tarz bir bütünleşme doğal anlayış ve homojenliğin en büyük teminatı olarak anlaşılmaktadır.

²³ Okur, Hatice ve Özkul, Metin, “Modern İletişimin Arayüzü: Sanal İletişim Sosyal Paylaşım Sitelerinin Toplumsal İlişki Kurma Biçimlerine Etkisi (Facebook Örneği)”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 21, 213-246, s.221, 2015.

²⁴ Gezin, “Cemaat ve Cemiyet Ayrımı Ferdinand Tönnies”, s. 187-188.

Günümüz dünyasında Cemaat tipi bir homojenliği oluşturma komplike bir yığından titizlikle ayıklama ve seçimle yapılmalıdır, bu tarz benzeri bir homojenliği sağlayabilmek için çaba göstermek gerekir. Bu çaba sonucunda başarıya ulaşılsa bile bu başarı "yapay olarak üretilen" ahenk ve birlik beraberlik olarak karşımıza çıkacaktır. Bu birlik ve beraberlik birçok mantıksal ihtimalin birbiriyle çarpışması sonucu ayakta kalanın sağladığı ortak anlayıştır. Bu ortak anlayış bir çaba ve mücadele sonucu ortaya çıktığı için kendisine ulaşılmaya kadar yaşanılanların anısı ortak anlayışın doğallığını sarsacaktır. Bu sebeple ne kadar uğraşılsa uğraşılsın günümüzde varılan uzlaşma Tonnies'in cemaatindeki gibi "doğal" görünmeyecektir.²⁵

Yeni topluluklar ve kimlikler meydana getirilen bir dünyada, küresel kültür öğelerinin hakimiyeti önemli bir yere sahiptir. Ancak genelde bunlar yapmacık ve sahte bir topluluk duygusu olmaktadır. İnsanın geleneksel cemaatte, hayatının bütünüyle ve bütün varlığıyla ait olduğu topluluğa katılımı, postmodern cemaat yapısından ayrılan en belirgin özelliği olarak görünmektedir. Çünkü günümüz bireyi için cemaat sınırlı bir sorumluluğu kapsamaktadır. Bu anlamda bazen kimlik, bazen dayanışma, bazen de duygusal tatmin ön plana çıkabilmektedir. Birey günümüz dünyasında cemaate bütün benliğiyle katılım sağlamamaktadır. Klasik cemaatin aksine belirsizlik sebebiyle bu tarz topluluklar bütüncül bir kaygı durumu yaşamaktadırlar. Bu da klasik cemaatteki güven duygusunu yakalamayı zorlaştırmakta, kaygı, evham ve hoşgörüsüzlükle doldurmaktadır.²⁶

İncelenen sanal cemaat yöneticileri, cemaat benzeri bir grup içi homojenliği sağlamak için, grup kurallarına uymayanları gruptan atarak ya da sosyal kontrolü sağlayabilmek için sık sık grup kurallarını hatırlatarak, hem grubun homojenliğini sağlamaya hem de yapılan yorumların grubun birliğini bozmayacak şekilde yapılmasına çalışmaktadır. Oysa aşağıda grupta yapılan yorumlara bakıldığında cemaat tipi ortak anlayışın oluşturulmasının çok da kolay olmadığı gözlemlenebilmektedir. Grupta paylaşılan bir görsele, yanan bir İmam Hatip Lisesinin fotoğrafının altında bu durumu olumlayan ve bu görsele yapılan sevinç içerikli yorumlara grup içerisinde gelen eleştirel bir yorum bunu açıklar niteliktedir.

Grup üyelerinden birisinin “Burada söz konusu edilen sembollerdir, sembol binalardır. Anıtkabir hepimiz için son derece değerli ülkemizin kurtarıcısı tartışılmaz önderi Mustafa Kemal'in son ikematgahı olmasından öte, bizler için laik modern

²⁵ Bauman, *Cemaatler*, s. 20.

²⁶ Yelken, *Cemaatin Dönüşümü*, s.205-208.

ülkenin sembolüdür. Diğer kesimler için de imam hatipler inançlarının inançlı yaşam tercihlerinin sembolüdür. Bu nedenle herkes bir diğerinin fikrini, yaşam tarzını, felsefesini, hatta sembollerini eleştirebilir ama onun yakılmak ya da kazayla yanmak suretiyle de olsa bu tür felakete uğramasından mutluluk duyamaz duymamalıdır.” diyerek yorumlarında aşırıya giden grup üyelerini uyarır nitelikte bir yorum yaptığı, adeta öteki olarak görülen gruba karşı empati yapılması gerektiğini belirttiği, bir uzlaşma metni yazarak kendisine homojen yapıya aykırı bir konum seçtiği görülmektedir.

Bir başka yorumda ise “Allah(cc.)”, “Allahuekber”, “Bismillah” şeklindeki İslama ait olan ifadeleri, “Atatürk(cc.)”, “Atatürkekber”, “Bismiatatürk” şeklinde değiştirerek -grup üyelerinin bir kısmının savunması bunların ironi yapmak için kullanıldığı yönünde- Atatürk’e taptıkları izlenimi vermesi üzerine bir üyenin “Kardeşim sonuna kadar MHP’liyim Atatürk’ü seviyorum ama tapmıyorum.” demesi grubun homojenliği hakkında bize fikir vermektedir. Aynı zamanda, ironik dahi olsa değiştirilen İslami kavramların bu şekliyle kullanılamayacağını ifade etmiştir.

İncelenen gruptan alınmış yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Postmodern dönemde geleneksel cemaat tipi bir homojenlikten bahsetmek pek mümkün görünmemekte iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan alanlarda oluşturulan birlikteliklerde bu homojenlik belirli koşullarla doğal değil yapay bir şekilde oluşturulmaya çalışılmaktadır.

2.1.3. Değişen Her Şeyin Ortasında Değişmediği Umut Edilen Sığınak: Cemaat

Sosyal değişme, farklı zaman dilimlerinde sosyal yapı unsurlarında ortaya çıkan nitelik ve nicelik farklılaşmasıdır.²⁷ Cemaatler sosyo- kültürel bir takım kendi iç dinamikleri sebebiyle elde ettikleri sosyal bütünleşme özelliğiyle sosyal değişmelere karşı dayanıklı bir görüntü çizerler. Cemaatler sosyal değişmelere karşı gösterilen dayanıklı ve dirençli yapıyı kendilerinin dış dünyayla ilişkilere kapalı olmasının -ki cemaat liderinin dışındakilerin bu tarz ilişkileri son derece kısıtlıdır- doğal ve bir nebze zorunlu bir sonucudur denilebilir.²⁸ Her koşulda biz diyebilen cemaat şuurunun, bireyciliğin doruk noktasını yaşadığı günümüz dünyasında, dış dünyaya karşı direncini kırarak etkenlerle karşılaştığı ve bu etkenlerin cemaat şuurunu atomize hale getirdiği bir dönem yaşamaktayız.

²⁷ Erkal, *Sosyoloji*, s. 220.

²⁸ Gezgini, “*Cemaat ve Cemiyet Ayrımı Ferdinand Tönnies*”, s.189.

Çağdaş sanayi toplumlarında bireyler herşeyin rasyonelleştiği, herşeyin belli olduğu, sürprizden uzak “büyüsü bozulan” bu dünyada, içinde bulundukları toplumsal düzende kendilerinden beklenen davranışları göstermekte isteksiz tutumlar sergilemekte ve üstüne farklılaştıramadıkları gerçek toplumdan kendilerini izole etmeye çalışmaktadırlar.²⁹

Yukarıda sayılan sebeplerle toplumdan uzaklaşan bireyler, kendilerini anlayışla karşılayacak insanların bir arada bulunduğunu ümit ettikleri cemaatte istediklerini bulmak yerine yine uzaklaştıkları dünyadaki tarz bir mücadele içine girmeleri kaçınılmaz olacaktır. Cemaat tarzı iç denge arayanlar kendilerini genelde hayali olan bir düşmana karşı cephede savaşırken bulacaklardır. Bu bile onları sosyolojik anlamda bir cemaatin üyesi yapmaya yetmeyebilecektir. İnsanlar her şeyin değiştiği bir dönemde kendilerini ait hissedecekleri devamlı topluluklar bulmaya çalışmaktadırlar.³⁰

İnsanlar kendilerini belirli bir konumda sürekli kılma isteğinde görülmektedirler. Yukarıda da geçtiği şekliyle her şeyin değiştiği bir dünyada sürekliliği arzulamaktadırlar. Neredeyse her zaman yanımızda olan mobil cihazlarımız yardımıyla üyesi olduğumuz sanal cemaatlerin, üyelerine istedikleri zaman kendilerini evlerinde hissedebileceklerini ve hallerinden anlayan insanların kucaklarını açıp onları beklediklerini düşündürmesi, onun bu süreklilik ve konum arzusunun doyurulması için bir adres olmasını sağlamıştır. Buna “*Laikdaşlar ekleyin.*”, “*Beni de ekleyin gruba Laikdaşlarım*”, “*Burası ihk(imam hatipler kapatılsın), beni evimden nasıl kovarsın*” gibi araştırmaya konu olan İmam Hatipler Kapatılsın sanal cemaati üye yorumları örnek gösterilebilir.

Seküler insanların bir araya geldiği bir sanal cemaatte bir üye “*Sanki akepli sayfasıymışız gibi hissettiriyorsunuz bazen.*” diyerek yöneticiler tarafından yapılan paylaşımların veya üyeler tarafından yapılan yorumların cemaat tipi sıcak daire beklentisini karşılamadığını belirtmektedir. Bu yorumu yapan üyenin serzenişi belirli bir restoranta giden ve her gittiğinde aynı tadı bulmayı arzulayan, tutarlılık müdavimi müşterilerin durumunu hatırlatmaktadır.

Başka bir yorumda ise “*yobazlara karşıyız da yobazlarla alay et dinle değil*” diyerek sanal cemaat içinde karşı olunan bir ötekiyle mücadeleyi kabullendiğini ancak doğal anlayışın varlığına gölge düşürücü şekilde grubun amacını sorguladığını görmekteyiz.

²⁹ Oskay, Ünsal, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s.410.

³⁰ Bauman, *Cemaatler*, s. 21.

Grubun bir arada kalabilmesi için hayali düşman oluşturma çabası Referandum sürecinde “Evetçilerin özellikleri sizce nedir?” şeklindeki soruya verilen “Kendini namuslu sanan, kafası kapalı herkese açık zihniyet sahipleri olan, namus deyince bekçi kesilen ama namussuzun önde gideni olan, dini, pisliklerini kapatmak için kullanan, dinden anlamayan herkes evetçi”, “Cumhuriyet ve Atatürk düşmanlarının, laikçilikten şikayet edip şariat isteyen tatlısu balıklarının hepsi evetçi”, “Dünyayı gezmek isteyen avrupada yaşamak isteyen balayında Paris isteyen kızların hepsi evetçi”, “Tecavüze göz yumanların, erken yaşta evlendirilmeye göz yumanların, islamcuların, gericilerin, köle olmaya hazır olanların, yalakaların, cumhuriyet ve Atatürk düşmanlarının, satılanların, makarna yiyip kömürle ısınanların, 2023'de süper güç olacağımızı sananların hepsi evetçi” gibi üye yorumlarında gözlemlenebilmektedir. Bu tarz paylaşımların grubun canlılığını ve ortak bilincini korumaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.4. Çöldeki Bir Vaha: Cemaat Özlemi

Tonnies'in Cemaat-Cemiyet dikotomisini kapsayan teorisinde sanayi toplumunun ortaya çıkmasıyla cemaat duygusunun ortadan kalkması durumunu teorisinin odağına yerleştirdiği söylenebilir. Cemaatte toplumsal bağların dayanışmaya dayanan bir özellik taşımasıyla, Sanayi toplumlarının çıkar ilişkisine dayalı birbirine bağımlı ilişkilerle öne çıkmasını göstererek geleneksel ve modern toplum tiplerinde bulunan toplumsal birliğin biçimlerini göz önüne sermiştir denilmektedir.³¹

Bu anlamda geleneksel toplum tipinden modern toplum tipine geçişte ortaya çıkan sorunlar modernliğin salt bir araya getirici ve ilerlemeci bir süreç olarak tezahür etmediğini, modernleşme sürecine giren toplumlarda gelenek ve gelenek karşıtı değişim problemleri yaşandığını göstermektedir.³²

Maffesoli Postmodernitenin: “Teknolojik alandaki gelişmelerle arkaizmin sinerjisinden doğduğunu” düşünmektedir. Nasıl oluyor da birisi yeni doğmuş birisi dolaşımdan kalkmış iki kelime bir araya gelerek bir dönüşümün öncüsü olabiliyorlar. Postmodern Kabile kavramının arkaik kabileye temas eden noktalarını daha net tanımlamak için bireylerin modernleşme süreciyle uygun ifadeyle köklerinden kopartılmasına karşı bir hamleyle yeniden kök salma isteklerini anlamamız gerekmektedir. Bireylerin modern dönem tarafından reddedilen, bir bakıma modern

³¹ Subaşı, “Sanal Cemaat Örüntüleri”.

³² Tekeli, İlhan, “Modernite Aşılırken Siyaset”, İmge Yayınevi, Ankara 1999, s.192-193.

öncesi döneme ait olarak sayılan bir kavram olan duygu paylaşımı deneyimi yoluyla neyi aramakta oldukları bu açıdan önemli görünmektedir.³³

Bu arayışı hem bireyin seçimlerini kapsayan hem de bireyin kendi gibi düşünenlerle beraber kök salabileceği uygun bir zeminin özlemi olarak görebiliriz. Postmodernite, önceleri şiddetli bir sosyal çözülme süreci ve aşırı bireycilik olarak anlaşılsa da, en sonunda kendisini arkaik ya da modern sosyal bağlardan özgürleştirmeyi başaran birey, sosyal evrenini “duygusal özgür seçime” dayanacak şekilde yeniden düzenleyerek tam tersi bir harekete de girişmektedir. Bu hareket, farklılaşmadan çok bireysel harekete rehberlik eden bir “aynılaşma” hareketidir.³⁴

Modernleşme süreçlerini Batı toplumuna göre daha geç yaşayan toplumlarda, geleneksel yapılar henüz mevcutken modernleşmenin getirdiği sorunlar irdelenmiştir. Modernleşmenin getirdiği bireyciliğin, zorlu rekabetçi yaşam durumlarının oluşturduğu gerilimlerin, insanları geleneksel dönemde olduğu gibi cemaatsel ilişkiler ortamına yöneltmekte olduğu söylenebilir. Bireyciliğin ön planda olduğu modern bir dünyada buna rağmen bazı etnik ve dinsel vb. gruplar bir araya gelerek modernliğe ayrı bir seçenek sunacak şekilde cemaatsel yapılar meydana getirmektedirler. Modern cemiyetin içerisinde cemaatsel yapılarda buluşan insanlardaki "Kolektif Benlik" duygusu, birlikte hareket etme hissi cemaatsel-kabilesele yapının temelini kurmaktadır. Bu oluşumların hedefinde insanları günümüz karmaşık yaşam durumlarından soyutlayıp sığınabilecekleri cemaat duygusunu ve tatminini tattırmak vardır denilebilir. İnternetin etkileşimli yapısı ve insanların bu mecrada birbirleriyle rahatça iletişim kurabilmeleri, insanlardaki anlam arayışı, cemaatsel yapıların internet üzerinden de kurulup devam edebilmesini yaygınlaştırmıştır denilebilir.³⁵

Rekabetçi ilişkilerin, böbürlenmenin, ego tatmininin, diğer insanların üzerlerine basarak yükselmenin yaygın olduğu, maddi manevi yardım isteklerimize cevaben kendi başımızın çaresine bakmamız gerektiği yanıtını aldığımız bir çağda Cemaat kelimesi içimizi rahatlatan, bizi kuşatan bir hal almış görünmektedir. Cemaat tarzı bir güvenli

³³ Cova, Bernard ve Cova, Veronique, “Tribal Marketing: The Tribalisation of Society and Its Impact on The Conduct of Marketing”, *European Journal of Marketing*, Volume 36, Issue 5/6, 595–620, s.597, 2002.

³⁴ Cova Bernard’dan akt. Tuğba Özbölük, “Postmodernizm Bağlamında Kabilenin Yeniden Keşfi: Postmodern Tüketici Kabileleri”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-dergisi*, 2015, http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/Postmodern_Tuketici_Kabileleri-11-2015.pdf Erişim(12.04.2018)

³⁵ Perşembe, “Enformasyon Toplumunda Cemaatler: Sanal mı, Gerçek mi?”, s. 35

zemin yukarıda ifade edildiği şekilde özlenen, içinde bulunulmak istenen maalesef elde edilmesi çok da kolay olmayan bir dünyayı temsil etmektedir.³⁶

Bu anlamda bir grup üyesinin “bazı şeylere çok fazla tepki gösteriyoruz ve anlamadığımız meselelerde duvar ördüğümüz için aşırıya kaçan tartışmalara giriyoruz, bunların bizim aramızda olmaması gerekiyor diye düşünüyorum.” şeklinde yaptığı yorum, bahsettiğimiz cemaat özlemini ve nasıl bir özlem çektiğini göstermektedir. En azından bu ortamda gerçek dünyadan farklı bir davranış beklediği görülmektedir.

Grup içerisinde –ironi için de olsa- Atatürk’e tapıldığını düşündüren paylaşımların, milliyetçilik ve İslam dini ile dalga geçen paylaşım ve yorumların da anlaşmazlıklara yol açtığı, “o kadar da demedik yani biz de seviyoruz Atatürk’ü ama sen Atatürk’e Allah diyemezsin Şirk koşturmuş girer bu.”, “Nerde kaldı eşitlik bu mu saygı? admin kardeşim diğerlerinden ne farkımız kalır o zaman bu hiç iyi olmaz Atamız zihnimizden silinmiyecek tamam da ezanda hic dinmeyecek.”, “Atatürk din düşmanı degildi. Dini suistimal edenlerin düşmanıydı bu paylaşımın gereksiz ve yanlış anlaşılmalara sebebiyet veriyor sonra ampullere laf anlatamıyoruz.” şeklinde grup üyeleri tarafından grup yöneticisinin dahi eleştirildiği görülmektedir. Bu da cemaate ulaşmanın günümüz dünyasında sanal da olsa zor olduğunu, ancak yine de insanların bu havayı teneffüs etmek istediklerini göstermektedir.

2.1.5. Aşınmanın Getirdiği Zorunlu İniş Alanı: Cemaatten Sanal Cemaatlere Dönüşüm

Geleneksel anlamdaki insan ilişkileri ve etkileşim düzenleri günümüz iletişim teknolojilerinin etkisiyle yeni bir hal almış ve yeni bir döneme girmiştir. İletişimin boyutu ve biçimi çoklu ortam desteği sunan günümüz iletişim teknolojileri sayesinde biçim değiştirmiş, bu mevcut toplumsal düzeni güçlü bir şekilde etkilemiş ve bir dönüşüme sebep olmuştur. Sanal etkileşim ve ağların sözlü kültür ve yazılı kültürden, yüz yüze gerçekleşen ilişkilerden sonra sosyal yapının yeni bir hal almasına neden olduğu belirtilmektedir.³⁷

Yeni iletişim teknolojilerinden internet, zamanı ve mekanı aşan iletişim imkanları sunmasıyla, ortak mekan ve insan iradesi gibi ölçütler esas alınarak şekillenen cemaat ve cemiyet gibi toplumsal örgütlenme anlayışlarının eskisi gibi algılanmamasına

³⁶ Bauman, *Cemaatler*, s. 9

³⁷ Çiftçi, Orhan, Erdem, Remziye ve Çiftçi Dilan, “İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 328-336, s. 330, 2017.

ve toplumsal birimlerin yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır. Mesafenin bireyler arasındaki iletişimi belirleyici etkisi neredeyse yok olmuştur.³⁸

İnternetin insanlar arası iletişim şekillerine farklı bir boyut getirmesiyle, sanal topluluklar denilen yeni örgütlenme ve bir araya gelme biçimleri meydana gelmiştir. Bu ise gerçek yaşamdaki toplum yapılarının benzerinin sosyal ağlar yoluyla oluşturulmasına sebep olmuştur. Ulaşılabilirliği arttıkça toplumun genel bir kısmını kapsar hale gelen “sanal topluluklar”, yeniden isimlendirilmesi gereken yeni bağlar ve halledilmesi gereken yeni problemleri beraberinde getirmektedir.³⁹

Sosyal ağ uzmanlarından Douglas Schuler, geleneksel topluluk kavramlarının birçok açıdan eskimiş olduğuna vurgu yapmış; geleneksel toplulukların değişmez, normatif ve homojen yapıdan arınmak zorunda olduklarını belirterek, bu kavramların günümüz toplum yapısındaki değişimlere uygun olarak güncellenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁰

Barry Wellman; sosyal, ekonomik ve politik değişimler sonucunda ortaya çıkan yeni örgütlenme biçimlerinin cemaat kavramını aşındırdığını; coğrafi yakınlık ve dayanışma esasına dayalı olarak şekillenen cemaat yapısının yerini sosyal ağlara bıraktığını söylemiştir.⁴¹

Sanal cemaatler günümüz dünyasında yalnızlaşan, toplumsallıktan uzaklaşan insanların cemaat özleminin sebep olduğu arayışlarına getirilen yenilikçi çözümlerden biridir. Reel dünyada yitirilen değerlere sanal gerçekliğin sınırları içerisinde yeniden ulaşılacağı, bu yeni araçla yeni cemaat biçimlerinin birbirlerine ilgi ve yakınlıkla bağlı olacak şekilde oluşturulabileceği öne sürülmektedir.⁴²

2.2.Sanal Cemaat Kavramı

Üzerine yapılan tartışmalara rağmen tanımı hakkında tam bir netlik kazanamamış olan topluluk kavramı, sabit kalmayan değişim içerisinde olan bir oluşuma karşılık gelmektedir. Topluluğun bu hali varlığını günümüz dünyasında da

³⁸ Barry, Wellman-Milena Gulia'dan akt. Mehmet Haberli, “Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 1, Sayı 3*, 118-134, s. 121, 2012.

³⁹ Çiftçi v.dğr, “İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar”, s. 329.

⁴⁰ Schuler, Douglas'dan akt. Mehmet Haberli, “Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler”, s.120.

⁴¹ Barry Wellman'dan akt. Mehmet Haberli, “Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler”, s.121-122.

⁴² Subaşı , “Sanal Cemaat Örüntüleri”; Robins, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, s.168.; Willson,Michele'den akt. Nilüfer Timisi, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Dost Yayınevi, Ankara, 2003, s.165.

dönüşerek de olsa devam ettirmesine yardımcı olmuştur. İnternet üzerinden kurulan yeni örgütlenme biçimlerinin, topluluğun tanımlanmasının temel ilkelerinden birisi olan yüz yüzelği kapsamadığı ve bu durumun çelişki yarattığı bu çelişkiyi asgari düzeye indirmek için internet ortamında meydana getirilen birliklere “sanal” kelimesinin eklenmesi uygun görüldüğü söylenebilmektedir.⁴³

Şüphesiz insanların bir takım duygusal destekler almak, paylaşmak, insani ihtiyaçları gidermek, buna ek olarak yeni bir kimlik meydana getirmeleri gibi amaçları gerçekleştirmek için bilgisayar aracılı iletişimi kullanmaları sanal, dijital vb. olarak isimlendirilen topluluklarla bezenmiş sosyal bir dünyanın sıfırdan meydana gelmesinin temelini oluşturmuştur denilebilir.⁴⁴

Bilgisayar ağları üzerinde günümüz iletişim teknolojileriyle sosyal yaşamın bir araya gelmesi doğal olarak Sanal cemaatlerin meydana gelmesiyle sonuçlanmıştır⁴⁵ Buna ek olarak toplumsallaşma ihtiyacı, “insanların kendi kültür adalarına” çekilme gibi etkenlerinde bu oluşumu desteklediği söylenebilir. Bilgisayar aracılı iletişim teknolojilerinin insanların evlerine kadar girmesiyle, tıpkı mikro-organizmaların koloniler inşa etmesine benzer bir şekilde, ister istemez insanlar da internet ortamında topluluklar oluşturmaya başlamışlardır.⁴⁶ Rheingold “Sanal Cemaatler”i yeterince sayıda insanın, insani duygularla, siber alanda insanlar arası bağ kurmak amacıyla kamusal tartışmalara geçici olmayacak şekilde katılmasıyla Ağ’da oluşan toplumsal bir araya gelmelerdir şeklinde tanımlar.⁴⁷ Aynı zamanda o sanal toplulukları bir araya gelen ve diğerleriyle etkileşim kuran, belirli ortak bir ilgi etrafında birbirleriyle bağlı kalan, teknik bir platform aracılığıyla bir araya gelen ve üyelerinin sosyal ilişkiler kurabilmelerinin yanı sıra ait olma hissini inşa ettikleri bir birliktelik olarak tanımlıyor.⁴⁸ Sicilia ve Palazon ise, sanal topluluğu, katılımcıları arasında ortak bir ilginin paylaşıldığı, biçimlendirilmiş ve dinamik bir ilişkiler ağına dayalı, özelleştirilmiş ve coğrafi açıdan dağınık nitelik gösteren bir birliktelik olarak tanımlarlar.⁴⁹

⁴³ Çiftçi v.dğr , “İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar”, s. 333.

⁴⁴ Riding ve Gefen’den akt. Cengiz Yanıklar, “Sanal Topluluklar Ve Geleneksel Topluluklar Arasındaki Farklılıkların Sosyolojik Bir Analizi”, s 161.

⁴⁵ Susan E. George’dan akt. Mehmet Haberli, “Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler”, s.122.

⁴⁶ Rheingold, Howard ’dan akt. Cengiz Yanıklar, “Sanal Topluluklar ve Geleneksel Topluluklar Arasındaki Farklılıkların Sosyolojik Bir Analizi”, s.159.

⁴⁷ Howard Rheingold’dan akt. Robins, İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası, s.149.

⁴⁸ Leimeister v.dğr akt. Cengiz Yanıklar, “Sanal Topluluklar ve Geleneksel Topluluklar Arasındaki Farklılıkların Sosyolojik Bir Analizi”, s.166.

⁴⁹ Sicilia ve Palazon’dan akt. Cengiz Yanıklar, “Sanal Topluluklar ve Geleneksel Topluluklar Arasındaki Farklılıkların Sosyolojik Bir Analizi”, s. 166.

İnternet üzerinden oluşan bağlantılar yoluyla meydana gelen bir topluluk var ancak hiper ortamın yerleşik yaşayanları bulunmuyor. Buna rağmen grup-aklından bahsetmek mümkün fakat bu dünyada tarihin akışından bahsetmek pek olası görünmüyor. Geleneksel cemaat örüntülerinin simülesi oluşturuluyor. Çünkü hiper ortamda başka bir toplum tarzı olma iddiasından çok alternatif bir toplumsal durum oluşturma mevcut.⁵⁰

Yeni bir örgütlenme biçimi olan sanal cemaatleri, iki tipoloji altında incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi olan cemaat online (communities online), geleneksel cemaatlerin internet ortamındaki uzantısı veya temsilcisi olan kullanıcı topluluklarını; online cemaat (online communities) ise fiziksel ortamda bir karşılığı bulunmayan ve sadece internet ortamındaki kullanıcıların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan toplulukları ifade etmektedir.⁵¹

Araştırmanın konusuna uygun örgütlenme şekli olan ve kaynağını sanal ortamdan alan doğrudan sanal cemaatler (online cemaat) gerçek hayatta birbirlerini görmemiş ya da aynı ortamda bulunsalar bile bir araya gelme olasılığı düşük olan insanların, sanal alanlarda bir araya gelerek oluşturdukları topluluklardır. Bunlara; hobi, spor, müzik ve eğlence gibi benzer ilgi alanları veya din, inanç ve kültür gibi ortak değerler etrafında bir araya gelen kullanıcı toplulukları örnek olarak verilebilir.⁵²

2.2.1. Sanal Cemaat Özellikleri

Dawson'a göre kullanıcı topluluklarının sanal cemaat olarak nitelendirilebilmesi için, cemaate zemin teşkil eden site veya forum üyelerinin aşağıdaki koşullar çerçevesinde bir araya gelmeleri gerekmektedir.

1. Etkileşim
2. Stabil bir iletişim
3. Üyelerin sabit bir kimlik (Nick name) sahibi olması
4. Sosyal kontrolün bulunması
5. Sitedeki etkileşimlerin kişisel ilgi alanlarıyla alakalı olması şeklinde sıralanabilir.⁵³

⁵⁰ Robins, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, s.171.

⁵¹ Campbell'dan akt. Mehmet Haberli, "Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler", s. 125.

⁵² Haberli, "Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler", s. 126

⁵³ Dawson'dan akt. Mehmet Haberli, "Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler", s.126–127.

Yukarıda da belirtildiği gibi sanal bir cemaat oluşumunun temel şartlarından birisi de sosyal kontroldür. Sayılan diğer şartları yerine getiren üyelerin karşılaştığı geleneksel bir kontroldür. Site kurucuları tarafından üyelerin uymaları gereken “kullanım koşulları” daha önceden belirlenir ve bu yolla sosyal kontrol sağlanmış olur. Ayrıca sosyal kontrolü sağlayan site yöneticilerinin de dikkat etmesi gereken, kendilerinden beklenen bir takım davranışlar bulunmaktadır. Bu karşımıza bir araya gelmiş cemaat üyelerinin ortak bir zeminde devam etmesini sağlayan, ilgi alanlarına ve isteklerine göre paylaşımlar ve aktiviteler yapma sorumluluğu olarak çıkar.⁵⁴ Bu sorumluluk hem site yöneticisinin meşruluğunun sorgulanmasını önlemekte hem de topluluğun aynı yolda yürüdüklerinin işareti olan bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2. Sanal Cemaatlerin Arka Planı

20.yy cemaat kavramının saldırılara maruz kaldığı, modern dönemin getirmiş olduğu bir takım değişimler sebebiyle yalnızlaşan ve bu sebeple kendini bir yere ait hissetmek isteyen insanın acısının en yoğun yaşandığı dönem olmuştur.⁵⁵

Karmaşık ve çatışmalı dönüşüm içerisinde olan dünyamızda, ait olma ve cemaat hislerinin eski konumlarında olmadığına, yeni bir sürece girdiğine şahit olmaktayız. Farklı kültürlerin bir araya gelmesinin yoğun olarak yaşanmasının kentlerin bir özelliği olduğu günümüz şartlarında sanal cemaatler de bu dönüşüm sürecinde yerini almak durumundadır. Sanal cemaatlerin yanlış giden bir dünyaya farklı bir soluk getireceği hissi bir takım görüşler içinde yer almaktadır, aynı zamanda tekno-toplumsallığın bu çalkantılı dönemde telafi edici cemaatsel yapıların gelişmesi için bir temel olarak görülmesi söz konusudur. Bu kargaşalı değişim döneminde teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak dışımızda olan insanlarla ve beraber hareket tarzlarıyla olan bağımız bir nebze belirsiz hale geldi. Bu koşullar altında yeni bir araya gelme şekillerini keşfetmenin gerekliliği, gözleri sanal cemaatler kavramına çevirmiştir.⁵⁶

Rheingold’a göre bilgisayar aracılı iletişimin kullanılması “Gayri resmi kamusal alanların gerçek yaşamlarımızdan çıkmasıyla birlikte, dünyadaki insanların göğsünde büyüyen cemaate açlık duyma” dürtüsüyle harekete geçmektedir.⁵⁷

⁵⁴ Haberli, “Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler”, s.128.

⁵⁵ Bozkurt, “Yıkıcı Gemeinschaft’ tan” Öteki” siz Postmodern Kabilelere: Sanal Cemaatler”, s.65.

⁵⁶ Robins, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, s.165-168.

⁵⁷ Rheingold'dan akt. Kevin Robins, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, s.167.

Sanal cemaatler, cemaat arayan insanların karşılaştıkları gerçek koşullara yapılan esnek, canlı ve pratik uyarlamaları temsil eder... Sanal cemaatler, toplumsallık dürtüsünü karşılamak için oluşturulmuş bir takım yeniliklerden biridir... Bu bağlamda elektronik sanal cemaatler hayatta kalmak için geliştirilen karmaşık ve becerikli stratejilerdir.⁵⁸

2.2.3. Hepimiz Aynı Köye Sığar mıyız?: Sanal Cemaat ve Küreselleşme

18. yüzyılda gazetelerin yaygınlaşması başta olmak üzere, bunu takip eden birçok icat ile 20. Yüzyıl toplumları, iletişim açısından bir dönüşüm yaşamışlardır. Geleneksel süreçlerde dar bir çevrede dolaşan bilgi, artık hiç tanımadığımız kişilere kadar ulaştırılabilir hale gelmiştir. Günümüzde küreselleşmeyle kastedilen oluşumlardan birisi olan toplumların birbiriyle yakınlaşmasına İletişim araçları neden olmuştur.⁵⁹

Küreselleşme insanların git gide birbirinden fazlaca haberdar olduğu bir dünyayı ifade etmektedir denilebilir. Bu yeni dünya düzeniyle toplumlar sınırları aşarak birbirlerine entegre olmakta birbirlerine bağlı hale gelmekte ve tüm bunlar zaman-mekan bileşimlerinde uyum sağlamış bir şekilde gerçekleşmektedir.⁶⁰

Sanayi toplumlarının üretim ilişkilerinin, sanayi sonrası ve bilgi toplumlarının üretim ilişkilerine geçişi dünyanın giderek küresel bir hal almasında rol oynamaktadır. Bilgi ve enformasyonun küreselleşmesi dünyanın küreselleşmesinin kültürel temelini oluşturmaktadır. İletişim teknolojilerindeki gelişmenin ekonomik, kültürel, siyasal alanın yeniden yapılanmasındaki aracılık rolüyle başta bahsedilen geçiş yakından ilişkilidir.⁶¹

“Mekanın geçirdiği değişiklikler ve bölgesel faaliyetlere mesafenin de katılması, aracılı yaşam deneyimlerinin merkezileşmesiyle birleşince “dünyanın” gerçekte ne olduğu konusunu radikal bir değişikliğe uğratmıştır. Bu radikal değişiklik hem bireyin “olgusal dünyası” düzeyinde hem de kolektif yaşamın yer aldığı toplumsal faaliyet

⁵⁸ Allucquere Rosanne Stone'dan akt. Kevin Robins, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, s.166.

⁵⁹ A. Briggs ve P. Burke, *Medyanın Toplumsal Tarihi*, çev. İbrahim Şener, *İzdişüm Yayınları*, İstanbul 2004, s.125-132.

⁶⁰ Hall Stuart'tan akt. George Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, çev. N. Domaniç, *Sarmal Yayınevi*, İstanbul 1995, s.207; Onat, Hasan, “Küreselleşme Üzerine”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37-47, s. 37, 2002.

⁶¹ Timisi, Nilüfer, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, s.110.

evreni düzeyinde görülmektedir. Herkes bölgesel bir yaşam içinde olduğu halde, çoğu insanın olgusal dünyası aslında küreseldir.”⁶²

“Küreselleşme süreçleri, aynı zamanda, küçük sosyal grupları ya da etnik toplulukları, gerek ulus devletler ve gerekse daha geniş küresel alanlarla yan yana ya da karşı karşıya kendi sosyal ve kültürel ağlarını kurma ya da yeniden düzenleme konusunda cesaretlendirmektedir. Aslında, kollektif kimliklerin inşası süreci, bölgesel, toplumsal ya da dini çeşitli kurumsal alanlar ile yerel, bölgesel ve ulusal farklı siyasi-ekolojik çevrelerde karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği, birbirleriyle çatıştığı ve parçaların yeniden birleştirildiği bir küresel çevrenin çatısı altında gerçekleşmektedir.”⁶³

Bilişim teknolojilerindeki üst üste gelen ileri düzey gelişmeler küreselleşme sürecini daha da hızlandırmış ve dünyamız iletişim imkanlarıyla daha da genişlemiştir. Her şeyin bilgisayar diliyle ifade edildiği bir dünyayla yüz yüze gelmemiz, küreselleşmeyle eş zamanlı bir dijitalleşme süreciyle oluştu. İnternet oluşan bu yeni dünyanın merkezine yepyeni bir iletişim ortamı olarak konumlandı.⁶⁴

İnternet, küresel bir düzenin iletişim ortamı olarak değerlendirilebilir. Healy, internetin, uygarlığın demir yollarıyla başlayan ilişki kurma ve yayılma anlayışının son halkası olduğunu söylemektedir. Kellner ise internetin devlet ve ekonomik çıkarların dışında yapılanmasına dikkat çekerek, bu özelliğin geleneksel egemenlik ilişkilerini tehdit ettiğini belirtmektedir... Poster’e göre ise internet bir iletişim aracı olmanın ötesinde bir toplumsal mekandır. Bu mekan yeni toplumsal ilişki biçimlerinin yaratılmasında aracıdır⁶⁵

Bilişim teknolojileri dünyanın globalleşmesinin ivmelendiği dönemde kültürel, dini vb. birçok alanın eski formlarından farklı bir hale gelmelerinde öne çıkan görevler icra etti. İnternetin yenilikçi özellikleri sebebiyle, yerelliği aşan değerler, bir takım kültürel biçimler, kimlikler, alışkanlıklar çabucak yadırganmadan bu alanın akışına dahil oldu. Global sistemin kültürel akışı internet üzerinden sağlanmaya başlandı. İnternet işleyişi gereği içerisinde barındırdığı birçok yenilikçi ve etkileşimli özellikleriyle değişime daha fazla açık olan gençlerin istekli bir şekilde yöneldiği bir alan oldu. Bunda internetin özgürlükler alanı olması ve alt üst ilişkilerinin birebir belli olmaması da etkili oldu denilebilir. Gençler etraflarından gördükleri toplumsal

⁶² Giddens'dan akt. Kevin Robins, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, s.170.

⁶³ Liwerant, Judit Bokser, “Küreselleşme ve Kollektif Kimlikler”, çev. İhsan Çapçioğlu, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 281-292, s.282, 2003.

⁶⁴ Aydın, Uğur ve Bilici, Mücahit , “Bilgi Toplumu, İnternet ve Demokrasi-Dijital Alemin Genleşen Kamusal Alanı”, Sayı 19, 488-496, s.490, 1998.

⁶⁵ Timisi, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, s.24-25.

baskılardan uzaklaşabilecekleri, yaptıklarından mesuliyet duymayacakları gizli kimlikleriyle internet üzerinde kendilerine bir yer açabilecekleri fırsatlar edindiler. Bu özelliklerine rağmen internetin sunmuş olduğu kültürel formlar ve kimliklerin gençleri özgürleştirme potansiyelini taşımaktan ziyade baskın ve zamanla heterojenlikten uzak bir kültüre eklemlediği de bilinmektedir.⁶⁶

Sanal topluluklar geleneksel topluluklara göre farklı bağları, eskisine göre daha yeni sosyalleşme süreçlerini ve farklı beklentileri getirmiştir. İnternet ortamında topluluk kavramının, ortak mekanı paylaşan insanların bir araya gelmesiyle oluşması tanımının yerini, sanal ortamlar sayesinde ortak değer ve ilgi alanı çerçevesinde toplanan sanal toplulukları işaret eden tanıma almaya başlamıştır. Artık küresel koşullarda insanların uzay-zaman algısı değişmiş, aynı evi paylaştığımız insanlar uzak olarak algılanırken, binlerce kilometre uzaktaki sanal cemaat üyeleri daha yakın gelebilmektedir. İletişim teknolojilerinin gelişmesi sonucu meydana gelen hiper ortamda artık birçok geleneksel mekan ve zaman algısı daha sınırları aşan bir hal almış ve bu sayede kartlar yeniden dağıtılmıştır denilebilir. Yakın-uzak, iç-dış gibi mekansal algıya dayalı çerçeveler artık pek bir anlam ifade etmemektedir.⁶⁷

Bu anlamda Sanal Cemaatlerin üyelerini seçerken içe dönük homojenleşmesi sonucu, dünyanın avcumuzun ortasına konumlanmasının getirdiği yakınlığı ifade eden “küresel köy” ibaresinin dahi bölünmelere uzaklaşmalara engel olamadığı söylenebilir. Zamana, mekana bağlı bir sınır konulmamış olsa da Sanal Cemaatler oluşurken üyelerini benzer ilgi alanlarına göre ve kimliklerinin o gruba uyup uymamasına göre seçme eğilimindedirler. Bu da sanal alemde dahi sınırların bir şekilde çizildiğini gösterir mahiyette görünmektedir. Bu aşamada küresel çağda kimliğin ne olduğu ve sanal cemaatlerin oluşmasında nasıl bir rol oynadığı önem kazanmaktadır.

2.2.4. Elimdeki Adres Kağıdım: Sanal Cemaat ve Kimlik

İlk bakışta bir kişisel veya toplumsal varlığın kendisini başka bir şeyle özdeşleştirip tanımlamasını ifade eden kimlik farklı açılardan bakılıp birçok şekilde tanımlanabilmektedir. Birey açısından kimlik bir sosyal zeminde veya grupta o kişiye has özellikleri ve bu şekilde ayırt edildiğini anlatırken, toplumsal anlamda bir sosyal grubun veya toplumun kendisi gibi olmayandan ayırt edilmesini anlatmaktadır. Bu

⁶⁶ Güzel, Mehmet, “Küreselleşme, İnternet ve Gençlik Kültürü”, *Küresel İletişim Dergisi*, Sayı 1, 1-15, s.14, 2006.

⁶⁷ Çiftçi v.dğr, “İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar”, s. 333.

bakımdan da, 'bireysel kimlik', 'şahsî kimlik', 'grup kimliği', 'toplumsal kimlik', 'kültürel kimlik' veya 'ulusal kimlik'... gibi kimlik türlerini bir ölçüde farklı kategoriler şeklinde birbirinden ayırt etmek analitik bir bakış için gerekli görülmektedir.⁶⁸

Bu bakımdan kişisel kimlik oluşumunda; hem tanınma hem de tanımlama faaliyetleri gerçekleşmektedir. Bazı kuramcılar için kimlik ne olduğumuzu belirleyen ve doğuştan bir özün keşfi ve doğrulanması olarak görülür.⁶⁹ Diğer bazı kuramcılar için ise kimlik, bir inşa süreci olmasının yanı sıra var olan toplumsal roller ve bireyin edintilerinden oluşan bir yaratım ve temsildir.⁷⁰

Coşkun'a göre bir insan toplumsallaşırken kimliğine etki eden bir takım değerleri de içselleştirmektedir. Bunun sonucu olarak, başkalarının tavır ve rollerini benimsemesine paralel olarak onların dünyasını da almaktadır çünkü her rol bir dünyayı ifade etmektedir. Ona göre böyle bir etkileşim bir tür aynileşme olayıdır. Orada kişi örnek aldığı model insanla “özdeşleşip onun haliyle hemhâl olurken”(identify) onun dünyasını da bir bakıma paylaşmış olmaktadır.⁷¹

Toplunun sosyal sisteminin en temel ve en mühim kökenini teşkil eden kimlik, insanların kültürel, sosyal konum ve statülerine karşılık gelen çok yüzlü, değer yargıları, inançlar gibi yaşam tarzını simgeleyen bir kapsamın alt başlığıdır. Kimliksiz bir yaşam biçimi ihtimal dahilinde olsa dahi bu pek de istenilecek bir durum değildir.⁷²

İnsanların özünde bulunan bir yere ait olma güdüsü insanın kendisini ne olarak tanımladığı ve nerede gördüğü veya diğerlerinden kendisini temeyyüz eden özelliklerin ne olduğu gibi soruların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır şeklinde düşünülmektedir. İnsanlar özsaygılarını yükseltmek isterler bunu sağlayacak öğelerden birisi de ait olma hissidir. Bu anlamda kolektif kimliklerin beraberinde bağlanma ve bütünleşmeyi getireceğinin altının çizilmesi gerekmektedir. Bu şekliyle kimlik sosyal ilişkilerin sürdürülmesini sağlamakta ve insanları bir arada tutan bir ara eleman görevi görmektedir denilebilir.⁷³

⁶⁸ Günay, *Din Sosyolojisi*, s.418-419.

⁶⁹ Subaşı Necdet'den, akt. Ahsen Armağan, "Kimlik Yapılarında Değişim ve Sanallaşan Kimlik Sunumları: Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 37, 1-20, s.3, 2013.

⁷⁰ Erol, Işık Nuran'dan akt. Ahsen Armağan, "Kimlik Yapılarında Değişim ve Sanallaşan Kimlik Sunumları: Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma", s.3.

⁷¹ Coşkun, Ali, "Din ve Kimlik", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 24, 5-23, s.13, 2003.

⁷² Akkaş, İbrahim, "Çok Yüzlü İlişkiler Ağında Kimlikler ve Sanal Cemaatler", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 37-53, s.40, 2013.

⁷³ Karaduman, Sibel, "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü", *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 17, 2886-2899, s.2887, 2010.

Etkileşimli ve anonim ortamıyla internet gündelik hayatın bir parçası haline gelmiş durumdadır. Sosyalleşme, eğlence vb. gibi amaçlarıyla interneti en çok kullanan kesim gençler olmaktadır. İnternetin anonim ortamı özgürleşmeyi getirirken kimliğin yeniden inşa edilebilme özelliğinin sonucu olarak kimliğin deneysel hale gelmesine, bu ise sanal ortamda tutarsız bir kimlik yapısına sebep olmaktadır. Gençler sanal cemaatlere katılım göstererek yeni toplumsal biçimlenmeler yaratma yoluna girmektedirler. Bu sanal ortamın kimlikler üzerinde şekillendirici bir etkisinin de olduğu belirtilmektedir.⁷⁴

Bilgisayar klavyesi başında insanlar gerçek yaşamlarında ortaya koymaktan imtina ettikleri fikirleri, duyguları rahatça ifade edebilirler. Bu ortamda kimlikler başka kimliklerden sıyrılmış bir şekilde dilin imkanları dahilinde yeniden kurulur. Dilin çizmiş olduğu çerçevede cinsiyet, ırk, renk yeniden kurgulanır. Yeni slogan “kendini yarat ve kendini üret” tir. Sanal alemde beden ve mekanın sınırlarını aşmış olarak varlık adeta kelimelerle yeniden ortaya çıkmaktadır. Bunların sonucu olarak kimlikler internet ortamında sabitlikten uzak değişken metinler içinde inşa edilmeye başlamıştır.⁷⁵ Artık klasik anlamıyla fiziksel bir taşıyıcıya ihtiyaç duyan kimlik, yerini biyolojik ve fiziki bir varlığa ihtiyaç duymayan, sanal alemde de varlığını sürdürebilir şekliyle siber alemde de mümkün ve anlamlı olduğuna dair işaretler vermektedir.⁷⁶

Yeni iletişim teknolojileri -özellikle Web 2.0'dan sonra- bireylerin sosyal medyada etkileşimli olarak iletişim kurabilmesine imkan tanımaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak insanlar kendilerine verilen içerikleri tek taraflı okumaktan kurtulmuş bu içeriklere geribildirimler verme bunun da ötesinde kendi içeriklerini rahatça oluşturma imkanı bulmuşlardır. Kontrol sisteminin üretici bir merkezden tüketicilerin lehine doğru bir yön değiştirmesi zaman ve mekan özgürlüğüne getirdiği sınırsızlık onu modernizimden çok postmodernizme yakın kılmaktadır. Böylece sanal toplumsal mekanlar, sanal cemaatler gibi yaratılan yeni kavramsal zeminlerle kimlikler de sanal alemin uzantısında sanallaşmaktadır.⁷⁷

⁷⁴ Kır, Gülten, *İnternet ve Gençlik*, Şenocak Yayınları, 2008, s.17.

⁷⁵ Timisi, Nilüfer, “Sanallığın Gerçekliği: İnternetin Kimlik ve Topluluk Alanlarına Girişi, *İnternet Toplum Kültür, Der. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay, Epos Yayınları, Ankara 2005*, s. 97.

⁷⁶ Uğur ve Bilici, “Bilgi Toplumu, İnternet ve Demokrasi”, s.493.

⁷⁷ Castells Manuel'den akt. Ayşegül Elif Karagülle ve Berk Çaycı, “Ağ Toplumunda Sosyalleşme ve Yabancılaşma”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, Cilt 4, Sayı 1, 1-9*, s.7, 2014.

Kimlik, merkezi ve stabil benlik fikrinin sarsıldığı ve kurgu olarak ortaya çıktığı “postmodern durum” içerisinde sorgulanan bir problem şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁷⁸ Post modern özne anlayışının internete yaklaşımı, kimliklere yönelik bir seçme alanı olması sebebiyle ait olunacak grup, toplulukların ve kimliklerin seçilmesi önem arz etmektedir.⁷⁹ Bu topluluklara katılacak üyelerin, belirlediği kimlikle yaptıkları ve yapacakları arasında ciddi bir tutarlılığın olması beklenir.⁸⁰

Ancak özellikle çalışmaya konu olan grubun da içerisinde konumlandığı, Sosyal Ağlardan Facebook, anonimliğe karşı içinde bulundurduğu özellikleri dolayısıyla direnç göstermektedir. Bu direnç profil fotoğrafının eklenebilirliği, bir takım kişisel bilgilerin kişinin hesabında sergilenebilirliği ve genel anlamda arkadaş listelerinin kişinin gündelik hayatında da irtibatla olduğu (yakın ya da uzak arkadaşlar, aile, iş arkadaşları vb.) kişilerden oluşması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu özellikleriyle facebook anonim kimlik özelliklerinin gündelik yaşamdaki tarzda bir bilinirliğe doğru yön almasına sebep olmaktadır. Bu yönüyle profiller kişinin kültürel tercihlerini ve beğenilerini de göz önüne sererek bize kişinin kimliği hakkında fikir verebilmektedir.⁸¹

Bu bağlamda her ne kadar sanal alemde anonimlik dolaşım rahatlığı sağlasa da belirli gruplara üye olup bu gruplarda kalıcı olarak devam etmek tutarlı kimlik tutumlarına bağlı görünmektedir. Eğlence amaçlı kurulmuş bir sanal grupta kendi kimliğinizi ortaya koymanız beklenmezken bir başka sanal grupta daha gruba alınmadan önce hesabınız ve paylaşımlarınız incelenmekte ve girilmek istenen gruba dahil olup olamayacağınız bu inceleme sonucu belirlenebilmektedir. Bu ise bilinir kimlik örüntüsünün tespitine yönelik bir eleme veya kabul işlemi için adeta turnusol kağıdı görevi görmektedir.

Grup baskısının ortadan kalktığı sanal cemaatlerde ise kişi, gerçek kimliğini bütün açıklığı ile ifade etme imkânına kavuşabilmektedir. Gerçek yaşamda birilerine şirin görünmek, yaranmak, üzmemek ve benzeri birçok sebeple kendisini olduğu şekliyle ortaya koyamayan birey, sanal cemaatlerde, gerçek yüzü ile ilişki kurabilmektedir.⁸²

⁷⁸ Robins , "İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası", s.158.

⁷⁹ Timisi, Nilüfer, "Sanallığın Gerçekliği" , s.100.

⁸⁰ Akkaş, "Çok Yüzlü İlişkiler Ağında Kimlikler ve Sanal Cemaatler", s.40.

⁸¹ Sütüoğlu, Tuğba, "Sosyal Paylaşım Ağlarında Gençlerin Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Süreçleri: Facebook Örneği", *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, Cilt 21, Sayı 83, 125–147, s.126, 2015.

⁸² Akkaş, "Çok Yüzlü İlişkiler Ağında Kimlikler ve Sanal Cemaatler", s. 52.

Sanal alemin kullanıcıları rastgele gruplara dahil olabildikleri gibi daha çok içinde bulundukları dünyada hali hazırda inşa ettikleri kimlik özelliklerine uygun grupları tercih etmektedirler. Bu haliyle kimlik sanki bir adres kağıdı gibi sanal alemde nereye gideceğimizi bize gösterir konumdadır. Bu durum ister istemez gerçek yaşamda kimliklerin belirgin hale gelmeleri için ihtiyaç duydukları “öteki” olanın varlığına dikkat çekmektedir denilebilir. Kimliğin oluşumunda öteki zorunlu bir temel yapı taşı olarak görülür. ‘Kimliğin, aynı görünen, aynı hisseden, kendilerini aynı sayan insanlara bağlayan anlayış tam bir saçmalaktır. Kimlik bir süreç olarak bir anlatı olarak, bir söylem olarak daima Öteki’nin konumundan anlatılır.’⁸³Bu anlamda sanal cemaatler ve ötekileştirme ilişkisinin irdelenmesi önemli görünmektedir.

2.2.5. Sen Olmazsan Biz Olamazdık: Sanal Cemaat ve Ötekileştirme

Dünyayı bizler ve ötekiler diye ikiye ayırma ve ötekilere kötü özellikler atfetmenin geçmişi eski Yunan’a kadar ulaşmaktadır. Bu dönem insanları kendilerinin dışında gördüklerini Barbar olarak adlandırarak farklı olanlara karşı ayrımcılığın başlatıcıları olarak tarihe geçmişlerdir. O zamandan bu zamana kadar geçen süreçte farklı olanı bir takım özelliklerinden dolayı ‘ötekiler ’ olarak tanımlamak ve yeri geldiğinde günah keçisi ilan etme toplumlarda kök salmıştır denilebilir.⁸⁴

Eski Yunanda tohumları atılmış olan ötekileştirme ve biz-öteki ayrımı Avrupa aydınlanmasında ideolojileri eleştirirken araçsal akıl kavramı ile feodal toplumlarına özgü dinsel ve metafizik bakış açısının karşılaşması sırasında da görülmektedir. Daha sonrasında kendini muzaffer kimlik olarak ve tarihin meydana getirilmesinde kendisini merkez, diğer Avrupalı olmayanları çevre olarak gören bir mantıkla kendinden olmayanları öteki olarak görmenin örneklerini vermiştir. Yine benzer olarak aklın insanlığı mutsuzluktan uzaklaştıracağı, eğitim ve bilimin ilerlemenin temeli olduğu bu sebeple araçsal aklın ve bilimin gelişmediği ülkelerin mutsuzluklar diyarı olarak görülmesi buna bir örnek teşkil etmektedir. Bu mantık son aşamasında ötekinin meydana gelişini öyle ayrı bir konumda tarif etmiştir ki bu, ötekinin daha az ve aşağı insani görülmesine sebep olmuştur.⁸⁵

⁸³ Tatar, Taner, “Kimlik: Ötekini Belirlemek ya da Kendini Bilmek”, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 48, 185–200, s.188, 2008.

⁸⁴ Özbey, Nurullah, “Ötekileştirmenin Kökenleri”, *HaberBülteni*, s.106. http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/fb37d5bbdbbae16_ek.pdf?dergi=HABERBÜLTENİ (erişim:6 Haziran 2017)

⁸⁵ Larraín, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, s.195-196.

Ötekini aşağı görme gibi bir düşünceye yönlendiren temel bakış, farklılığın doğurduğu ötede dışta görmekten çok bu farklılık üzerinden bir üstünlük kurma çabası olması denebilir. Bu anlamda ötekileşme farklı olma değildir. Eğer öyle olsaydı herkes herkese göre öteki olurdu. Farklılığın diğerine üstünlük iddiası taşıdığı andan itibaren ötekileşmenin kültürel bir zenginlik ve kendini idrak etme özelliğini kaybettiği ve bölünmeye, teröre, hatta ırkçılığa sebep olduğu görülür. Bu yönüyle ötekileştirme bizim sınırlarının çizilmesine yarayan işlevi gibi bir noktadan sonra çatışmanın fitilini ateşleyen bir etki de yaratmaktadır.⁸⁶

Biz ve ötekinin belirlenmesi bir bakıma kurguya dayalıdır denilebilir. Bu kurgu içerisinde “ben” kendini nerede görmek istiyorsa kendisine göre belirleyeceği “ötekini” tam karşısına konumlandırmakta isteklidir. Yani öteki için belirtilen özellikler gerçekte var olmak durumunda değildir. Bu anlamda “öteki ” olarak konumlandırılanın “biz”in gözünde canlanan haliyle gerçek hali simetrik bir halde olmayabilir. Bu, öznenin kendisi dışındaki bir "öteki"nin varlığını imleyerek, bu varlığı "aşağıda", "ilkel", "barbar", "iğrenç" vb. şekillerde ayrıklaştırarak tanımlaması ve kendi kimliğini "aslı" olarak kurması işlemi şeklinde açıklanabilir. Kuşkusuz bu bir merkezleme faaliyetidir ve bununla evrensel özne, kendi yüzünü, gücünü ve dilini, merkezi söylemsel pratiklerin dışında bırakılan ayırksı "öteki"nin adına ve onu alabildiğince kendi içinde homojenleştirerek, tek vücut olarak sabitleyen konuşma ile kazanır.⁸⁷

Biz-Öteki ayrımının kökenlerini oluşturan temel düşünceyi bir nebze olsun açıkladıktan sonra bir gruba ait olma duygusunun biz-öteki ayrımında oynadığı role bakmanın günümüz ötekileştirmelerine ışık tutacağı düşünülmektedir. Aidiyet duygusu ötekilerin yani dışımızdakilerin ve aynı zamanda ortaklıkların yani ‘biz’in belirlenmesinde rol oynamaktadır. Kimlik oluşturmada önemli olan biz ve öteki ayırdı bize benzeyenleri ve ya bizim gibi olanları olumlu, bizden olmayanları ise olumsuz özellikler ile eşleştirme ile gerçekleştirilir. Bunun sonucu konumlandırma olarak biz ve onlar toplumsal yaşantımızda yerlerini bulmuş olurlar.⁸⁸

Teknolojik olarak mesafelerin yok hükmüne gelmesiyle insanların birbirlerine yaklaşacağı ve iyimser tabloların çizileceği düşünülürken bunun yerine kutuplaştırma eğilimi gözlenmektedir. Postmodern dünyada kimliğin oluşturulmasının merkezileşmiş, kurumsallaşmış, bütüncül çerçeveleri parçalanmaktadır. Evrenselci modernite

⁸⁶ Şengül, Abdullah, “Edebiyatta Ötekilik Meselesi ve Türk Edebiyatında Öteki”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 15, 97–116, s. 113-114, 2007.

⁸⁷ Binark, Mutlu, “Oryantalist Söylem ve Japonya”, *Kültür ve İletişim*, Sayı 1, 65–89, s.71-72,1998.

⁸⁸ Karaduman, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, s. 2888.

karşısında postmodernizmin çokkültürlü toplumsal yaşam vaadi kendi içinde bölünmeyi, kutuplaşmayı ve öncesine göre daha bariz bir halde “biz” ve “öteki” ayrımını getirmiştir. Farklılık tabanında tekrar kurulan kimlikler, ötekinin varlığının altının çizildiği oranda belirgin hale gelmektedir. Bunun sonucu olarak her farklı kimlik grubu yalnız kendi grup elemanlarına itimat edebileceklerine inanarak “öteki”lerden uzaklaşmakta ve topluma yabancılaşmaktalar.⁸⁹

Öncelikle, birey kendini öteki ile tanımlar. Öteki negatif anlamıyla bizden olmayı, bizden farklı olanı çağırıştır. Bu karşıtlık, kimliğimizi kavramamızı kolaylaştırır. Diğer bir husus, birey ötekinin varlığıyla kendi kötülüklerinden arınır, ötekine yüklediği olumsuz niteliklerle onu kendi dışında konumlandırır ve dolayısıyla kendini rahatlatmayı sağlar. Ayrıca birey, düzenin kötülüklerini ötekine yükleyerek, sosyal düzeni korumayı sağlar. Sosyal düzeni tehdit eden davranışlar gösteren ötekiler, başlarına gelen kötülükleri hak ederler. Ötekilerin kötülüklerini ve başlarına gelen felaketleri görmek, halimize şükretmeyi sağlar.⁹⁰ Güçlü bir kimlik, bir dizi farklılığı doğası itibarıyla kötü, akıldışı, anormal, deli, hasta, ilkel, canavar, tehlikeli –yani öteki– olarak kurmaya çalışacaktır.⁹¹

İnsanlar geleneksel topluluklar içerisinde elde ettikleri bir takım fikirlerini, olaylara bakışlarını, dünya görüşlerinden kaynaklı kalıplarını sanal dünyaya aktararak kendilerine benzer bireylerle ortak siber ortam çerçevesinde toplaşarak paylaşımlarıyla birliktelik hislerini sağlamlaştırmakta ve kendi sanal olan topluluklarını meydana getirmektedirler.⁹²

Her ne kadar internetin küresel açılımı sebebiyle meydana gelen sanal cemaatler, fiziksel sınırlar ve yerel bağlantılardan kurtularak küreselleşme imkanı elde etmişse de bir bakıma her cemaatin dünyası kendi seçtikleriyle sınırlıdır denilmektedir. Bu anlamda sanal topluluk kullanıcılarını memnun eden en önemli faktörlerden birisi kendi seçtikleri insanlarla ve gruplarla sosyalleşmeleridir denilebilir. Sanal cemaatlerin yeni sosyalleşme alanları açtığı bilinmektedir. Burada insanlar tesadüfi birlikteliklerden çok ilgi ve ortaklıkların oluşturduğu ortak bir paydada bir araya gelmekte ve bir seçim sonucu sosyalleşmektedirler. İnternette oluşan sanal cemaatlerin buluşma noktası ötekine karşı gösterilen tahammülsüzlük olduğundan dolayı cemaat üyelerinin dünyası içe

⁸⁹ Sönmez Selçuk, Senem, “Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacillaştırılması: ‘Öteki’ ve ‘Ötekileştirme’”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:15,Sayı:2-Güz, 77-99, s. 91-92, 2012.

⁹⁰ Karaduman, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, s. 2889.

⁹¹ Sönmez, “Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacillaştırılması”, s.81.

⁹² Çiftçi v.dğr., “İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar”, s.334.

dönme gibi bir durumla da karşılaşabilir. Her ne kadar küreselleşme insanları birbirine yaklaştırmış olsa da küreselleşmeye paralel gelişen iletişim teknolojilerinin bir sonucu olan sanal alemde bu yakınlaşma ve genişleyen insanlık ailesi bilinci yerine ötekileştirmelere ve içe dönük birliktelikler gözlemlenebilmektedir.⁹³

Sosyal ağlarda küfürlü, ayrımcı gönderiler ve ya kolektif karalama kampanyaları gözlemlenmektedir. Ayrımcılıklara karşı dijital aktivist tepkilere verilen destek, olumlu bir hava estirirken, seküler-muhafazakar gibi zıtlıklarda iki taraflı marjinal ifadeler, bu olumlu havayı boşa çıkarır görünümde olmaktadır.⁹⁴

2.2.5.1. Ötekileştirmenin Yürüdüğü Yol: Stereotipler ve Önyargı

İnsan, yaşamının başlangıcından sonuna kadar doğal ya da sözleşmeye dayalı pek çok gruba dahil olarak hayatını sürdürmeye gayret sarfeder. Kendisini saran sosyal çevreyi, dahil olduğu bu gruplarda kazandığı sosyal kimliği dolayısıyla kategorilere böler ve bunun sonucu olarak çevredekileri bir takım olumlu ya da olumsuz içerikli stereotiplerle algılar. Bu algı genel olarak objektif olmayan subjektif yani yanlı ve tarafsız olamayan bir şekilde olmaktadır denilebilir.⁹⁵

Daha iyi bir kavrayış için “stereotip” kavramının içeriğinin ne ile dolu olduğunun anlaşılması önem kazanmaktadır. Bu kavram “stereos” ve “tupos” kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş olup dilimize “kalıp yargı” olarak geçmiştir. Asıl anlamı ise “sert karakterli” demektir. Bu kavram bir basım tekniğinin adıdır asıl olarak. Bu teknik ile kavramın kalıp yargı ifadesini almasında bir benzerlik mevcuttur. Bu benzerlik, metinlerin, metal klişelerle bir defa oluşturulduktan sonra istenildiği kadar basılmasını sağlayan tekniğe verilen bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle üzerinde değişiklik yapılamayan bir kalıbın adıdır.⁹⁶

Bu kalıp tek parça olmamakla beraber iki kısımdan oluşur. Bunun yarısı sosyal çevre, diğer yarısıysa bireyin kendisi tarafından oluşturulmuş kafasındaki imajlar olarak ifade edilebilen stereotipler, önceden var olan kültürel temsillerden süzülerek meydana gelmiştir şeklinde değerlendirilmektedir. Karmaşık dünyayı daha basite indirmek içgüdüsel bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Stereotipler de insanların, yeterince

⁹³ Young I.M.'den akt. Asu Aksoy, “İnternet ve Demokrasi”, *Diğer Dergisi*, Sayı 1, 159-170, s.166, 1996.

⁹⁴ Güzel, Ebru, “Dijital Kültür ve Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Rekabetin Aktörü: ‘Dijital Habitus’”, *e-Gifder*, 82-103, s.84, 2016.

⁹⁵ Yapıcı, Asım, *Din Kimlik ve Önyargı (Biz ve Onlar)*, Karahan Kitabevi, Adana 2004, s.1-2.

⁹⁶ Vinsonneau, Geneviève'den akt. Asım Yapıcı, *Din Kimlik ve Önyargı (Biz ve Onlar)*, s.9.

karmaşık olan sosyal gerçekliği netleştiren, algıları ve bilgileri basitleştirmelerini sağlayıcı bir işlev gören haritalar olarak ifade edilebilirler.⁹⁷

Aklımızda bulunan nesnel gerçekliğin basitleştirilmiş bir imgesi pozisyonunda olan subjektif gerçeklik oluştuktan sonra dış dünyada gerçekte ne olduğunun bir önemi kalmamaktadır. Bu gerçeklikle ilgili asıl önemli olan bu aşamadan sonra bizim ona dair ne beklediğimiz ve ne ümit ettiğimizdir yani daha açıkçası gerçekliğe karşın aklımızdaki varsayımlardır önemli olan. Çünkü beklenti ve umutlarımızı bu varsayımlar belirlemektedir. Kendi içerisinde gerçeklik payı bulunan bu subjektif varsayımlar yine gerçek sonuçlar ortaya çıkarırlar.⁹⁸

Ön kabullerin yarattığı bir dünyaya adım olan bu varsayımlar, sosyal çevreden etkilenen insanlar ve etkilenen bu insanların zihninde yeniden biçimlenen sosyal çevre sebebiyle öteki hakkında yargılama yaparken sahte gerçeklikle hareket edildiğini düşündürmektedir.⁹⁹ Bu sahtelik dahi kendi içerisinde bir gerçekliği barındırmaktadır. Bu ön kabullerden doğan yeni gerçeklikler oluşunca, subjektif beklentilerin kendini doğrulamasına denk düşen kendi kendini gerçekleştiren kehanet şeklinde bilinen durum ortaya çıkar, bunun sonucu bir yandan çevremizi stereotiplerle algılarken bir yandan da beklentilerimizin seçici bir algıyla doğrulanması arzu edilir. Stereotiplerle beklentiler arasında bir sebep sonuç zinciri oluşur.¹⁰⁰

Yukarıda verilen bilgilerin ışığında, dış dünyanın doğrudan algılanması karmaşıklığından dolayı pek istenmeyen bir durum olduğu söylenebilir. Stereotipler sebebiyle gerçekliği nesnel olarak algılamamız pek mümkün görünmemektedir. Stereotipler bu algılama aşamasında araya girer ve çevreyi, etrafta olup bitenleri anlamaya çalışırken basitleştirici etkisinden dolayı kendisine başvurulmak durumunda kalınır. Bir bakıma insan zihninin doğası gereği etrafındaki karmaşıklığa basit ve net bir yol haritası yoluyla çözüm üretme isteğinin stereotiplerin varlığına yol açtığı söylenebilir.

Bir başka açıdan stereotipler bir grup hakkında üzerinde uzlaşmış inançlar ve zihinlerde oluşturduğu özelliklerdir. Bu şekliyle bir grup içerisinde başka bir grubun adı anıldığında akılda canlanan stereotiplerin gerçekte sosyo-kültürel yapıda hali hazırda

⁹⁷ Leyens, Yzerbyt ve Schadrone'dan akt. Asım Yapıcı, *Din Kimlik ve Önyargı*, s.9-10.

⁹⁸ Noelle-Neumann E.'den akt. Asım Yapıcı, *Din Kimlik ve Önyargı*, s.10.

⁹⁹ Leyens, Yzerbyt ve Schadrone'dan akt. Asım Yapıcı, *Din Kimlik ve Önyargı*, s. 11.

¹⁰⁰ Bourhis ve Gagnon 'dan akt. Asım Yapıcı, *Din Kimlik ve Önyargı*, s.11.

bulunan yargı ve değerlendirmeler olduğu söylenebilir şeklinde değerlendirilmektedir.¹⁰¹

Bu aşamada esas olarak önyargı kavramından da bahsetmek gerekmektedir. Çünkü biz ve öteki ayrımında grup sınırlarının çizilmesini aşan bir tavra yani ötekileştirmeye sebep olan yanıyla stereotiplerin olumsuz yanıyla da ilişkili önyargılar gündeme gelmektedir.

Stereotipler ön yargıların bir anlamda taşıyıcısı ve önyargıların ortaya çıkmasına yardım eden, aynı zamanda bir grup hakkındaki ön yargıları akla yatkın hale getiren inanışlar olarak tanımlanabilmektedir. Bu anlamda önyargı ve stereotip arasında bir ilişkiden bahsetmek mümkün görünmektedir. İçerisinde olumlu ve olumsuzluklar barındırabilen stereotiplerin olumsuz tarafıyla önyargılar örtüşebilmektedir. Bu şekliyle ön yargı bir grup üyesine sadece o gruba dahil olmasından dolayı negatif bir duygu beslemek ya da antipatik eğilimlerde bulunmak olarak tanımlanabilir.¹⁰²

Önyargı bu anlamıyla ayrımcılığa sebep olan etmenlerdendir. İnsanlar kategoriler oluşturarak zihinlerinde biz ve öteki ayrımı yapabilmektedirler. Bu kategoriler bilişsel ve algısal düzeyde ortaya çıkıp karşı grup üyeleri hakkında genellemelerle sonuçlanabilirler. Bu genellenmenin sonucunda dış grup hakkında olumlu olmayan yaklaşımlar oluşabilir. Bu yaklaşımların bir takım olumsuz tepkilere hatta davranışlara sebep olabilir. Bu davranışları ‘karşı koyma’, ‘uzak durma’, ‘ayrımcılık yapma’, ‘fiziksel saldırıda bulunma’ hatta ‘yok etme’ şeklinde sıralanabilir.¹⁰³

2.2.5.2. İdeolojinin Dilde Saklı Hali: Söylem

İdeoloji belirli bir düşünceyi veya davranışı haklı göstermek veya düşünce ve davranışı etkilemeye yönelik işlevler barındıran inanç-tutum-düşünceler toplamıdır. Bir ideolojinin kapsayıcılığı ve etkisi zamana ve şartlara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Başlangıçta çok kapsamlı ve geniş etkileri bulunan bir ideoloji belirli bir zaman diliminde kapsamı daralmış ve etkisini yitirmiş şekilde tezahür edebilir. En kapsamlı olanlarına “dünya görüşü” denilmektedir. Dünya görüşünü oluşturan ideoloji aslında bir bakıma gerçeğin yanlı ve ortak ideolojinin kapsamına girenlerin faydasına olacak şekilde gerçeğin çarpıtılmasını da barındırmaktadır. Bu çarpıtma kendi başına olmamaktadır. Bireyin içinde yaşadığı toplumun şartlarına,

¹⁰¹ Yapıcı, *Din Kimlik ve Önyargı*, s.13-14.

¹⁰² Yapıcı, *Din Kimlik ve Önyargı*, s.18-19.

¹⁰³ Uygun, Selçuk, “Üniversite Öğrencilerinin ‘Öteki’ Kimliklere İlişkin Önyargıları”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 29, 103–21, s.110, 2006.

toplumsal koşullarına ve üyesi olunan grubun toplumun neresinde durduğuna göre şekillenmektedir. Tüm düşünce ve inançlar ideolojinin kapsamına girmezler. Onların doğruluk ilkesine aldırmadan, içinde bulunulan grubun yararına ve çıkarına uygun bir yönde davranışlarını haklı göstermeye çalışmasıyla ideoloji kavramının kapsamına girerler. İdeolojik düşünce ve inançlar bir grubun çıkarlarına hizmet etmek için vardır.¹⁰⁴

Bir gruba veya bireye bir dünya görüşü sunan ideolojiler saf halde anlaşılması karmaşık ve güç olan toplumsal gerçekliğin aynı zamanda yaşamın yol haritalarını sunarlar. Dinler, mitler ve gelenekler yüzyıllar boyunca insanlara bu yol haritalarını sunmuşlar bir bakıma insanları bir araya toplamakta ve harekete geçirmekte başarı sağlamışlardır. Modern dönemin anlayışının bir ürünü ideolojiler de hayatı anlamada ve toplumsal gerçekliği anlamada yol gösterici olan, bireyin tercih yapmasına yardımcı olan bir araç olmuştur. Her ideolojinin kendine özgü bir insan doğası kabulü ve bu kabule uygun sosyo-politik çözüm önerileri vardır. Bu anlamda ideolojiler, normlar, değerler ve inançlar bütünüdür. İdeolojiler sadece grupları değil bireyleri de etkiler onlara bireysel kimlik kazandırır ve farklı ideolojiye sahip insanlardan kendilerini ayırt etmelerini sağlar.¹⁰⁵

İdeolojiler rastgele bir hareket tarzı benimsemezler, bireyi ve toplumu istendik yönde harekete geçirme eğilimindedir. Kendine ait doğruların ve hedeflerin ardında bir proje barındırır. İdeolojiler daha önce de bahsedildiği gibi kültüre benzer bir şekilde toplum bireylerine kimlik kazandırır, bu kimlik kültürden farklı olarak o ideolojinin sınırları içerisinde nasıl bir görevi olduğunu bireye bildirir ve aynı zamanda bireyin bu dünya görüşü içerisindeki konumunu da birey için belirgin kılar. Kazanılan bu kimlik toplumla bütünleşmeyi getirmez tam tersi bir şekilde bireyi kendi gibi düşünenlerle bütünleştirerek, onu toplumun geri kalanından ayıran ve uzaklaştıran bir kimliktir. Bu kimlik bireyi harekete geçiren ve benimsenen ideolojinin dünya görüşünün düzeninin hakim kılınması için bireyi rol almaya iten bir yapıdadır.¹⁰⁶

İdeolojiler, kendini benimseyenlerden tam bir bağlılık ve gösterilen davranışların ideolojinin içerdiği görüşe uyumlu olmasını beklerler. Bir ideolojiyi paylaşırlar, davranış ve düşünce olarak yüksek derecede bir bütünleşmeyi sağlama,

¹⁰⁴ Ergil, Doğu, “İdeoloji Üzerine Düşünceler”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 38, Sayı 1, 69-95, s.69-71, 1983 .

¹⁰⁵ Örs, H.Birsen, “Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, , 1-12, s.2-3, 2009.

¹⁰⁶ Örs , “Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü”, s.4.

çıkarlarını gerçekleştirme, düşünce ve inançlarını haklı çıkarma isteğindedirler. Aynı zamanda “biz”in dışında kalan “onlara” yani “biz”in ideolojisine inanmayan, karşı olana üstün gelmek, egemen olmak için örgütlenme ve bir arada bulunma çok önemlidir.¹⁰⁷

Dil, insanlar arası iletişimin sağlanması işlevi gören bir araç olmanın yanında yeni kavramların ortaya çıkmasına sebep olmasıyla yeni süreçler başlatmıştır. Bu süreçler farklı toplumsallıkları içinde barındıran çeşitli kültür ve coğrafyalarda farklı diller ve düşünceler oluşmasına sebep olmuştur. Düşüncenin dilden bağımsız veya dilin düşünceden bağımsız olmasını düşünmek pek mümkün değildir ideal olan bu iki kavramı bir bütün halinde düşündürmektir. Dil-düşünce ikilisine ideolojinin de katılmasıyla yeni bir olgunun ortaya çıktığı söylenebilir bu olgu söylemdir. Söylem ideolojinin dilde saklı halidir.¹⁰⁸

İdeolojinin ifade edilmesini sağlayan dil ifade biçimiyle o ideolojiyi benimseyenler için ortak anlamlar içerir. Her ideolojinin kendine özgü ayırt edici kelime dağarcığı ve bir jargonu vardır. Dil üzerindeki bu ortaklık kelimelere yüklenen anlamları da farklı ideolojilerde farklı hale getirir. Yazınsal alanda ortaya konulan metinler bir ideoloji barındırır ancak dilin imkanı dahilinde ifade edilen ideoloji apaçık ortaya konulmak durumunda değildir. Örtülü bir şekilde ifade edilir. Bu ise açıkça söylemekten daha etkili bir yöntem gibi durmaktadır. Bu haliyle dilin sezgisel yanı harekete geçirmesi bir fırsata dönüşmektedir.¹⁰⁹

Her ideoloji kendi farklılığını oluşturmaktadır. Bu farklılıklar dilin ifade biçimiyle bize söylem için ipuçları sunarlar. Bir gazete haberinde yer alan bir kişi için yapılan tanımlama o gazetenin ideolojisini belirlemede bize ipucu verir ve aynı zamanda buradaki farklılıklar söylem üzerinden görünür kılınır. Bu kişi için yapılan asker, terörist, savaşçı, gerilla gibi tanımlamalar bu haber fotoğrafına farklı bakış açılarının farklı söylemlerle ifade edilışıdır. Söylemin gerçekleşebileceği ve kitlelere ulaşabileceği alanların kime ait olduğu, söylemin etkinliğini ve ideolojinin işlevini etkiler.¹¹⁰

¹⁰⁷ Ergil, “İdeoloji Üzerine Düşünceler”, s.72-73.

¹⁰⁸ Bayraktar Durgun, Gonca ve Yaman, Haluk, “İdeoloji, Dil ve Sembol Bağlamında Medya ve Siyaset”, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt 4, Sayı 7, 39-51, s.40-41, 2017.

¹⁰⁹ Yıldız, Funda Uzdu ve Günay, V. Doğan, “Yazınsal Söylemin İdeolojik Boyutu”, *Synergies Turquie*, Sayı 4, 153-167, s.159-161, 2011.

¹¹⁰ Bayraktar Durgun ve Yaman, “İdeoloji, Dil ve Sembol Bağlamında Medya ve Siyaset”, s.44-46 .

2.2.5.3. Türkiye’de Merkez-Çevre Ekseninde Muhafazakar-Seküler Gerilimi

Osmanlı İmparatorluğunda yönetici sınıf ve yönetilen sınıf olarak iki temel sınıftan bahsetmek mümkündür. Devlet otoritesi gayet merkezileşmişti. Bu otorite, padişah’tan aldıkları dinsel ve olaylara dönük hareket kabiliyetleri yetkileriyle devlet görevlileri, saray erkanı ve ulema’da toplanmıştı denilebilir. Halil İnalcık, Ziya Gökalp, Şerif Mardin ve Orhan Türkdoğan, Osmanlı İmparatorluğunun Türkiye Cumhuriyetine bıraktığı mirasın geniş ve yerleşmiş bürokrasi olduğunu düşünen yazarlardandır. Bu miras “Yöneten ve yönetilen” ikiliğine dayalı bir bürokratik felsefedir denebilir. Bu ayrımın Türk toplum yapısında sebebiyet verdiği problemler Gökalp ve Türkdoğan için halk-aydın ikiliği; İnalcık için ötekileştirme, kültür ve kimlik sorunu (Anadolu-İslam kültürü); Mardin için Türk siyasetinde bütünleşme sorunu; Türkdoğan için ikili toplum yapısı olmuştur. Ayrıca Türkdoğan gecekondulaşma, gelir dağılımındaki adaletsizlik, zenginlik-yoksulluk kültürünü de yine Merkez-Çevre ilişkisi çerçevesinde değerlendirdiği görülmektedir.¹¹¹

Yapılan çalışma eksenli bakılacak olursa ötekileştirmeye sebep olan durumlardan birinin Muhafazakar-Seküler geriliminin olduğu söylenilebilir. Bu sebeple Şerif-Mardin’in merkez-çevre ile ilgili görüşlerine yer vermek uygun görünmektedir. Mardin’e göre batıda modern devlet yapısı ortaya çıkarken merkez ve çevre sürekli karşı karşıya gelmiştir ve bu karşı karşıya gelmeler çevredekilerin merkeze eklemlenmesiyle ve çevrenin bir takım özerklikler elde etmesiyle sonuçlanıp bir denge oluşmuştur. Ancak ona göre Osmanlı Modernleşmesi ve sonrasında merkez ve çevre arasında böyle bir bütünleşmeden bahsetmek pek mümkün değildir. Bu bütünleşme yerine tek boyutlu bir merkez ve çevre çatışması ortaya çıkmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu, miras yoluyla geçen bir bürokrasi ve feodal beyler tarafından denetlenen değil, merkezden denetlenen bir ordu kurmakta başarı göstermişti.

Osmanlı’da bu tarz merkez-çevre kopukluğu modern eğitime geçiş safhasında da bir bakıma gözlemlenebilmiştir. Taşrada yaşamakta olan insanlar çocuklarını modern okullara gönderemiyor ya da göndermek istemiyorlardı. Modern eğitim için gönderilebilenler en yetenekli olan çocuklar olup, bu çocukların başarısı resmi çevrelerle iletişim kurabilme umudu üzerine kuruluydu. Geri kalanlar medreselerde eğitim görmekteydiler. Yani çevreyi temsil edenler, eğitim kurumu olarak sadece dini

¹¹¹ Morsümbül, Şebnem, “Merkez-Çevre Perspektifinde Türk Toplum Yapısında Gözlemlenen Problem Alanlarına Yönelik Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 679–696, s.695, 2015.

eğitim kurumlarından yararlanabilmiştir. Türkiyede modernleşme çabaları - kitle iletişim araçları ve kültürel hayat- merkez ve çevre arasındaki gerilimi daha da arttırmıştır. Bu değişim içerisinde kültürel anlamda, merkezin çevreye bir konum bularak onu yerleştirememesine karşılık olarak çevre İslamiyet'e ve onun kültür mirasına konumlanmış ve ona sahip çıkmıştır. Bu tetikleyici güç ve etkiyle çevreyi temsil eden taşranın İslami bir muhalefet tavrıyla laikliğe karşı bir araya gelmesi gerçekleşmekteydi. Bu da onların gelecekte potansiyel bir muhalefet olmaları demekti. Kurtuluş mücadelesi sürecinde meclis de merkez ve çevre arasındaki bu gerilime sahne olmuştur. Bu gerilimde Kemalistlerin çevreyi temsil eden gruba karşı muhalefet dili din merkezli olarak şekillenmiştir.¹¹²

“Cumhuriyetin resmî tutumu, Anadolu'nun dama tahtasına benzeyen yapısını, hiç sözünü etmeden reddetmekti. Cumhuriyet ideolojisinin benimsettirdiği kuşaklar da böylece, yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görüp reddettiler. Karşılaştıklarında, birer kalıntı olarak davrandılar onlara. Böylece merkez, ‘Büyük Eşitleştirici’ rolünde çevrenin yeniden karşısına çıktı, bu da merkezin kasvetli ve sert görünümünü bir kez daha sergiledi.”¹¹³ Bu anlamda bakacak olursak günümüze kadar gelen seküler-muhafazakar gerilimlerinin daha anlaşılır olacağı ve aslında bu tarz gerilimlerin kültürel, ekonomik ve siyasal temellerinin Cumhuriyetten önceye dayandığı, ancak Cumhuriyet Dönemindeki siyasi, sosyal ve ekonomik gelişme ve değişmelerle daha da hararetli hale geldiği görülebilmektedir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde merkez iktidarını sağlamak aynı zamanda homojen kimlikli bir ulus yaratmak amacıyla geleneksel dini kurumlara hayat hakkı tanınmamış ve geleneksel inanç ve değerlerin taşıyıcısı olan yapılara müdahale edilmiş. Devrim niteliğindeki bu projeye ayak uyduramayanlar cezalandırılmış ve baskı altında tutulmuştur.¹¹⁴

Çok partili döneme geçiş sürecinde kurulan partiler toplumsal taban partisi olmaktan uzak kalmışlardır. Merkezde bulunan ancak merkezin imkanlarından yararlanamayan, üstelik bir bakıma çevreyi de temsil eden bir kesimin merkezde oluşu merkezdeki tek parçalı yapının ayrışmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda Demokrat Parti (DP) üst yöneticileri merkezden gelmelerine rağmen çevreye dönük

¹¹² Mardin, Şerif, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları*, 2003, s.34-64.

¹¹³ Mardin, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, s.64.

¹¹⁴ Tuncel, Gökhan ve Gündoğmuş, Bekir, “*Türkiye Siyasetinde Merkez- Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu*”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 3, 137–158, s.143, 2012.

söylemleriyle o dönemde merkezde konumlanmış olan Cumhuriyet Halk Partisine (CHP) muhalif bir zemin şekillendirebilmiştir. Çevre ise Demokrat Partiye, kendisini ifade edememesi ve CHP'nin uygulamalarından hoşnut olmaması gibi sebeplerle yeşil ışık yakmıştır.¹¹⁵

Merkezin çevreye olan baskıcı ve ötekileştirici tutumu sebebiyle çevre, merkezin kendisine talip olmuştur. Ayrıca merkezin konumlandığı devletin siyasal, ekonomik ve sosyal belirleyiciliği çevrenin bu alana yönelmesiyle sonuçlanmıştır şeklinde değerlendirilebilir. Şunu da belirtmek gerekir ki çevre bu çabası esnasında karşısında sadece merkezi bulmamış bazı çevresel aktörler de merkezin yanında konumlanmışlardır. Bazı dönemler (1960-1970) sola karşı sağ ve muhafazakarlar merkezin yanında dururken, 1990 sonrası dönemde muhafazakar kesime karşı sol merkezin yanında konumlanmıştır.¹¹⁶

Demokrat Partinin merkezden kopuşu ve ardından söylemleri çevre tarafından kabul görmüştü ancak esas tabanda karşılığı olarak kurulan Milli Nizam Partisi ve sonrasındaki benzeri oluşumlar çevrenin temsilcisi olarak siyasi arenada yerini almıştır. Bu oluşumların çevrenin değer ve sembollerini merkezin dolaşımına sokmak istemelerinin, mevcut merkez güçler tarafından kendilerine hayat hakkı tanınmamasına sebep olduğu söylenebilir.¹¹⁷

1980 sonrası mevcut durumda oluşan gelişmeler sonucu 1983 seçimlerinden çevrenin temsilcisi konumundaki Anavatan Partisi(ANAP) galip çıkmıştır. Bu galibiyet merkezin muhalif tavrına rağmen gerçekleşmiştir. ANAP çeşitli kesimlerden biriken bir tabana sahip olmasına rağmen ağırlıklı tabanı muhafazakar seçmenlerden oluşmaktaydı. ANAP iktidarı döneminde, ekonomik alanda güçlenen çevrenin, ülkenin sosyal ve siyasal hayatında etkili bir aktör olmasına zemin hazırlamıştır. Daha sonrasında 1991 seçimleri sonucunda oluşan koalisyon hükümeti dönemlerinde merkezin çevre üzerindeki baskıları artmıştır. Bu özellikle Refah Partisi'nin koalisyon ortağı olarak iktidara gelmesiyle daha da şiddetlenmiştir.¹¹⁸

¹¹⁵ Tuncel ve Gündoğmuş “*Türkiye Siyasetinde Merkez- Çevrenin Dönüşümü*”, s.144.

¹¹⁶ Tuncel ve Gündoğmuş , “*Türkiye Siyasetinde Merkez- Çevrenin Dönüşümü*”, s.145.

¹¹⁷ Tuncel ve Gündoğmuş , “*Türkiye Siyasetinde Merkez- Çevrenin Dönüşümü*”, s.145-146.

¹¹⁸ Tuncel ve Gündoğmuş, “*Türkiye Siyasetinde Merkez- Çevrenin Dönüşümü*”, s.146.

2.3. Ötekileştirmenin Tarafı Olarak İmam Hatipler: Dünden Bugüne

Saldırılan ve Savunulan Kale

İmam Hatipler kurulduğu günden bu yana Laiklik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle bir kesim tarafından kapatılmak istenmiş ancak halkın çoğunluğu ise bu okulların eğitim ve öğretime devam etmesini istemiştir.

Bu kurumların ilk tohumları Cumhuriyetin ilanından önce Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba adıyla 1913 yılında atılmıştır. Ülkemizde İmam Hatip okulları Cumhuriyet döneminin laikleşme çabalarının bir sonucu olarak 1930'lu yıllarda kademeli olarak itibarsızlaştırılarak kapatılmıştır. O dönem bu kapatma işlemi geçici olarak düşünülmemiş bir daha bu kurumları açmamak üzere uygulanmıştır.

Aslında bir bakıma itibarsızlaştırma çabalarının sonucu halkın o dönem için çocuklarını bu kurumlara gönderme isteği minimuma indirilmiştir. Kurumlar kayıt olma talebi olmadığı gerekçesiyle kapatılmıştır. Bu anlamda 28 Şubat dönemindeki gibi halk tarafından yoğun bir talep olduğu söylenemez. 28 Şubatta halka rağmen devlet bu kapatma işlemini uygulamıştır. Laiklik bahane edilerek kapatılmaya çalışılan bu kurumlara genel olarak halk sahip çıkmıştır.

Şimdiye kadar tarih boyunca din ve siyaset hep iç içe olagelmıştır. Bu içiçelik İmam Hatiperi de zaman zaman siyasetin merkezine oturtmuş ve bu sebeple bu kurumlar sadece eğitim ve öğretim veren bir yer olmanın dışında algılanarak bazı kesimler tarafından savunulacak kale, bazı kesimler tarafından ise yukarıdaki sebepler dolayısıyla saldırılacak kale olarak görülmüştür. Bu içiçelik örneğin Laikliğin savunucusu pozisyonundaki Cumhuriyet Halk Fırkasını halkın taleplerini yerine getirmek için 1946-1947 deki kurultayda İmam Hatiplerin açılması kararını almaya zorlamıştır. ¹¹⁹ Bu bağlamda bu kısımda İmam Hatip Okullarının başlangıcından günümüze başından geçenler tarihi, siyasi arka planı gibi etkenler ele alınarak özetlenmeye çalışılacaktır.

2.3.1. Teknoloji İthalatçısı Olmakla Entellektüel Olmak Arasındaki Mesafenin Ürettiği Çelişkiler: Osmanlı Modernleşmesi

Tarihsel değişim olarak adlandırılan modernitenin Osmanlı Devleti'ne yansıma biçimi bir fikri hareket olmaktan daha çok, Batı'da yeni bilimsel yöntemler eşliğinde üretilen araçların ve çeşitli yöntemlerin taşınması ve uygulanması şeklinde olması

¹¹⁹ Aktay, Yasin, "İmam Hatiplerin Türk Siyasi ve Kültürel Hayatındaki Yeri (Yuvarlak Masa Toplantısı)", 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, Dem Yayınları, İstanbul 2015, s. 653-658.

siyasal eylemlerin yapısını da etkilemiştir. Batı'ya gönderilen bilgi elçilerinin bir teknoloji ithalatçısı olarak dönmelerini amaçlayan yöneticiler, çok kısa zamanda teknolojinin bir bilgi sistemine dayandığını anladılar. Bu nedenle teknoloji ithalatçısı olmakla entellektüel olmak arasındaki mesafenin ürettiği çelişkiler, modernleşme sürecini içsel bağlamda sıradan çatışmaların merkezi haline getirmiştir. Böylece bilimsel bilgi ve onun dayandığı felsefi temelin etkisinde kalan aydınlar bizzat sistemin içinden bir dünya görüşü üretme çabasından daha çok, modernitenin değer yüklü alt paradigmasının verilerini farklı bilgi ve kültürel kodlara sahip olan topluma herhangi bir yorumlama sürecinden geçirmeden aktardıklarından dolayı ister istemez bir değer çatışmasının ön-besleyicileri olmuşlardır.¹²⁰

Batılılaşma, Batı ülkelerine göre geri kalmış ülkelerin; siyasî, sosyal, ekonomik, teknik, eğitim, hukuk v.s. gibi alanlarda Batı seviyesine çıkma arzusu anlamında da kullanılmaktadır. Batılı ülkelerin saydığımız alanlarda ileri bir seviyede olmaları Batılılaşmanın; "modernleşme", "asrileşme", "yenileşme", "gelişme" gibi kavramlarla aynı anlamda kullanılmasına neden olmuştur.¹²¹

Batıcı aydınların üzerinde önemle durmuş oldukları kavramlardan birisi de "ilerleme" kavramıdır. İlerleme ve modernleşme kavramları 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı aydınlarınca kabul görmüş ve genellikle geleneğe olan bağlılığın zıddı olarak kullanılmıştır. Batıcı aydınlar, daha ileri bir düzeyde görmüş oldukları Avrupa kültürünün kendi ülkelerindeki yaygınlık derecesinin fazla olmasını modernleşme olarak algılamışlardır. "İlerici-gerici" tartışmalarının II. Mahmut döneminden itibaren Türk aydınının gündemini meşgul ettiğini görmekteyiz.¹²²

Tanzimatçılar, toplumun geri kalmasına sebep olan unsurların, toplum hayatından silinmesini ve gelişmeye açık olan çağdaş Batı kurallarının alınmasını isterken, Batıcılar köklü bir değişimi arzulamışlardır. Batıcılar, Doğu'dan gelen her şeyi doğru olsa bile geri görürken, Batı'dan gelen her şeyi ileri olarak görmüşlerdir.¹²³

Meşrutiyet dönemiyle birlikte yavaşlama sürecine giren Batılılaşma hareketi Cumhuriyet dönemiyle birlikte büyük bir hız kazanmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan

¹²⁰ Nadim, Macit, "Osmanlı Modernleşmesinde Jön-Türk Hareketinin Din-Siyaset Alayışı", *Dini Araştırmalar Dergisi* 2, Sayı 5, 1-50, s.5, 1999.

¹²¹ Yıldız, M. Cengiz, "Osmanlı'nın Son Dönemindeki Üç Düşünce Akımının Sosyolojik Analizi: Batılılaşma, İslamcılık ve Milliyetçilik", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1_2, 1-14, s.2, 1995.

¹²² Yıldız, "Osmanlı'nın Son Dönemindeki Üç Düşünce Akımının Sosyolojik Analizi: Batılılaşma, İslamcılık ve Milliyetçilik", s.3.

¹²³ Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay, 1992, s.36.

itibaren sosyal, ekonomik, siyasî, hukukî ve eğitim alanında köklü reformların yapıldığını görmekteyiz.¹²⁴

2.3.2. 1923-1951 İmam Hatiplerin Açılmasına Kadar Yaşanılanlar

İmam Hatiplerin açılmasına kadar yaşanan olayların Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemiyle başlayıp Türkiye'nin kuruluş dönemlerinde yaşadığı siyasal ve toplumsal değişim sürecinde din eğitiminin şeklinin nasıl olması ve konumunun nerede olması hakkında birçok tartışmalar geçirilmiş ve bu anlamda insanlar birçok sıkıntılara göğüs germek durumunda kalmışlardır şeklinde değerlendirilebilir.¹²⁵

İmam hatip liseleri 1924'te yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat kanununun 4. Maddesinin amir hükmü gereği açılmış olmasına karşın daha açıldığı senelerden başlayarak bazı kesimler bu okulların faal durumda kalmasına sıcak bakmamışlardır. Bunun tam tersi bir istikamette düşünenler ise bu okullara sempati ve sevgi ile bakıp desteklemişlerdir. Bu okulların açık halde olmalarına soğuk bakanlar bu bakışlarını imam hatiplerin Atatürk İlke ve İnkılaplarından özellikle Laikliğe aykırı olmalarını göstermişlerdir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ise toplam 8 adet olan ve "Atatürk İlkeleri" olarak nitelendirilen kanunların ilkidir. Lâiklik ise 1928'de fiilen uygulamaya konulmuş, 1937'de Anayasa maddesi haline getirilmiştir. Yani söz konusu kanunu hazırlayıp uygulamaya koyduran Atatürk olduğu gibi lâiklik ilkesini uygulamaya koyduran da kendisidir.¹²⁶

Başlangıçta kapatılan medreselerdeki öğrencilerin kaydedilmesi suretiyle 1924 yılında açılan İmam ve Hatip Mektepleri ilk olarak 29 yerleşim yerinde faaliyete geçmiş, sonrasında ise sayısını 34'e yükseltmesine rağmen bu okullara yaşam hakkı tanınmamıştır. Bu konuda sonuç almak için birçok adımlar atılmıştır. 1927'de Şuray-ı Devlet (Danıştay) kararıyla din hizmetleri devlet memuriyetinden çıkarıldı ve İmam ve Hatip Mektebi mezunlarına resmi görev verilmedi. Hoca ve talebelerine sosyal baskı uygulanarak bu mektepler talebesiz bırakıldı. Çocuk ve gençler diğer okullara yönlendirildiler. Kısaca kanun gereği bu mektepler resmen açılmış ama fiilen faaliyete devam etmeleri de istenmemiştir. Bazıları daha açılışının üzerinden birkaç ay geçmeden, bazıları bir yıl, bazıları ikinci yılın sonunda kapatılmıştır. En sona kalan

¹²⁴ Yıldız, "Osmanlının Son Dönemindeki Üç Düşünce Akımının Sosyolojik Analizi: Batılılaşma, İslamcılık ve Milliyetçilik", s.3.

¹²⁵ Coşkun, Mustafa Kemal ve Şentürk, Burcu, "Gelenekçilikten 'Muhafazakar Modernliğe': İmam Hatip Okulları Örneği", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXIV, Sayı:268, 249-263, s.251, 2010.

¹²⁶ Öcal, Mustafa, "Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (1913-2013)", *100.Yılında İmam Hatip Liseleri, Dem Yayınları, İstanbul 2015*, s.65.-66.

İstanbul ve Kütahya İmam ve Hatip Mektepleri ise 1930 yılında alınan kararlar resmen kapatılmıştır.¹²⁷

Bu kapatma işleminin ardından 1932 yılından itibaren 17 yıl faaliyet gösterecek olan Daru-l Kurralar adında Kur'an ve hafızlık eğitimi veren kurslar açılmıştır ancak bu kurslar toplumun talebini karşılayacak düzeye ulaşamamıştır. Toplamda 9000 öğrencinin 851'i mezun olabilmış ve diploma almıştır. 1932-1950 yılları arasında kurslardan toplam 1600 öğrenci mezun olmuştur. Devlet kontrolü altına alınıp meşrulaştırılmak istenen din eğitimi neredeyse yok olma derecesine gelmiştir.¹²⁸

Cumhuriyetin ilanından tek partili dönemin sonuna kadar olan döneme (1923-1950) bakıldığında ilk ve ortaöğretim seviyesindeki bütün okulların programlarından dinî dersler çıkarılması, 1930'lu yıllarda din diline müdahale edilerek Ezan, Salât ü Selâm, Tekbirin Türkçeleştirilmesi, Camilerin ibadete kapatılması gibi müdahalelerle yukarıdan aşağıya adım adım laiklik uygulamasına geçildiği görülmektedir. Hatta 1943 yılında dönemin diyanet işleri başkanı Ahmet Hamdi Akseki tarafından "*Peygamberimiz Hâtemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Müslümanlık*" adıyla kaleme alınan kitap yayınlanır yayınlanmaz toplatılmıştır. Ahmet Hamdi Akseki'nin 1950 yılında "Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler Hakkında Rapor" başlığıyla kaleme alıp Menderes / Demokrat Parti hükümetine sunduğu raporunda da ifade ettiği ve yerli yabancı daha birçok kaynakta yer aldığı gibi, 1940'lı yıllarda mihraba geçip namaz kıldırabilecek imamlar, ölen insanların cenazelerin kefenlenme ve defin işlemlerini yapabilecek görevliler dahi bulunamaz hale gelmiştir.¹²⁹ Şeklinde özetlenecek şekilde ifadesiyle durumun vahimliğini ortaya koymuş hem de halkın büyük kısmının sessiz tepkilerini gündeme taşımıştır.

2.3.3. 1951-1997 Halkın Desteğiyle Ayakta Kalan İmam Hatip Okulları

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı şekliyle her ne kadar bu okullar kapatılmaya çalışılsa da siyasi otoritenin dışında bir güç vardı ki o da Türkiye Cumhuriyeti çatısı altında yaşayan, bu kurumların devam etmesini isteyen Türk Halkıydı. Cumhuriyetin ilanından sonra toplumsal ve siyasal dönüşümden dolayı sıkıntılarla karşılaşmış olan insanlar artık buna bir çözüm üretilmesini beklemekteydi. Bu bekleyişe bir cevap niteliğinde Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Bakanlık Müsteşarının başkanlığında genel

¹²⁷ Öcal, "*Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (1913-2013)*", s.69.

¹²⁸ Toker ve Özcan, "*Laiklik ve Sekülerleşme Bağlamında İmam Hatip Liselerinin Dünü, Bugünü, Yarını*", s.40-41.

¹²⁹ Öcal, "*Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (1913-2013)*", s.71-73.

müdürleri bir araya getirerek “Müdürler Komisyonu” oluşturdu. Komisyona, din görevlisi yetiştirecek bir okul açılması konusunda karar almaları talimatını verdi. Müdürler Komisyonu, 13 Ekim 1951’de “İmam-Hatip Okulu” ismiyle 7 ilimizde birer okul açılmasını kararlaştırdı ve kararı Bakan onayına sundu. Bakan Tevfik İleri 17 Ekim 1951 günü kararı onayladı. Bu şekilde; İstanbul, Ankara, Adana, Kayseri, Konya, Isparta ve Maraş illerinde İmam-Hatip Okulu adıyla yeni okullar açılması kesinleşmiş oldu.¹³⁰

Yedi ilde açılan bu okulların korunup çoğaltılmasında halkın büyük desteği ve fedakarlıkları göz ardı edilemez bir seviyededir. Yıllarca dinî hayatta çok ciddi sıkıntılar yaşayan halk İmam-Hatip Okullarına sahip çıkmış, gelişmesi, korunup kollanması için elinden gelen maddi ve manevi her tür desteği sağlamıştır. Arsasını temin eden halk, binanın yapımında da fahri olarak çalışmıştır. Hatta bazı okulların yapımında okul müdürleri ve öğretmenler de fiilen çalıştığı gibi yine bazı bölgelerimizde görev yapan komutanların emri ile askerler bile fiilen çalışarak İmam-Hatip Okulu binasının yapımına katkıda bulunmuşlardır. Neticede bu okullar eğitim sistemimiz içerisindeki vazgeçilmez yerini almıştır. 27 Mayıs 1960 günü gerçekleştirilen ihtilal sonrası İmam Hatip okullarının kapatılması gibi bir durumla karşılaşılmamıştır aksine dönemin milli eğitim bakanı 7 adet daha İmam Hatip Okulu açmıştır. Aynı dönemde doğal olarak ülkenin içerisinde bulunduğu istikararsız ortamdan faydalanarak İmam Hatip Okullarını kapatmak hatta ilk öğrencileri birinci sınıftan ikinci sınıfa geçmiş olan İstanbul Yüksek Enstitüsünü de kapattırmak istemişlerdir. Ancak böyle bir durum yönetimden olumlu bir karşılık görmemiştir. Halkın talepleri üzerine ve özellikle siyasi kaygılar neticesinde 90ların sonlarına kadar varlıklarını sürdüre gelmiş olan İmam Hatipler açıldığı yıllardan bu yana sürekli kapatılma, kapatılamıyorsa yenilerinin açılmaması yani sayılarının arttırılmaması gibi birçok engelle karşılaşmıştır. Bu okullar Türk Siyasal hayatındaki birçok olaydan olumlu ve olumsuz şekilde etkilenmiştir şeklinde değerlendirilmektedir.¹³¹

2.3.4. 1997-2017 İmam Hatip Okulları ve Ötekileştirme: “Arka Bahçe”

Türkiyede din eğitimi denilince iki bakış açısı devreye girmektedir. Bir bakış din eğitimi direkt laiklikle ilişkilendirip, laik bir ülkede din eğitiminin olmaması

¹³⁰Şimşek, Eyup, “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 49, 391–414, s.408-409, 2013.

¹³¹ Öcal, “Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (1913-2013)”, s. 80-93.

gerektiğini savunarak devlet eliyle din eğitime karşı çıkmaktadır. Diğer bir açıdan bakanlar ise Laikliğin merkezi olan Avrupada dahi din eğitimi veren kurumların bulunduğunu ülkemizde de devlet tarafından resmi şekilde din eğitimi veren kurumların bulunabileceğini savunmaktadır. Bu sebeple ülkemizde din eğitimi veren kurumların başında gelen İmam Hatipler bu anlamda çokça gündeme gelmiştir. Kapatılmaya çalışılmış, önleri kesilmeye çalışılmış ya da siyasi kaygılar ya da halkın talepleriyle sayılarının arttırılması durumunda kalınmıştır.

Bu okulların kapatılmasını isteyenler İmam Hatipler hakkında asılsız iddialarda bulunmuşlardır. Resmi kimliklerinin dışında bir yer örgütü muamelesi gözüyle bakılmış olup bünyesinde Laikliğe aykırı eğitim verildiği iddiaları öne sürülmüştür. Ancak şu bilinmektedir ki bu okullar da diğer okullar gibi milli eğitim bakanlığı tarafından atanmış öğretmenler eliyle yine milli eğitim bakanlığınca belirlenmiş müfredatı uygulamaktadırlar.

Necmettin Erbakan'ın Milli Selâmet Partisi (MSP) ile siyaset sahnesinde yerini alması, parti olarak siyasi anlayışlarını "Milli Görüş" olarak nitelemesi, 1974, 1975 ve 1977'de kurulan ve ortağı olduğu koalisyon hükümetlerin döneminde çok sayıda İHL açılmasına öncülük etmesi sebebiyle bazı kesimler bu siyasi görüşle İHL'yi özdeşleştirerek birlikte düşünmeye başlamıştır. Özellikle bu 28 Şubat kararlarının alınması sürecinde daha net görülmüştür denilebilir. Milli Güvenlik Kurulu kararlarının hedefinde bir taraftan Necmettin Erbakan'ın başında olduğu Refah Partisi + Doğru Yol Partisi (RP+DYP) hükümeti diğer taraftan İmam-Hatip Liseleri vardı. Bunun sonucu olarak 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim kanunu ile bir taraftan Kur'an Kurslarına darbe vurulurken diğer taraftan İmam-Hatip okulları orta kısımları kapatılmıştır.

28 Şubat döneminde alınan kararlarla ağır bir darbe alan İmam Hatipler Adalet ve Kalkınma Partisinin 2002 yılında yapılan seçimlerde iktidara gelmesiyle önüne konulan engellerden kurtulma fırsatı bulmuştur. Ak parti döneminde 2010 yılında katsayı uygulaması kaldırılmış İmam Hatip Liseliler aldığı puanla istediği fakültelerde öğrenim görme hakkı elde ederek rahat nefes almışlardır. 4+4+4=12 yıllık zorunlu eğitim sistemine geçilmesi ile hem yeniden İmam-Hatip Ortaokulları açılmaya başlanmış, hem de İmam Hatip Liselerinde ve Anadolu İmam Hatip Liselerin'de büyük oranda artış gözlenmiştir.¹³²

¹³² Öcal, "Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (1913-2013)", s.94-102.

İmam Hatip Okulları hakkında yapılan en önemli siyasi tartışmalardan birisi olarak belirli bir siyasi görüşten bireyler yetiştirilen okullar olduğu gösterilebilir. Bu ise yukarıda geçtiği şekliyle bir "arka bahçe" olma iddiasını gündeme getirmektedir. Bu tartışmalar 28 şubat sürecinde İmam Hatip Okullarından mezun olanlara uygulanan katsayı engelinin dayanaklarından birisi olarak gösterilmekteydi. 2012 yılında Türkiye İmam- Hatipliler Vakfı aracılığıyla yapılan araştırmaya göre bu görüşe katılanların oranı % 38,9 iken katılmayanların oranı %36,8'dir. Bu oranlara göre öğrenci profili ve eğitimi sebebiyle benzer görüşten insanların yetişmesine İmam Hatip Okullarının katkı sağladığı söylenebilir ancak bu oranlarla tek tip insan yetiştirilen bir eğitim kurumu olarak algılandıklarını iddia etmek pek mümkün görünmemektedir. Ancak toplumun bir kesiminin (dindar-muhafazakar) İmam Hatip Okullarını ideolojik olarak gördükleri ve benimseyip sahip çıktıkları da açık bir şekilde ortadadır.¹³³

2002 yılında yapılan seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisinin tek başına iktidara gelmesi muhafazakar insanlarda bir heyecan oluşturmuş ve kendi açılarından yapılan haksızlıkların son bulacağı umudunu ortaya çıkarmıştır. Beklenen gibi olmuş, Adalet ve Kalkınma Partisinin gelmesiyle birlikte İmam Hatip Liseleri eski prestijli günlerine ulaşmaya başlamıştır. Üniversiteye girişte katsayı uygulaması hemen kaldırılmasa da öğretmen alımlarında İlahiyat Fakültesi Mezunları birçok öğretmenlik branşından çok düşük puanlarla atanabilmeye başlamıştır. Bu da daha katsayı uygulaması kaldırılmadan bu okullara ilgiyi arttıramaya yetmiştir. 2002 yılında 71 bin olan İmam Hatip Lisesi öğrenci sayısı, 2011 yılında 235 bine ulaşmıştır. 2017 yılı itibariyle bu okullarda toplam 634.406 öğrenci öğrenim görmektedir. Devlet bütçesinden bir düz lise öğrencisine 1.283 tl ayrılırken, İmam Hatip Lisesi öğrencisi için 3.165 tl ayrılmakta ve harcanmaktadır. Bu imkan ve sayıdaki artış Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin uygulamalarından kaynaklanmıştır.¹³⁴

Yukarıda geçen haliyle Cumhuriyet tarihi boyunca İmam Hatip Liseli olmak farklı anlamlara gelmiş, bazen toplum tarafından bu okulların medya ve bazı güç odaklarının kasıtlı çalışmalarıyla olumsuz algılanması ve itibar kaybı yaşaması gerçekleşmişken bazı dönemlerde ise olması gerekenden daha fazla göz önünde

¹³³ Özensel, Ertan v.dğr., "Türkiye'de İmam Hatip Liseleri ve İmam Hatipliler Algısı Kamuoyu Araştırması", s.103-104, Timav, 2012.

¹³⁴ Tokar ve Özcan, "Laiklik ve Sekülerleşme Bağlamında İmam Hatip Liselerinin Dünü, Bugünü, Yarını", s.44-46.

bulundurularak bir propaganda argümanı haline getirilmiştir. Bu inişli çıkışlı durum zamanla çeşitli yönlerde kurumla ilgili algıları etkilemiştir. ¹³⁵

İmam Hatipler Kapatılsın facebook grubu incelendiğinde birçok yorumda Adalet ve Kalkınma Partisi ile İmam Hatip okullarının özdeşleştirildiğini gözlemlemek mümkündür. *”Önce İmam Hatipleri sonra Hükümeti kapatacağız”, “çok fazla nedeni var ama temelinde uyuşturulmuş bir nesil yaratılıyor. İktidar (Adalet ve Kalkınma Partisi) tarafından kullanılmaya açık.”, “...en son AKP dönemi imam hatipler bu amacından çıkıp muhafazakar bir toplumun daha da körüklenme yuvalarına dönüşmüştür. Sonuçta suçlu olan binalar ya da oraya isteyerek ya da istemeyerek gönderilmiş çocuklar değildir. Bunları kendi amaçları doğrultusunda kullanan iktidarlardır. İktidarı yenersin bu okulları da azaltarak amacına uygun sayıda kuruluş amacına uygun okullar haline getirirsin.”, “İktidarın askerlerini yetiştiren ve dini kullanan kurumların ülkemde olmasını istemiyorum.”*

Bu yorumlarda İmam Hatip Okullarının (Lise ve Ortaokul), siyasi olarak Adalet ve Kalkınma Partisiyle özdeşleştirildiği. Bu özdeşleştirmede 2010 yılında katsayı uygulamasının kaldırılması, 4+4+4 12 yıllık zorunlu eğitim sistemine geçilerek İmam Hatip Ortaokullarının açılması ve böylece İmam Hatiplerin sayısının günden güne artması gibi adımların etkili olduğu söylenebilir.

Ek olarak son yıllarda bürokrasideki kadrolar oluşturulurken bunlardan birçoğunun mevcut iktidar tarafından İmam Hatip Okulu mezunları içerisinde seçildiğinin ve böylece iktidarın kendine bu okullar yoluyla itaat etmiş, belirli bir ideolojiyle beyinleri uyuşturulmuş insan sağladığının, yani mevcut iktidarın varlığını, gücünü ve devamlılığını bu okullara borçlu olduğunun düşünülmesi sebebiyle İmam Hatip Okulları üzerinden yapılan siyasi özdeşleştirme ortaya çıkmaktadır. İmam Hatip Okulları Tevhid-i Tedrisat Kanununun âmir hükmü gereği açılmış olsa bile geçen yıllar içerisinde Refah Partisiyle başlayan arka bahçe olma meselesi, Adalet ve Kalkınma Partisiyle beraber daha da güçlenerek devam eden siyasi bir özdeşleştirmeye dönüşmüştür. Bu özdeşleştirme İmam Hatiplilerin ötekileştirilmesinde belirgin etkenlerden birisi olarak gözlemlenmektedir.

¹³⁵ Kanburoğlu, Ümmügül Betül, *“İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Benlik ve Kurum Algıları: “Öteki” Olmadan ‘İmam Hatipli’ Olmak Mümkün mü?”*, 100.Yılında İmam Hatip Liseleri, Dem Yayınları, İstanbul 2015, s.373.

BÖLÜM III

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.Yöntemsel Çerçeve

Nitel araştırma algıların ve olayların kendi ortamında bütüncül bir biçimde oluşturulmasına yönelik bir sürecin işlendiği, gözlem, görüşme ve içerik analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanılabildiği araştırma olarak tanımlanabilse de, bu araştırmanın ortak kabul görmüş bir tanımlamasının varlığından söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü bu kavram bir şemsiye kavram olarak kullanılmakta ve çeşitli disiplinlerle ilintili olabilecek “kültür analizi”, “antropoloji”, “yorumlayıcı araştırma” ve “içerik analizi” gibi kavramları ifade edecek şekilde bulunmaktadır. Nitel araştırmanın birebir tanımını yapmanın yanı sıra kendine has özelliklerini de burada sıralamak önemli görünmektedir. Bunlar doğal ortama duyarlık, araştırmacının katılımcı rolü, bütüncül yaklaşım, algıların ortaya konması, araştırma deseninde esneklik, tümevarımcı analiz ve nitel veridir.¹³⁶

İnsanlar arası ilişkilerin birebir kültürel rollere, normlara göre şekillenmediğini, bunun tersi şekilde bir yorumlama sürecinden geçtiğini bize yorumsal paradigma söylemektedir. Sosyal eylemlerinde insan, toplum içerisinde kendisine biçilen rollerin neler olduğunu, kendisinden neler beklendiğini kavramak ve bunlara kendisinin bakış açısının nasıl olduğuyla ilgili kararlar almak durumundadır. Bu şekilde dönüşen sosyal eylemlerde yorumsal beklentiler sonucu araştırmacılar da iyi birer “yorumcu” olmak durumundadırlar. Bu ise araştırmanın araştırma öznesine ilişkin olması, bu öznenin yorumlanması ve betimlenmesine önem verilmesiyle, bununla beraber öznenin kendi doğal ortamında araştırılması ile mümkün görünmektedir.¹³⁷

Bu bağlamda bakılacak olursa insan davranışı durağan olmadığı için bu davranışları tahmin etmek ve tek düze saymak isabetli sonuçlar alınmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu etkiyi aşmak için araştırmacı, davranışların gerçekleştiği

¹³⁶ Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 9. baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013, s.45-47

¹³⁷ Mayring, Philipp, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, çev. Adnan Gümüş ve M.Sezai Durgun, BilgeSu Yayınları, Ankara 2011, s.15-25.

ortamı ve değişkenleri incelerken bu davranışların gerçekleştiği süreci de dikkate almak durumundadır.¹³⁸

İnsan bilimleri araştırmalarının konusu sürekli olarak özneler üzerine yoğunlaşmaktadır. Araştırmanın çıkış noktası ve esası özneler olmak zorundadır. Sosyal bilim araştırmalarında çoğu kez asıl hareket noktası ve amaç olan öznelerin gerisine düşülmektedir. Ya belli bir yöntem ön plana çıkartılarak onun tartışılması araştırılanın sonucundan daha önemli kılınmakta ya da kuramlar veya kuram parçaları uygun bir ölçme aracı olup olmadığına bakılmaksızın alana taşınmaktadır.¹³⁹

“Nesnel” gözlemlenebilir birebir olaylar, değişik failer için olduğu kadar, değişik gözlemciler için de çok değişik anlamlar ifade edebilmektedir. Yorumlama bu anlamların kavranmasında ilk önce başvurulacak adrestir.¹⁴⁰ Yorumlama sürecinin yanı sıra nitel araştırmanın doğal ortama olan duyarlılığı da bu çeşitliliğe katkı sağlamakta, araştırma ortamını başka bir araştırma kapsamında aynı şekilde bulmak pek mümkün olmadığından bir nitel araştırmayı bire bir aynı şekilde tekrarlamak pek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple nitel araştırmada belirli gruplara özgü tekrarlanır belirli veri analiz stratejileri ve araştırma deseni bulunmamakta her biri için bu stratejiler ve desenler değişmektedir.¹⁴¹

Nitel araştırma yaklaşımları laboratuvar deneylerinin sonuçlarının genele uygulanabilirliği açısından eleştirilmektedir. İnsan bilimlerindeki olguların o anki duruma bağlı oluşu bu eleştirilerin kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Laboratuvar ortamında insan normal yaşantısındaki etkilere verdiği tepkileri ister istemez dönüştürmektedir. Laboratuvar insan davranışlarının doğallığını bozucu yönde bir etkide bulunmaktadır. Bu sebeple insan bilimlerindeki olgular kendi doğal ortamlarında incelenmelidir. Ve aynı zamanda sonuçların çarpıtılma riskini en aza indirebilmek için nitel araştırmanın gündelik yaşama yakın bir şekilde konumlanması gerekmektedir. Bu bir yandan da sonuçların tekrarlama durumunda genelleştirmeye gidilmesine önayak olacak örüntülerin yakalanması için de gereklidir.¹⁴²

Nitel araştırmada araştırmacı katılımcılarla ya da katılımcıların oluşturdukları içeriklerle yoğun ve sürekli bir temas halinde olmaktadır. Bu durum nitel araştırmada araştırmacının rolünü gündeme getirmektedir. Nitel araştırma sürecinde araştırmacının

¹³⁸ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s.48.

¹³⁹ Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, s.25–26.

¹⁴⁰ Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, s. 28.

¹⁴¹ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s.49-50.

¹⁴² Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, s.28-29.

kişisel altyapısı, önyargıları, değerleri, kültürü, sosyo ekonomik durumu yapacağı yorumlama formatını şekillendirebilecek etkenlerden bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmacının araştırma konusuyla veya katılımcı profiliyle daha önceden yaşanmışlıkları araştırma sürecinde kendi fikirlerini destekleyici kanıtlar bulmaya itebilir. Bu ise katılımcılar hakkında sonuçların lehte veya alehte yön bulmasına sebebiyet verebilir. Nitel araştırmada araştırmacı her ne kadar nicel yönteme göre araştırmanın içinde kendini bulsa da yukarıda sayılan ön yargı, değerler, sosyo ekonomik durum gibi etkenlerin etkisinden kendini korumaya çalışmalıdır.¹⁴³

İnsan bilimlerinde genelleştirme izlenen belirli bir yolun sonunda ulaşılır olarak bizi beklememektedir. Bunu yapabilmek için genellemeye konu olan durumların ayrı ayrı oluşturulması gerekmektedir. Çünkü insan eylemleri duruma göre şekillenir, bir çok çevresel etmenden etkilenir, özelliğın kendine özgüölüğünün bir sonucudur. Bu sebeple nicel araştırma yöntemlerinde olduğu gibi belirli bir örneklemin yansıtıcılığıyla otomatik bir şekilde genellenememektedir. Ne var ki bu uygulama nitel yaklaşımlar tarafından eleştirilmektedir; çünkü grubu yansıtacak bir örneklem- ilgili ölçütler her zaman soru işareti taşıdığından tam anlamıyla hiçbir zaman oluşturulamaz. Bu yüzden insan bilimlerinde- bir kez bulundu mu daima ve her yerde geçerli olacak-genel doğa yasalarına ulaşma durumu bir yanılsama (kurgu) olarak tanımlanır. Araştırma sonuçlarının genelleştirilebilirliği, nitel düşünce biçimine göre daima özgül olaylarla gerekçelendirilmelidir. Bulunan sonuçların diğeri durum ve zamanlar için nasıl bir geçerliliğı olacağına ilişkin argümanlar verilmeli; hangi durumlarda hangi zamanda geçerli olduğu açıklığı kavuşturulmalıdır.¹⁴⁴

Nitel araştırmada veriler analiz edilirken betimsel ve içerik analizi kullanılabilir. Derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerde betimesel analiz kullanılırken, içerik analiziyle daha yakından incelenme fırsatı bulunan verileri açıklamaya yönelik kavram ve temalar oluşturulur. Araştırmacı her iki analizde de betimleme yapmak durumundadır ve bu betimlemeyi yaparken veri setini kendi yorumunu dışarıda bırakması gerekir ancak betimleme yapıldıktan sonra araştırmacı bu bulgularla ilgili yorum ve açıklamalarını sunabilir.¹⁴⁵

Anlamli bir şekilde nicelleştirmeye olanak sağlaması nitel düşüncenin önemli bir fonksiyonudur. Belirli kademelerde anlamli nicelleştirmelere yer verilebilir. Nicel

¹⁴³ Creswell John W. ve Creswell J. David, *Research Design Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, 4th ed., Sage Publications, United State of America 2014, s.187-189.

¹⁴⁴ Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, s. 29.

¹⁴⁵ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s.96-97.

çözümlemelerle ilgili noktalar gösterilebilir. Başlangıç noktaları olarak Nicel çözümleme sonuçları, alınıp ve yorumlanabilir. Bu şekilde nitel çözümlemelerin bünyesinde de sonuçların oluşturulması ve genelleştirilmesinde nicelleştirmelerin çok önemli bir adım olduğu anlaşılabilmektedir.¹⁴⁶

Şekiller, tablolar, resimler gibi gösterim araçları bilinçli bir seçim sonucunda eklenmelidir. Metinler araştırmacıların temel gösterim aracıdır. Gösterim aracı ne kadar çeşitlenirse o temanın anlaşılması ve yorumlanması da o derece kolaylaşır. Dolayısıyla, çeşitli araçların birbiriyle kombine olarak kullanılması, her halükarda, yorumlamayı daha etkili bir şekilde yapabilmesi için araştırmacıya güç katacaktır, bu büyük bir kazanç olacaktır.¹⁴⁷

3.2. Betimsel İstatistik

3.2.1. Sıklık Sayımı Tablosu

Tablo 1

Sıklık Sayımı Tablosu

Kelime	Sıklık	Ağırlıklı Yüzdesi (%)
imam	1466	0.48
Atatürk	841	0.28
hatipler	822	0.27
Allah	698	0.23
çomar	516	0.17
kapatılsın	504	0.17
zaten	494	0.16
sizin	476	0.16
Laik	432	0.14
hepsi	382	0.13

Yukarıda bulunan Tablo 1’de ele aldığımız İmam Hatipler Kapatılsın Facebook grubunun 22.07.2016-20.04.2017 tarihleri arasında üye kullanıcılar ve yöneticiler tarafından paylaşılan 49035 yorum ve gönderide en sık kullanılan on kelime

¹⁴⁶ Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, s. 43.

¹⁴⁷ Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, s. 90.

3.3.İçerik Analizi

Tablo 2

İmam Hatipler Kapatılsın Grubunda Gözlenen Ötekileştirme Tarzları

Ötekileştirme Tarzları
1. Karşı Grubun Günah Keçisi Olarak Görülmesi
2. Dinci-Dindar Ayrımından Dolayı Ötekileştirme
3. Karşı Grubun Siyasi Tercih ve Eylemlerinden Dolayı Ötekileştirilmesi
4. Yaşam Tarzı-Boş Zaman Aktiviteleri Farklılığından Dolayı Ötekileştirme
5. Karşı Grubun Kültürsüz, Cahil Olarak ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Görülmesi
6. Düşük Gelir Düzeyinden Dolayı Ötekileştirme
7. Karşı Grubun Çağ Dışı Algılanışından Dolayı Ötekileştirilmesi

Ötekileştirme tarzlarının bulunduğu Tablo 2’ de görüldüğü üzere İmam Hatipler Kapatılsın facebook grubunda bulunan gönderi ve yorumların incelenmesi sonucunda oluşan kategoriler yedi başlıkla ifade edilmektedir. Bu kategoriler oluşturulurken 49035 gönderi ve yorum iki defa incelenmiş, sonuçta yukarıda Tablo 2 de bulunan kategoriler ortaya çıkmıştır.

İncelemeye konu olan İmam Hatipler Kapatılsın adlı facebook grubunda gönderilerin ve bu gönderilere yapılan yorumların genel olarak din eksenli ceryan ettiği, bu etkileşim içerisinde din karşıtı içeriklere sahip gönderilerin ve yorumların yoğun olduğu gözlemlenebilmiştir.

3.3.1. Karşı Grubun Günah Keçisi Olarak Görülmesi

İmam Hatipler kapatılsın facebook grubunda öteki olarak konumlandırılan muhafazakar kesim iktidarı belirlemiş olması, iktidarı belirlemiş olmanın sonucu olarak devletin imkanlarının çok büyük bir kısmından faydalanır konumda olması, yine devletin etkili kademelerinde iktidar yanlısı insanların bulunuyor olması gibi bir çok sebep dolayısıyla ülkenin kötüye gidişinin sorumlusu olarak görülmektedir. Burda dikkat çekici olan ekonomik olarak düşük düzeyde, siyasi etkililik olarak sadece oy kullanma eyleminde bulunan o eylemi de aklını kullanarak uygulamayan insanlar olarak görülen bir grubun ülkenin kötüye gidişinin müsebbi olarak görülüyor oluşu. Çünkü bir ülkede yaşayan bütün vatandaşlar öyle ya da böyle bir şekilde iyiye gidiş veya kötüye gidişte az ya da çok bir etkiye sahiptir denilebilir. Bu basit mantığın varlığına rağmen görülen o ki muhafazakar insanlar merkezin gücüne yakın durmalarından dolayı ülkede

meydana gelen bir kötü gidiş varsa bunda sorumluluğun da sadece kendileri tarafından yüklenilmesi gerektiği grup üyeleri tarafından düşülmektedir.

Grupta yapılan yorumlarda bu durum “Her şeyi kendi emellerine alet ettikleri için ve 15 yıldır gerilediğimiz için #HAYIR”, “Kadınlarımız ölüyor, katilleri serbest bırakılıyor. Ekonomideki düşüşe girmiyorum bile. Dini kullanıp, prim yaparak ve zamanında bunu engellemeye çalışan Atatürk'ün inkılaplarını suistimal ederek oy kazanıyorlar. Ama dinlerine çok bağlı yobazlar, bir yerde içki içen gençler görünce cıyak cıyak, dinlerinin kullanıldığını görünce sus pus hatta destekçi.”, “kültür ve sanatta geri kaldık. Tabii kalırsın oç halka enjekte ettiğin stres, gerilim ve eğitim seviyesi ile sinema dahil düşünme, sorgulama ve öğrenme kavramlarını reddeden robotik bir topluluk yarattın”, “tamam memlekete salak da lazım ama bu kadarı fazla değil mi? bugün işe yaramayan imam hatipler kapatılıp yerine dönemin köy enstitüleri düzeyinde okullar açılrsa, eğitim düzeyi yükseltirse, insanlara elit bir eğitim sunulsa, hatta eğitimde toptan bir devrim yapılırsa kötü mü olurdu? Eğitimsizliğin kime yaradığı bellidir, insanlar iki kelimeyi bir araya getirmesini bile beceremiyorlar. Bu sebeple ülke içinde hayatın her alanında beyinsizlik hakim oluyor ve şaşırtıcı değil bu”, “Euro 4tl, dolarda oldu olacak 4tl bizi Ertuğrul dizileriyle, evlenme programlarıyla, 2023 vaatleriyle uyutmaya çalışıyorlar, Ecevit zamanında bile liramiz dolar karşısında bu kadar aşağılanmadı inşallah ben yanılırım da 2023 de büyük oluruz”, “Bak kardeşim Türkiyede Atatürk zamanında kurulan 200 ü aşkın fabrika vardı şimdi akp geldi ne oldu biliyor musun senden aldığı vergiler yetmezmiş gibi, gitti o 200 fabrikanın hepsini sattı ayrıca igdaş, tedaş hepsi yahudilere, almanlara, fransızlara satıldı. Kömür madenleri rusyaya satıldı, trt de şu an satışta bildiğim kadarıyla ee noluyo yani bu fiyatları hesaplayınca milletin gözünü kandıracak projeler yapmak hoş tabi japon mühendisler yapıyo bu arada milliyetçiliğimiz tavan yani bir de kadınların çalışmasını istemiyoruz falan bombalarda hep başkanlığı istemiyenler yüzünden dimi” olarak değerlendirilmektedir.

Ülkede işlenen kadın cinayetlerinden, suç oranında gözlenen artışa, ekonominin kötüye gidişinden, kültürel yozlaşmanın yaşanmasına kadar ülkede yaşandığı düşünülen ne kadar olumsuzluk varsa bunların grup üyeleri tarafından muhafazakar insanların omuzlarına yüklemek istendiği gözlemlenebilmiştir. Bu ise “Karşı Grubun Günah Keçisi Olarak Görülmesi” şeklinde değerlendirilebilecek bir ötekileştirme tarzına işaret etmektedir.

3.3.2. Dinci-Dindar Ayrımından Dolayı Ötekileştirme

Dindarlık, bir kişinin günlük hayatında dinin önemini ifade eden, kişinin dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren bir kavram¹⁴⁸ olarak tanımlanırken. Dinci ise Türk Dil Kurumunca “Dinî görüşleri her alana yaymak isteyen kimse” olarak tanımlanmaktadır. İncelenen grupta “Dindar” olanın “Dinci” olana göre olumlanır olduğu gözlemlenebilmiştir. Grup üyelerinden birinin “*Zaten gerçek müslüman kendi dinini gereğince yaşar, başkalarının gözüne müslümanım diye sokmaya çalışmaz.*” şeklindeki yorumu dinin içe dönük olarak yaşanması, genel tabirle dinin Allah ile kul arasında bir mesele olarak kalması gerektiğini düşündüğünü yani dinci olan -görünür- ile dindar olan -içe dönük- arasında dindarlığın gerçek müslümanlık olduğunu, Atatürk’ün müslüman (dindar) olup olmamasıyla ilgili bir gönderiye yapılan “*Atatürk müslüman (dindar) bir insandır. Bu yüzden Atatürk dine değil din tüccarlarına (dincilere) karşıydı. Laiklik aslında İslam dininin özünü ortaya çıkarmıştır. Laiklik Kur'an'a göre yaşamaktır bir nevi. İslam kadınlara değer verir ve İslam dinini tüccarlık amacıyla kullananlara karşıdır. Hoşgörü dinidir. Zorlama yoktur. İstersen gel istersen git. O yüzden ülkenin dini islamdır maddesini çıkarması aynı bunun gibidir. Sadece Atatürk daha iyi müslümanlık yaşamıştır ama gelecek olan nesile fazla bir şey bırakamamış kendisi hakkında.*” şeklindeki yorum da bize dindarlığın (müslümanlığın) değil dinciliğin(yobazlığın, din tüccarlığının) karşısında olunması gerektiğinin vurgulandığını göstermektedir.

Ancak bir grup üyesinin “*Bu ülkede dinciyim -müslümanım diyenden korkacaksın.*” şeklindeki yorumunda da görülebileceği gibi müslümanlıkla dincilik kavramları bir görülmekte ve kötü olanın, korkulası olanın müslümanlık yani dincilik olduğu şeklinde bir genellemeye gidilmektedir. Bir başka yorumda ise bunu destekler biçimde “*Bu ülkede namaz kılmayı, garibana iyilik yapmayı, kuran okumayı millete reklam yapma modası var yıllardır.*” yorumu yapılarak Dindar- Dinci ayrımında normal olanın dinin hayata nüfuz eden, hayata dokunan bir öge olarak değil içe dönük kişiyi ilgilendiren ve yine sadece o kişinin hayatına yön veren bir öge olarak kalması olduğu, aksinin ise normal olmayan, hastalıklı ve düzeltilmesi gereken olarak görüldüğü anlaşılabilmektedir.

Seküler yaşam tarzına uygun olarak düşünülen dinin kişiyi ilgilendiren kısmıyla dindarlık, grubun olumladığı bir kavram olarak gözlemlenebilmektedir, dinin hayata

¹⁴⁸ Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, s.81.

nüfuz etmesini, onda şekillendirici etkide bulunmasını temsili olarak algılanan dincilik ise anormal olarak görülmekte ve temsilcileri olarak muhafazakarlar işaret edilmektedir.

“Şunu bilin ki İslam dini sadece çomarlara ait bir din değil. Çomarlar dinimizi farklı bi amaç doğrultusunda kullanıyor olabilir fakat bu İslamın mükemmelliğine leke düşürmez. Yani anlatmak istediğim şu, lütfen çomarların yaşamından İslâmı öğrenmeyin. Çomarların İslâmı farklı bir şekilde uygulaması İslama gölge düşürmez.” bu yorumda da dinciliğin temsilcisi olarak “Çomarlar” yani iktidar yanlısı olarak görülen muhafazakar insanlar kastedildiği ve bunların biz ve öteki ayrımında ötekiyi temsili gözlemlenebilmektedir.

3.3.3. Siyasi Tercih ve Eylemlerden Dolayı Ötekileştirme

Bu tarz ötekileştirme Karşı Grubun Kültürsüz, Cahil ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Olarak Görülmesi ile Karşı Grubun Günah Keçisi Olarak Görülmesi tarzları bağlamında düşünülürse daha da anlam ifade edecektir. Karşı grup cahil ve kültürsüz olduğu için birey olarak tercihler ve seçimler yapamamakta, koyun sürüsü gibi hareket etmektedir, bu durumun sonucu olarak yaptığı tercihler iktidarı belirlemekte, bu belirleme sürecinin sonucu olarak da ülke yine bu karşı grup sebebiyle kötüye gitmektedir. Bu ise yorumlarda *“Farkındaysanız arkadaşın siyaset için düşünebildiği en yüksek uygulama oy atmak ve bunu kendiyile gurur duyarak söylüyor. Sorun şurda ki oyunu bile aklını kullanarak atmıyor. Akp'ye oy atma sebebi de tayyibe insanların muhalefet olması. Yani ona senin sevmediğin birileri karşı çıkınca çok iyi biri oluyor. muhakeme yeteneği de bu.”*, *“ülkenin yarısı kanacak kadar cahil ve embesil bir kitle”*, *“Ülkeyi koyunların değil insanların yönetmesini istediğim için hayır”*, *“Neden bu kadar yalayıp yutuyorlar bu adamı? Yaptığı başarılar ne?? Ancak yol mol diyorlar ulan türkiyenin yolları almanyanın bilmem ne köyünden bile daha kötü. Hastahane üniversite diyorlar bu devirde iktidarda kim olsa olacaktı zaten o hastahaneler ki bi tedavi için gittiğimizde 1 hafta sonraya randevu alıyoruz şansımız varsa tabi o da nasıl yaptıysa, çıkarsalar at gözlüklerinizi öyle baksalar biraz dünyaya, geçmişe baktığımızda şimdiki dedikleri şeylerin hepsinin tersini söylemiş bu adam hala niye inanıyorlar? A haber izliyorlar sürekli tamam izlesinler ama sadece onda takılı kalmak nedir yeri geldiğinde fox haberi yeri geldiğinde yandaş olmayan medyaları ve gazeteleri okumaları lazım”* şeklinde görülebilmektedir.

Yine benzer bir şekilde referandum sürecinde “*evetçileri nasıl tanımlarsınız?*” şeklindeki soruya verilen “*Kendini dünya lideri bi ülkede yaşıyor sanan döşü ayı döşü gibi kıllı barzoların ve kapanmayı özgürlük sanan cariyelerin hepsi evetçiler*” , “*Tayyipin köpeği olanların başkanlık sistemini okumayanların şeriatçilerin kadına değer vermeyenlerin eski kafada yaşayanların okuyupta bişey olamayanların kendini çok bilen sananların hepsi evetçi*” , “*Desteklediği siyasi parti lideri evinde bilmem kaç bin liralık keyif çayı içerken 1300 lira maaş alıp kirada oturan kol gibi giren faturaları, ulaşım verdiği parayı, benzin fiyatını, ücretsiz dediği hastanede tedavi olup ilacı almaya gittiği eczanede muayene parası ödediğini umursamayan öğlen 2 liraya tavuk döner ayrılanla öğünü geçiren hala alkış tutanların hepsi evetçi*”, “*İtaat eden ve sorgulamayan hepsi evetçi.*” şeklindeki cevaplar karşı grup olarak görülen muhafazakar insanların siyasi tercih ve eylemlerinden dolayı ötekileştirildiklerini gözlemleme imkanı sunmaktadır.

İncelenen İmam Hatipler Kapatılsın facebook grubu üyeleri, grubun adından da anlaşılacağı üzere hayat hakkı tanımadığı eğitim kurumu İmam Hatipler başta olmak üzere, 2002 sonrası Türkiye’de görünürlüğü, etkinliği ve etkililiği artar görünen muhafazakar insanların “*iktidarın (devletin) nimetlerinden (imkanlarından)*” kendilerine nazaran, hak etmedikleri bir şekilde “*liyakat*” ile değil de iktidar partisine “*sadakat*”leri dolayısıyla daha fazla yararlandıklarını düşündükleri gözlemlenebilmektedir. “*Fen Liseliyim karşımızda İmam Hatip var bizim soyunma odamız yok, onların havuzu var hatta Vali bile geliyor bize uğramadan onlara.*” diyerek İmam Hatiplerin karşısına Fen Liselerini konumlandığı, aslında soyunma odası, havuz gibi Türkiye’de bulunan devlet okulları için lüks kaçan imkanların kendilerine sunulması gerektiğini, bir eğitim kurumuna vali geleceksen bu eğitim kurumunun en azından İmam Hatiplerden önce kendilerinin okullarının olması gerektiğini, bu şekilde İmam Hatiplerin devlet imkanlarından iktidar eliyle fazlasıyla yararlandıklarını, “*2017’de Fen Liselerine yüz dokuz bin lira gibi bir bütçe, İmam Hatip Liselerine ise bir milyon küsur bütçe ayrılmış. İmam hatiplilerin çoğu üniversiteye giremiyorlar. Ayda yılda bir derece alan oluyor.*” şeklindeki yorumla bir başka grup üyesi de aslında fazla yatırımı kendilerinin hak ettiğini, başarılı okulların (Fen Lisesi) değil de iktidarın amacına uygun dizayn edilen okullar olarak görülen okulların (İmam Hatipler) devlet bütçesini elde ettiğini, “*İmam Hatipleri ve Diyaneti Atatürk ve arkadaşları açmadı mı?*” şeklindeki soruya “*Evet ATATÜRK açtı, ama Askeriyeye mühendislere yatırım yapmayı; sadece diyanete yatırım yaparsan olmaz.*” yanıt veren bir başka grup üyesi

de yine iktidar nimetlerinden (devlet bütçesinden) karşı grup olarak görülen muhafazakar kesimin daha fazla faydalandığını düşünmektedir.

Muhafazakar insanların iktidarı eleştirmede aksine iktidarın hatalarını görmezden gelip bu düzenin devamını sağladığı, nimetlerinden faydalanıp zengin olduğu yönündeki “*Azcık beyni olan zaten devleti eleştirmede gider öper, sever zengin olur biz mal gibi neyi eleştiriyoruz pislikte yaşamaktansa çomar gibi olur paranın dibine vururuz*” şeklindeki yorumla karşı grup “Çomar” olarak adlandırılıp, grubun dışında karşı bir konuma yerleştirilerek ötekileştirilmiştir denilebilir.

Benzer bir şekilde grubun ortak bir biçimde karşı grupta tespit ettiklerini düşündükleri noktayı bir grup üyesi bir imam hatipliyle aralarında geçen konuşmadan alıntılanmış “bizde beyne ihtiyacınız yok, nasıl olsa bir yerlere getirileceksiniz” cümleyle özetlemektedir. İktidarın kendi devamlılığını sağlamak amacıyla, kendisini eleştirmeyen, aksine yaptığı haksızlıklara, yolsuzluklara göz yuman kesimi (Çomarlar) liyakatları olsun ya da olmasın devletin üst kademelerine getirdiğini, bu haksızlıkları da en görünür şekilde imam hatipler üzerinden yaptığını düşündükleri gözlemlenebilmektedir. “*Burda demek istediğim zamanında azalttık bir sorun çıkaracak kadar fazla değillerdi peki ne ara yönetime geçecek kadar güçlü ve fazla oldular.*” şeklindeki yorumla da muhafazakar insanların devlet kademelerinde azaltılması gereken, mümkünse etkinlikleri en aza indirilmesi gereken insanlar olarak görüldüğü ve iktidardan uzak tutulmasının düşünüldüğü bu şekliyle ötekileştirildiği gözlemlenebilmektedir.

3.3.4. Yaşam Tarzı-Boş Zaman Aktiviteleri Farklılığından Dolayı Ötekileştirme

Grup içerisinde üyeler tarafından yapılan bir çok yorumda insanların istedikleri gibi giyinip istedikleri gibi davranabileceğine, istediğini yapıp yapmamakta özgür olduğuna vurgu yapıldığı, bu vurgunun da laiklik üzerinden gerçekleştirildiği gözlemlenebilmiştir. Ancak giyim tarzı, izlenilen dizi, toplu olarak yapılan aktiviteler değerlendirilirken karşı grup için bu hassasiyetin gözetilmediği aksine karşı grupla incelenen grubun arasındaki en büyük farklardan birisi olarak görüldüğü incelenen yorumlardan anlaşılabilmektedir. Bu tarz yorumlar “*Kapalılardan korkun her zaman*”, “*24 kişi kırmızı nazar boncuklu doblolarına binip bayram seyran piknik yapan aile*”, “*Beyaz bir doblosu olup her hafta sonu pikniğe giden, facesinde Rte’nin fotoğraflarını paylaşıp üstüne reisimiz yazan, kapak fotoğrafı osmanlı tuğrası olup her cuma profilinde Cumanız mübarek olsun paylaşımları yapan kişiler*” olarak gözlemlenmiştir.

Bu durumu en iyi özetleyen yorumlardan birisi “Çomarları nasıl tanımlarsınız?” şeklindeki soruya “Döner, Doblo, Dombıra, Diriliş.” olarak tespit edilebilmiştir. Karşı grubu tükettiği gıda türünden, kullandığı otomobil çeşidine, dinlediği müzikten, izlediği diziye kadar aynılaştırarak kendisinden farklı konumlandığı ve bu konumun da yüksek bir konum değil aşağı bir konum olduğu anlaşılabilmektedir.

Grup içerisinde yaşam tarzına saygılı olunması gerektiği tek taraflı olarak savunulmakta, kendilerinin dışındaki yaşam tarzlarına karşı tahammülün olmadığı, özellikle din merkezli yaşam tarzlarının çağdaşlıkla bağdaşamayacağı ve engellenmesi gereken bir durum olduğunu, başörtüsü yasağı zamanında “Keşke o zaman insanların eğitimine engel olunmasaydı şimdi çomarlar malzeme yapıyorlar” şeklindeki bir yoruma “Ne yani çomarlar malzeme yapmasın diye çağdaşıktan ödün mü verilecekti. Tam tersi sorun: yasak uygulanmadı, adam etmedik çomarları döve döve.” cevap vererek ortaya koymaktadır.

Karşı grup olarak görülen muhafazakar kesimin özellikle kadın üyeleri başörtüsü takmalarından ötürü kötüyü, başarısızlığı ve kendisine bir hayatın dayatıldığı insan tipini temsil etmektedir. Başörtülü bir imam hatip liseli kız öğrencinin paylaşıldığı gönderinin altına yapılan “Belkide ailesinin ona dayattığı başörtüsünden kurtulmak için okumak istiyordur bilemeyiz gencecik insanlara ailesi tarafından bir fikir dayatılması çok kötü bir etki maalesef”, “Ne kadar pissiniz ya 18 yaşında kıza ettiğiniz küfürlere bak hatası ne kafasındaki örtüsüne rağmen okuması mı imam hatipli olması mı müslüman olması mı zeki olması mı?” yorumlar diğer grup üyeleri tarafından yapılan ötekileştirici yorumların boyutunu gösterir niteliktedir.

3.3.5. Karşı Grubun Kültürsüz, Cahil Olması ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Olarak Görülmesi

Grup üyeleri ötekileştirdikleri grubun tüm üyelerini ayırt etmeksizin kitap okumayan, sanattan anlamayan, estetikten yoksun, bilimden bir haber olarak betimlemektedir. İmam Hatipler özelinde, muhafazakar insanların tümünü cahil ve kültürsüz olarak etiketledikleri yapılan yorumlardan anlaşılabilmektedir.

Bu şekliyle üyesi oldukları grubun kitap okuyan, sanattan anlayan, estetik bakış açısına sahip, bilimin açtığı yolda yürüyen çağdaş insanlardan oluştuğunun altını çizebilmektedirler. Bu yorumlarda “Kültürü/Sanatı aşağılayan, okumamış olmakla gurur duyan, bilime inanmayan bir kesimden bahsediyoruz. Zorlama yok, tercih var”, “Size niye çomar diyorlar hiçbir bilginiz olmadığı halde belirli şeyleri destekliyorsunuz

sırf bir kişi söyledi diye bu da demektir ki beyniniz yok robota koyuna dönmüşsünüz çoban ne derse düşünmeden yapıyorsunuz”, “Biz entelektüel birikimimiz ve bu halka saygımız dahilinde Cumhuriyet kurulurken de devamında da inişli çıkışlı dönemler fark etmeksizin hep sabreden taraf olduk ve vakur bir duruş sergiledik. En önemlisi cehaleti idare ettik bu aşamada. Fakat Cumhuriyetin ve Milletin temel değerlerine bu ölçüde bir saldırı ve tanımazlığın cezasız kalacağını, üstüne üstlük yanlarına kâr kalacağını ve bizim bundan zararlı çıkacağımızı düşünüyorlarsa tarihe yabancı oldukları gibi karşılarında duran insanları da tanımıyorlar demektir.”, “Dedeleriniz size 2 dönüm arazi verse sevinirsiniz, ama bu adam size bu vatani verdi sizde haklısınız Atatürk olmakta zor onca savaşlar et Cumhuriyet kur, devlet yönet, kitap okumayıp araştırmayan adamlar gelsin içkici desin, bu gençlere yazık.” şeklinde bahsedilen tarzda ötekileştirme gözlemlenebilmektedir.

Altı çizilmesi gereken bir nokta da karşı grubun sadece entelektüel anlamda cahil olarak görülmemesidir. Dindar olan insanların dışında dincilerin hem entelektüel düzeyde cahil oldukları hem de dini bilgi açısından cahil oldukları ve dini pratikleri uygulama açısından vurdumduymaz oldukları vurgulanmaktadır. “Müslüman olup, İslamı bilmemek. Bu ülkede her 10 kişiden 1 kişi biliyor inandığı dini geri kalan sağdan soldan duyduklarınla ömrü boyunca ölümü göze aldığı Kur'an'ı eline almamış tatlı su müslümanları sizi.” yorumuyla grup üyelerinden birisi bahsedilen durumu özetlemektedir.

İmam Hatiplerin diğer lise türleriyle rekabet edemeyecek kadar başarı seviyelerinin düşük olduğu kanısı incelenen facebook grubunda gözlemlenebilmiştir. Grup içerisinde yapılan bir paylaşımda 2016 yılında “Beyoğlu İmam Hatip Lisesi’nin” Galatasaray Lisesini Ygs ortalama netlerinde geçtiğini gösteren bir tabloya yer verilmiştir. Bu tabloya yapılan yorumlarda grup üyelerinin Beyoğlu İmam Hatip özelinde İmam Hatiplerin soru çalmak gibi etik dışı, yasa dışı davranışta bulunduğunu yoksa bu kadar başarılı olmasının mümkün olmadığını düşündükleri gözlemlenebilmektedir.

“Bana pek inandırıcı gelmedi sanki soruları vermişler sonuçta bu sene matematik denemelerin aksine farklı tarzda soru sordu bence bu işte bir iş var özellikle imam hatip gibi bir yerde bu kadar fende yapamaz. Anlaşılmasın diye de 2 yanlış “, “Özellikle sayısalcıysa imkanı yok. Her yıl 2-3 kişiye verirler soruları reklam için. Şimdi imam hatipleri ön plana çıkarmaları için imam hatip öğrencisine vermişler soruyu”. Bir grup

üyesinin “arkadaşlar ben mezunuyum beyoğlunun, okul başarılı netler doğrudur muhtemelen...” şeklindeki açıklamasına rağmen benzer yorumların yapıldığı görülmektedir. Okulların taban puanına bakıldığında 2016 yılı için 488,7 olduğu Galatasaray Lisesinin ise 498,3 olduğu yani okullara alım yaparken birbirlerine öğrenci kalitesi olarak çok da uzak olmayan liseler olduğu söylenebilmektedir.

Bir başka üye ise “Tatlım sen de imam hatipli bir çöpsün herhalde. İmam hatipte okuyan bir kişi imam olur, müftü olur. İmam hatipliden doktor olmaz, mühendis olmaz, bilim insanı olmaz(ilahiyatçı hariç ki o da bilim insanı pek sayılmaz), öğretmen olmaz, hemşire olmaz. İmam ve dini bir görev dışında hiçbir şey olmaz. İmam hatiplere gerek yok o yüzden. Keşke Binlerce Fen Lisesi olsa oradan bilim insanları çıksa ama sizin gibi zübükler izin vermiyor ve istemiyor.” geçmişte imam hatip liselerine uygulanan katsayı uygulamasını destekler biçimde yorumda bulunmaktadır.

Bu anlamda incelenen yorumlarda İmam Hatipler Kapatılsın adlı grupta karşı grubun “Karşı Grubun Kültürsüz, Cahil ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Olarak Görülmesi” tarzında ötekileştirildiğini gösteren örüntüler gözlemlenebilmektedir.

3.3.6. Düşük Gelir Düzeyinden Dolayı Ötekileştirme

2002 seçimleri sonrası Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidara gelmesinden bu yana Türkiye’de muhafazakar kesimin ekonomik anlamda yıldan yıla güçlendiği, bu durumun muhafazakar kesim tarafından da özeleştirilerek yapılacak kadar hissedilir halde olduğu söylenebilir. Buna rağmen İmam Hatipler Kapatılsın facebook grubunda yorumlar incelendiğinde bu ekonomik güçlenmeden bahseden ve bu güçlenmeyi eleştiren yoruma neredeyse rastlanmamıştır. Aksine bir çok yorumda ekonomik olarak düşük seviyede olmalarına rağmen karşı grubun bunu kabullenmesi ve hali hazırda bulundukları kötü yaşam şartlarına razı oldukları sebebiyle “itaatkar koyun sürüsü” olarak adlandırıldıkları gözlemlenebilmektedir. Bir grup üyesinin “Aldığınız asgari ücretin 3 katını Almanyada işsizlere veriyorlar, mal gibi tankın altına yattı çoğunuz salak salak katledildiniz, keşke 11 saatle bitse mesaileriniz, 3.sınıf alışveriş marketlerinden alışveriş yapmak zorundasınız çünkü kendinizi geliştirmeyip fakir kalıyorsunuz, sözünü dinlediğiniz dinciler fuhuşdan tutuklanıyor, paranız olmadığından ötürü hayatınız tahıl ve tahıl ürünleriyle geçiyor, fakir aileniz size hediye olarak anca çoraba parası yetiyor, köle olmayı kabul ediyorsunuz egemenliğiniz yok” şeklindeki yorumunda da bu bakış açısı dikkat çekmektedir.

Muhafazakar kesim jeep tarzı araçların kullanımlarının arttığını düşünüp bunu kendi öz eleştirileri için konu yaparlarken, grupta incelenen yorumlar itibariyle bu durum hiç sorun olarak görülmemekte aksine bir çok yerde lüks olmayan “Doblo” model araçların “Çomarlar” tarafından yoğun kullanıldığı yönünde eleştiriler yapılmaktadır. Bu yönden grupta gözlemlenen bu durum, grup üyelerinin ekonomik olarak benzer düzeyde görülen insanlardan çok ekonomik olarak düşük düzeyde görülen insanları kendilerinden olmayan, öteki olarak algıladığını göstermektedir denilebilir.

Her dobro marka aracı olan, döner yiyen, bim marketten alışveriş yapan, belirli bir şehirde veya belirli bir şehrin belirli bir semtinde ikamet eden insanları bir araya getirip bu insanları “Çomar” olarak adlandırarak bir ötekileştirme gayreti içine girildiği gözlenmektedir. Bu insanların “*muhafazakar, cahil, sahtekar, gerici, yobaz, fakir*” gibi etiketlemelerle aşağı görülmekte olduğu, incelenen yorumlarda görülmektedir.

İncelenen “Sanal Cemaatte” Cumhuriyetin kuruluş yıllarından kalma bir takım siyasal gelişmelerin etkisiyle oluşan şemalar devreye girmekte. Muhafazakar insanlardan kendilerini lüks arabalar, pahalı eşyalar kullandıkları sebebiyle eleştirenler de olmasına rağmen, grubumuzda gözlemlenen yorumlarda muhafazakar insanların toptancı bir yaklaşımla hepsinin dobroya binen, daha ucuz olduğu için migrostan değil bim marketten alışveriş yapan, Kadıköyde değil Esenlerde oturan, belirli bir siyasi ideolojiye körü körüne bağlı “Çomarlar” olarak bir araya getirilip ötekileştirilme eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir.

3.3.7. Karşı Grubun Çağ Dışı Algılanışından Dolayı Ötekileştirilmesi

Bu ötekileştirme tarzını oluşturan iki argüman gözlemlenebilmiştir. Birincisi karşı grubun Cumhuriyet öncesi dönemi -Osmanlı- temsil ettiğinin düşünülmesi bu durum çağ dışı ve gerici bir zihniyet olarak nitelendirilmekte, ikincisi ise hali hazırda bu insanların yaşamlarını o dönemin dinamiklerine göre şekillendirdiklerinin düşünülmesidir.

Kendilerini Atatürk’ün askerleri olarak gören İmam Hatipler Kapatılsın adlı facebook grubu üyelerinin düşüncesinde Osmanlı ayrı bir devlet, Türkiye Cumhuriyeti apayrı bir devlet olduğundan dolayı geçmiş denildiği zaman 1923’ün öncesinin akla gelmesi tahammül edilemeyecek bir durum olarak görünmektedir. Yapılan yorumlardan Osmanlı’nın sembolik temsillerinin dahi grup üyelerini aşırı derecede rahatsız ettiği gözlemlenmiştir. Buna örnek olarak araçlarının arka camlarına (özellikle dobro model)

Osmanlı Tuğrası çıkartması yaptıran insanlara verilen tepkiler gösterilebilir. Ayrıca bu temsilleri hayatının içinde öyle ya da böyle bir şekilde kullanan insanlar “Çomar” olarak adlandırılıp kötü, normal dışı olarak sıfatlandırılmıştır denilebilir.

Bir başka açıdan bu tarz ötekileştirme her ne kadar imam hatip öğrencileri ve muhafazakar kesim, yapılan araştırmalarda yıldan yıla modernleşiyor ve modern hayata ayak uydurmuş görünseler bile bir şekilde, incelenen İmam Hatipler Kapatılsın adlı facebook grubunun, karşı grubu çağ dışı olarak nitelendirdiğini gösterebilmektedir. Bu açıdan *“Referandumda hayır deme sebebiniz nedir?”* şeklindeki soruya verilen *“ülkemin geriye değil de daha çağdaş bir ülkeye dönüşebilmesi için HAYIR.”*, *“Araplaşmamak için bilim için Üretim için aydınlık yarınlar için#HAYIR”*, *“Tam bağımsız laik Türkiye için, 10 yıldır gerileyen Türkiye’nin bu gerileyişini durdurmak için, Atatürk’ü ve ilkelerini unutturmamak, faşizme şeriata karşı durmak, Atatürk’ün de dediği gibi çağdaş uygarlık seviyesine tamamen varmak için, dini sömürüye engel olmak için #Hayır diyorum!”*, *“Demokrasinin en kötü tarafı bir embesil ile bir aydının aynı oy hakkına sahip olması !”* yanıtlar anlamlı görünmektedir.

SONUÇ

Günümüz dünyasında özellikle internetin ve onun taşıyıcısı olan mobil araçların hayatımıza girmesiyle yeni sosyal mecralar ortaya çıkmıştır. Zaman ve mekanın insan ilişkilerinden, örgütlenme şekillerine kadar zorunlu sınırlayıcı etkisi neredeyse ortadan kalkmıştır. Birçok örgütlenme ve iletişim biçimi sosyal ağlarda ortaya koyulmaktadır. İletişim Teknolojilerindeki gelişmeler bu aşamaya gelmeden önce insanlar fiziksel dünyanın sınırlayıcılığından her anlamda etkilenmekteydi. Ancak yeni iletişim teknolojileri bu sınırlılıkları aşan bir şekilde yeni sosyal alanlar oluşturmuş. Bu sosyal alanların içinde barınan yeni örgütlenme biçimlerinden birisi de Sanal Cemaatler olmuştur.

Sanal Cemaatler genel görüşe göre boş zaman geçirme, hoş vakit geçirme, ortak ilgi alanı gibi amaçlar doğrultusunda insanların bir araya geldikleri sanal alanlar olarak tanımlanmaktadır. Sanal Cemaatler boş vakit geçirme, hoş zaman geçirme, satranç, sinema, edebiyat gibi ortak ilgi alanları sebepleriyle oluşturulabildiği gibi belirli bir dünya görüşüne sahip insanların bir araya gelmesiyle de oluşabilmektedir. Bu şekilde bir araya gelen insanların kimlikleri onlar için neredeyse bir adres kağıdı olabilmektedir. Yani bir bakıma bir grubun diğerlerinden ayrı olduğunu belirleyen kimlik onların hangi sanal cemaate katılacaklarına yön verebilmektedir. Sanal Cemaatler bu haliyle benzer dünya görüşlü insanlara mekan ve zaman kısıtlaması olmadan bir araya gelme imkanı sunabilmektedir. Bu anlamda sanal cemaatlerin benzer dünya görüşündeki insanları bir araya getirerek başka bir grubu ötekileştirmeye sebep olup olmayacağı sorusu gündeme gelmektedir.

Araştırmaya değer bulunan şekliyle benzer dünya görüşüne sahip insanlardan oluşan bir sanal cemaatin karşı bir grubu ötekileştirmeye sebep olup olmayacağı konusu incelenirken İmam Hatipler Kapatılsın adlı Sanal Cemaatte belirli örüntüler tespit edilmeye çalışılmıştır.

İmam Hatipler Kapatılsın adlı Facebook grubunda 22.07.2016-20.04.2017 tarihleri arasında üye kullanıcılar ve yöneticiler tarafından paylaşılan yaklaşık 49035 yorum ve gönderi incelendiğinde tamamen küfürden oluşmuş, yapılan paylaşım hakkında başka bir üyeyi haberdar etme amaçlı yapılan direk isim etiketlemeleri, sadece grup içi iletişimi belirtir yazışmalar gibi incelemeye konu olamayacak içerikler kategorisel analize dahil edilmemiştir. İncelenen bu verilerde tespit edilen örüntülere göre oluşan kategoriler Karşı Grubun Günah Keçisi Olarak Görülmesi, Dinci-Dindar

Ayrımından Dolayı Ötekileştirme, Karşı Grubun Siyasi Tercih ve Eylemlerinden Dolayı Ötekileştirilmesi, Yaşam Tarzı-Boş Zaman Aktiviteleri Farklılığından Dolayı Ötekileştirme, Karşı Grubun Kültürsüz, Cahil Olarak ve Akademik Başarısızlığa Mahkûm Görülmesi, Düşük Gelir Düzeyinden Dolayı Ötekileştirme, Karşı Grubun Çağ Dışı Algılanışından Dolayı Ötekileştirilmesi şeklinde kategorilendirilmiştir.

İmam Hatipler Kapatılsın adlı Facebook grubunda 22.07.2016-20.04.2017 tarihleri arasında üye kullanıcılar ve yöneticiler tarafından paylaşılan yaklaşık 49035 yorum ve gönderi incelendiğinde en sık kullanılan ilk 10 kelimenin imam, Atatürk, hatipler, Allah, çomar, kapatılsın, zaten, sizin, laik, hepsi olduğu bunların sıklık sayılarının ise imam 1466, Atatürk 841, hatipler 822, Allah 698, çomar 516, kapatılsın 504, zaten 494, sizin 476, laik 432, hepsi 382 olduğu belirlenmiştir. Kendilerini sekülerist olarak tanımlayan üyelerden oluşan “İmam Hatipler Kapatılsın” facebook grubunda en çok kullanılan ilk 10 kelimeden 4’ünün doğrudan ya da dolaylı olarak din ile ilişkili olduğu tespit edilebilmiştir. Bunlardan ikisinin “İmam” ve “hatipler” olduğu bunun ise grubun İmam Hatipler Kapatılsın olarak belirlenen ismiyle doğrudan ilişkili olduğu, yapılan paylaşımların ve yorumların ağırlıklı olarak muhafazakar insanların genelde tercih ettiği bilinen “İmam Hatip Okulları” üzerinde yoğunlaştığı izlenimini vermektedir.

Sıklık tablosunda en çok kullanılan kelimeler arasında bulunan Atatürk ve Allah kelimelerinin kullanım sıklıkları Atatürk 841, Allah 698 olarak belirlenmiştir. Kendilerini genel olarak seküler olarak tanımlayan insanların bir araya geldiği sanal cemaatte Atatürk ve Allah kelimelerinin birbirine yakın bir sıklıkla kullanılması bize yapılan yorum ve paylaşımların içeriklerinin olumlu ya da olumsuz şekilde laiklik ve din ekseninde geçtiğini düşündürmektedir. Üyeler kendi kimliklerini pekiştirmek isterken bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde karşı grubun kimliğinin kavramlarını da kullanmak durumunda kalmaktadırlar. Bu açıdan bakacak olursak Atatürk ve Allah kelimelerinin birbirine yakın bir sıklıkla kullanılmasının İmam Hatipler Kapatılsın adlı facebook grubunda gözlemlenen ötekileştirme tarzlarının zeminini oluşturduğu söylenebilir.

Cumhuriyet’in kuruluşuyla beraber girmiş olduğumuz modernleşme çabamızın bir sonucu, geçen on yıllarla artan küreselleşme etkisiyle daha da hızlanan değişim ve dönüşüm maceramızın da katkılarıyla muhafazakar insanların gelenekseli, seküler insanların modernliği temsili ortaya çıkmıştır denilebilir. Bu ayrım zihinlerde birçok şema oluşturmuş durumdadır. Bu şemalar bir resme yapılan yorumun o resim değişse de

aynı kalmasıyla o resmi açıklama özelliğini kaybetmesi gibi geçen zaman içerisinde, değişen muhafazakar insan yaşantılarına rağmen aynı kalmış ve özelliklerini kaybetmiş görünmektedir. Geçmişten gelen bu tarz güncel olmayan şemalar ötekileştirmelere, toptancı bir bakışa ve karşı tarafa bir adım sonra yaşama hakkı vermemeye kadar gidebilmektedir. Ayrıca güncelliğini kaybetmiş görünen bu tarz düşünceler her ne kadar belli örüntüleri işaret etmekte başarılı olsa da geneli kapsar geçerlilikte görünmemektedir.

Literatürde “Ötekisiz Postmodern Kabileler” olarak geçen Sanal Cemaatlerin inceleme sonucu görüldüğü üzere belirli özelliklerinden dolayı seçilen bir grubu ötekileştirmesine sebep olabileceği, hatta günümüz Türkiye’si’nin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik, sosyal olay ve durumların bu ötekileştirmeyi daha da besleyici yönde olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda özellikle Sanal Cemaatlerin boş zaman geçirme, eğlence, sohbet ya da ortak ilgi alanlarından dolayı insanları bir araya getirme özelliğinin yanı sıra bir başka grubu ötekileştirmeye zemin hazırlayabileceği ortaya konulmuştur. Böylece “Ötekisiz Postmodern Cemaatler” kavramının güncelliğinin ve geçerliliğinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği görülmektedir.

Her ne kadar bu çalışmada sanal dünyada seküler insanların, muhafazakar insanları ötekileştirdikleri tespit edilmiş olsa da başka bir çalışmayla muhafazakar insanların seküler yaşam tarzına sahip insanları ötekileştirmeye gidip gitmedikleri ortaya koyulabilir. Bu ise başka bir çalışmanın kapsamına girmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaş, İbrahim, “Çok Yüzlü İlişkiler Ağında Kimlikler ve Sanal Cemaatler”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, 37-53, 2013.
- Aksoy, Asu, *İnternet ve Demokrasi*, *Diyalog Dergisi*, Sayı 1, 159-170, 1996.
- Aktay, Yasin, “İmam Hatiplerin Türk Siyasi ve Kültürel Hayatındaki Yeri (Yuvarlak Masa Toplantısı)”, *100.Yılında İmam Hatip Liseleri*, Dem Yayınları, 653-659, İstanbul, 2015.
- Armağan, Ahsen , "Kimlik Yapılarında Değişim ve Sanallaşan Kimlik Sunumları: Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 37, 1-20, 2013.
- Arslantürk, Zeki ve Amman, M.Tayfun, *Sosyoloji*, Çamlıca Yayınları, 2013.
- Bauman, Zygmunt, *Cemaatler Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, çev. Nurdan Soysal, 2. Baskı, Say Yayınları, 2017.
- Bayraktar Durgun, Gonca ve Yaman, Haluk, “İdeoloji, Dil ve Sembol Bağlamında Medya ve Siyaset”, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt 4, Sayı 7, 39-51, s.40-41, 2017.
- Bilgin, Nuri, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, Siyasal Kitabevi, 2014
- Binark, Mutlu, “Oryantalist Söylem ve Japonya”, *Kültür ve İletişim Dergisi*, Sayı 1, 65-89, 1998.
- Bozkurt, Veysel, “Yıkıcı. Gemeinschaft’tan. Öteki” siz. Postmodern. Kabilelere: Sanal Cemaatler”, *Birikim Dergisi*, Sayı 127, 65-72, 1999.
- Briggs Asa ve Burke Peter, *Medyanın Toplumsal Tarihi*, çev. İbrahim Şener, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.
- Coşkun, Ali, “Din ve Kimlik”, *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 24, 5-23, 2003.
- Coşkun, Mustafa Kemal ve Şentürk, Burcu, “Gelenekçilikten Muhafazakar Modernliğe”: İmam Hatip Okulları Örneği”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXIV, Sayı 268, 249-263, 2010

- Cova, Bernard ve Cova, Veronique, “*Tribal Marketing: The Tribalisation of Society and Its Impact on The Conduct of Marketing*”, *European Journal of Marketing* Volume 36, Issue 5/6, 595–620, 2002.
- Creswell John W. ve Creswell J. David, *Research Design Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, 4th ed., Sage Publications, United State of America 2014
- Çiftçi, Orhan, Erdem, Remziye, Çiftçi, Dilan, “*İletişim Teknolojileriyle Değişen Örgütlenme Biçimleri: Sanal Topluluklar*”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, Cilt 7, Sayı 2, 328-336, 2017.
- Ergil, Doğu, “*İdeoloji Üzerine Düşünceler*”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 38, Sayı 1, 69-95, 1983
- Erkal, Mustafa E., *Sosyoloji, Der Yayınları, İstanbul, 2012.*
- Gezgin, Mehmet Fikret, “*Cemaat-Cemiyet Ayırımı ve Ferdinand Tönnies*”, *Sosyoloji Konferansları*, Sayı 22, 183-201, 1988.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, çev. Hüseyin özel v.dğr., Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, 2. baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.
- Güzel, Ebru, “*Dijital Kültür ve Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Rekabetin Aktörü: Dijital Habitus*”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 82-103, 2016.
- Güzel, Mehmet, “*‘Küreselleşme, İnternet ve Gençlik Kültürü’*”, *Küresel İletişim Dergisi*, Sayı 1, 1-15, 2006.
- Haberli, Mehmet, “*Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal. Cemaatler*”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 118-134, 2014.
- Kanburoğlu, Ümmügül Betül, “*‘İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Benlik ve Kurum Algıları: ‘Öteki’ Olmadan ‘İmam Hatipli’ Olmak Mümkün mü?’*”, *100.Yılında İmam Hatip Liseleri*, 373-389, Dem Yayınları, 2015.
- Karaduman, Sibel, “*Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü*”, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, Cilt 5, Sayı 17, 2886-2899, 2010.

- Karagülle, Ayşegül Elif ve Çaycı, Berk, “Ağ Toplumunda Sosyalleşme ve Yabancılaşma”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, Cilt 4, Sayı 1, 1-9, 2014.
- Kır, Gülten, *İnternet ve Gençlik*, Şenocak Yayınları, 2008.
- Kirman, Mehmet Ali, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, Karahan Kitabevi, 2016.
- Kurtkan, Amiran, *Genel Sosyoloji*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.
- Larrain, George, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, Çev. N. Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Leimeister, Jan Marco and Schweizer, Karin, Leimeister, Stefanie and Krcmar, Helmut, “Do virtual Communities matter for the social.Support of patients? Antecedents and effects of virtual relationships in online communities”, *Information Technology and People*, Volume 21, Issue 4, 350-374, 2008.
- Liwerant, Judit Bokser, “Küreselleşme ve Kollektif Kimlikler”, çev. İhsan Çapçioğlu, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 281–292, 2003.
- Macit, Mustafa, “Sosyal Medyada ‘İmam Hatipli’ Temsilleri: Kolektif Bir Kimlik Söylemindeki Sosyal Bilişsel İzdüşümler”, *Kimlik ve Din*,ed. Abdullah Özbolat v.dğr., Karahan Kitabevi, 107-126, 2016.
- Macit, Nadim, “Osmanlı Modernleşmesinde Jön-Türk Hareketinin Din-Siyaset Anlayışı”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, 1-50, 1999.
- Mardin, Şerif, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, 2003.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Mayring, Philipp, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, BilgeSu Yayınları, 2011.
- Morsümbül, Şebnem, “Merkez-Çevre Perspektifinde Türk Toplum Yapısında Gözlemlenen Problem Alanlarına Yönelik Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 679–696, 2015.
- Okur, Hatice ve Metin, Özkul, “Modern İletişimin Arayüzü: Sanal İletişim Sosyal Paylaşım Sitelerinin Toplumsal İlişki Kurma Biçimlerine

- Etkisi (Facebook örneği)*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 21, 213-246, 2015.
- Onat, Hasan, “Küreselleşme Üzerine”, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 37-47, 2002.
- Oskay, Ünsal, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- Öcal, Mustafa, “Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (1913-2013)”, *100.Yılında İmam Hatip Liseleri Sempozyumu*, Dem Yayınları, 2015.
- Örnek, Sedat Veyis, *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971.
- Örs, H.Birsen, “Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1-12, 2009.
- Özbey, Nurullah, “Ötekileştirmenin Kökenleri”, http://www.jmo.org.tr/resiml...er/ekler/fb37d5bbdbbae16_ek.pdf?dergi.=HABERBÜLTENİ (erişim: 06.06.2017)
- Özbolat, Abdullah, “İhlsözlük’te Dindar Gençliğin Özneleşmesi: İmam Hatipli, Ahlaklı ve Entelektüel”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 3, Sayı 2, 915-937, 2013.
- Özbölük, Tuğba, “Postmodernizm.Bağlamında.Kabilenin.Yeniden.Keşfi:Post modern Tüketici Kabileleri”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar.Edergisi*, 2015. [http://sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/Post modern Tüketici Kabileleri-11-2015.pdf](http://sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/Post%20modern%20Tuketici%20Kabileleri-11-2015.pdf) (erişim: 12.04.2018)
- Özensel, Ertan v.dğr., “Türkiye’de İmam Hatip Liseleri ve İmam Hatipliler Algısı Kamuoyu Araştırması”, *Timav*, 2012.
- Perşembe, Erkan, “Enformasyon Toplumunda Cemaatler: Sanal mı, Gerçekmi?”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 33-44, 2004
- Raciver, R. M. ve Page, Charles H., *Amiran Kurtkan, Cemiyet*, MEB.Yayınevi, 1969.
- Ridings, Catherine M. ve Gefen, David, “Virtual Community Attraction: Why People Hang Out Online”, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 2004.
- Robins, Kevin, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, çev. Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 2013.

- Sicilia, Maria ve Palazon, Mariola, “Brand communities on the Internet: A case study of Coca-Cola’s Spanish Virtual Community, *Corporate Communications: An International Journal*, Volume 3, Issue 13, 255-270, 2008.
- Sönmez.Selçuk,.Senem,. “Postmodern.Dönemde.Farklılığın.Kutsanması.ve Toplumun.Parçacıllaştırılması:Öteki.ve.Ötekileştirme” *Sosyoloji. Araştırmaları Dergisi, Cilt:15, Sayı 2-Güz, 77-99, 2012.*
- Subaşı,Necdet, “SanalCemaatÖrüntüleri,<http://www.necdetsubasi.com/calisma/makale/58-sanal-cemaat-oruntuleri>. erişim (17 Mart 2017).
- Sütlüoğlu, Tuğba, “Sosyal Paylaşım Ağlarında Gençlerin Sosyalleşme ve.Kimlik İnşası Süreçleri: Facebook Örneği”, *Folklor ve Edebiyat Dergisi, Cilt 21, sayı 83, 125–147, 2015.*
- Şengül, Abdullah, “Edebiyatta Ötekilik Meselesi ve Türk Edebiyatında Öteki”, *Karadeniz Araştırmaları, Sayı 15, 97–116, 2007.*
- Şimşek, Eyup, “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 49, 391–414, 2013.*
- Tatar, Taner, “Kimlik: Ötekini Belirlemek ya da Kendini Bilmek”, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı48, 185–200, 2008.*
- Tekeli, İlhan, *Modernite Aşılırken Siyaset, İmge Yayınevi, Ankara, 1999.*
- Timisi, Nilüfer, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi, Dost Yayınevi, Ankara, 2003.*
- Timisi, Nilüfer, *Sanallığın Gerçekliği: İnternetin Kimlik ve Topluluk Alanlarına Girişi, İnternet Toplum Kültür, Der. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay, Epos Yayınları, 2005.*
- Toker, İhsan ve Özcan, Celal, “Laiklik ve Sekülerleşme Bağlamında İmam Hatip Liselerinin Dünü, Bugünü, Yarını”, *Eskiye Dergisi, Sayı 35, s.33-50, 33-34, 2017*
- Tönnies, Ferdinand, “Cemaat ve Cemiyet Nazariyesi”, çev. Ziyaeddin Fındıkoğlu, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 9, Sayı 3–4, 712-748, 1944.*
- Tuncel, Gökhan ve Gündoğmuş, Bekir, “Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu”,

- Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt 14, Sayı 3, 137–158, 2012.*
- Uğur, Aydın ve Bilici Mücahit, “*Bilgi Toplumu, İnternet ve Demokrasi – Dijital Alemin Genleşen Kamusal Alanı*”, *Yeni Türkiye Dergisi*, sayı 19, 488-496, 1998.
- Uygun, Selçuk, “*Üniversite Öğrencilerinin ‘Öteki’ Kimliklere İlişkin Önyargıları*”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 29, 103–121, 2006.
- Uzdu Yıldız, Funda ve Günay, V. Doğan, “*Yazınsal Söylemin İdeolojik Boyutu*”, *Synergies Turquie*, Sayı 4, 153–167, s.159-161, 2011.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 1992.
- Yanıklar, Cengiz, “*Sanal Topluluklar ve Geleneksel Topluluklar Arasındaki Farklılıkların Sosyolojik Bir Analizi*”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, 158-190, 2014.
- Yapıcı, Asım, *Din Kimlik ve Önyargı (Biz ve Onlar)*, Karahan Kitabevi, 2004.
- Yelken, Ramazan, *Cemaatin Dönüşümü*, Vadi Yayınları, 1.baskı, Ankara 1999.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 9. baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013.
- Yıldız, M. Cengiz, “*Osmanlı’nın Son Dönemindeki Üç Düşünce Akımının Sosyolojik Analizi: Batılılaşma, İslamcılık ve Milliyetçilik*”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1_2, 1-14, 1995.

ÖZGEÇMİŞ

